

Na úvod

Vážení čitatelia,

s miernym oneskorením, za ktoré prijmite naše ospravedlenie, Vám predkladáme ďalší výtlačok štvrťročníka Pamäť národa. Aj keď sa náš pôvodný zámer, pripraviť monote-matické číslo, zamerané prevažne na únosy pripravené a realizované Štátnou bezpečnosťou koncom päťdesiatych rokov minulého storočia, nepodarilo naplniť v plnej miere, oba úvodné príspevky o tzv. odluke Imricha Suckého a Jozefa Vicena predstavujú reprezentatívnu vzorku týchto „ostrých“ akcií komunistických tajných polícií. Úvodná štú-dia je doplnená závažným príspevkom Adrzeja Grajewského, významného predstaviteľa partnerského Instytutu Pa-mieci Narodowej, o úlohe sovietskych štátnobezpečnost-ných služieb v období pádu totalitného sovietskeho režimu a vytvárania nového ruského bezpečnostného modelu.

*Ing. Ján Langoš (1946),
predseda Správnej rady
Ústavu pamäti národa*

Ako dokument sme Vám pripravili zaujímavý príspevok z proveniencie americkej Ústrednej spravodajskej služby, prezentovaný na ich webovej stránke, o vedecko-technickej špionáži sovietskeho bloku, tak ako ju vnímala CIA v po-lovici osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia. V úvode autor Peter Rendek na dôvažok stručne zrekonštruoval organizáciu a podiel vedecko-technického úseku česko-slovenskej rozvedky na ofenzívnej činnosti proti vyspelým západným štátom, vrátane jeho čiastočného personálneho obsadenia.

V rubrike ÚPN interne prezentujeme dohodu Ústavu pa-mäti národa s United States Holocaust Memorial Museum, ktorá – ako napokon vyplýva z jej textu signovaného Radu loanidem a Jánom Langošom – zvyšuje našu vzájomnú spoluprácu na kvalitatívne vyššiu úroveň. Ako reakcia na časté otázky smerované na adresu ÚPN je zároveň publi-kovaná stručná informácia o odškodňovaní obetí okupácie armádami Varšavskej zmluvy z rokov 1968 až 1991, vrátane doslovného znenia príslušného zákona č. 547/2005

Zb. V neposlednom rade sme rubriku rozšírili o nekomentované citáty excerptované zo spisov, s ktorými prišli pracovníci ústavu do styku. Sme presvedčení, že táto mozaika doplní špecifickou formou naše povedomie o absurdnosti a zločinnosti totalitných režimov v strednej Európe.

V časti *Obete* sa opäť vraciame k zločinom páchaným mocenskými orgánmi komunistického režimu proti oprávnenej snahe čs. občanov uniknúť na slobodu spoza železnej opony. Tragický príbeh mladíka Milana Plecha i jeho kamaráta Karola G. z pera Ľubomíra Morbachera je presvedčivými príspevkom o antidemokratickej a nehumánnej povahe čs. systému sovietskeho bloku.

Ako ďalšiu partnerskú inštitúciu v poradí *predstavujeme* berlínsky Matthias-Domaschk Archiv, sústreďujúci nielen písomnú produkciu bývalých východonemeckých opozičných zoskupení, ale tiež niektoré dokumenty z proveniencie štátnej bezpečnostnej služby NDR.

V *Apendixe* a úvodnom Fóre aktuálne zaraďujeme znenie rezolúcie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, ktorou boli odsúdené komunistické zločiny a prejav poslanca Národnej rady Slovenskej republiky Ivana Šimka prezentovaný v súvislosti s predložením návrhu zákona o protikomunistickom odboji.

Samotný záver obsahuje niekoľko recenzií venovaných procesom z päťdesiatych rokov 20. storočia, publikáciu rumunskej Národnej rady pre štúdium archívu Securitate (CNSAS), spomienky Mileny Šimsovej, recenziu o zákulisí vzniku televízneho seriálu Major Zeman; anotovaná je zrejme posledná, nekompromisne priamočiara a bohato dokumentačne podložená kniha českého historika Bořivoja Čelovského.

V mene redakčného kolektívu ďakujem za niektoré Vaše pochvalné slová, ktoré ste zaslali na našu adresu a predpokladám, že Vás ani tento nový výtlačok Pamäti národa nebude nijak nudiť.

Obsah

Fórum	(4
Uvedenie návrhu zákona o protikomunistickom odboji	(Ivan Šimko)
Štúdie	(6
Imrich Sucký – lovec v sieťach ŠtB	(Matej Medvecký)
Prípad „ALBERT SZÉPLAKI“	(Pavel Žáček)
Úloha sovietskych bezpečnostných služieb ...	(Andrzej Grajewski)
Dokumenty	(36
K problematike vedecko-technickej špiónáže sovietskeho bloku	(Peter Rendek)
ÚPN interne	(57
Dohoda o spolupráci s United States Holocaust Memorial Museum	(Ján Hlavinka)
Odškodňovanie obetí okupácie	(Patrik Košícký)
Drobničky „majstrov“	
Obete	(67
Milan Plecho – sen o domove a slobode	(Lubomír Morbacher)
Predstavujeme	(71
Matthias-Domaschk-Archiv Berlin	(Tomáš Vilímek)
Apendix	(75
Rada Európy odsúdila komunistické zločiny	(Rudolf Hudec)
‘Americká stopa’ v komunistických procesoch 50. rokov	(Patrik Dubovský)
Objavné pohľady na komunistický režim a Securitate v Rumunsku	(Libuše Valentová)
ŠIMSOVÁ, Milena: Kdo jsou ti krásní lidé ...	(Petr Koura)
RŮŽIČKA, Daniel: Major Zeman – propaganda nebo krimi?	(Juraj Kalina)
ČELOVSKÝ, Bořivoj: Slova do větru	(Petr Blažek)

Uvedenie návrhu zákona o protikomunistickom odboji v Národnej rade Slovenskej republiky 31. januára 2006

Ivan Šimko

Aténsky štátnik Periklés pred viac ako 2 400 rokmi povedal, že niet šťastia bez slobody a niet slobody bez statočnosti. To platilo vtedy, to platilo za rozličných diktatúr, ale to platí i dnes a bude to platiť vždy. Ľudia, ak stratia slobodu, strácajú čosi, čo je podstatné, čosi čo ich odlišuje od ostatných bytostí. Pre človeka, i pre národy, je sloboda zásadnou hodnotou. Bez slobody nemôže byť život plný a dôstojný.

Ale sloboda neprichádza ako dážd' z neba. Nie je, a to ani v demokracii čímsi, čo človek dostal, a už ide iba o to, aby ju využíval dobre. Sloboda je krehká hodnota, ľahko pominuteľná, a často práve tam, kde si myslíme, že už sme ju vydobyli, upevnili a položili garancie jej trvania, začína vo vnútri, v srdci ľudí čosi hloďať a oslabovať tento veľký Boží dar. Ľudské dejiny nás učia, že o tento dar je potrebné neustále bojovať. Postaviť sa proti tým, čo ju chcú druhým uprieť, zobrať, ale i voči tým, čo ju zneužívajú pre svoje ciele, pre svoje sebeckto a chamtivosť. A je jedno v mene čoho vystupujú tí, čo šliapu po slobode svojich bližných. Či to bol rímsky cisár, absolutistický panovník, svätá inkvizícia, jakobínsky hrôzovládca, Hitler, komunistický mocnár či jednoducho mámenie peňazi. Zobrať človeku slobodu nie je nikdy nič iné než svätokrádež a násilie voči tomu, čo je v človeku ľudské. V dráme našej histórie preto musia statoční muži a statočné ženy o slobodu ducha, o slobodu telesnej existencie, skrátka o slobodu človeka neustále vzdorovať tomu, čo ju vždy ohrozovalo, a čo ju i dnes a aj v budúcnosti ohrozuje a ohrozovať bude. Statočnosť je preto hodnotou, bez ktorej plný život možný nie je.

A práve o tejto ľudskej cnosti je zákon, ktorý predkladám. Viem, že komunistom sa páčiť nebude, ale o nich tento zákon nie je. Nie je ani odsúdením zločinov komunistického režimu. O tom prijalo rezolúciu minulý týždeň Parlamentné zhromaždenie Rady Európy,¹⁾ a napokon o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému prijala pred desiatimi rokmi zákon aj Národná rada Slovenskej republiky. Naš parlament vtedy vyjadril úctu obetiam. Uznal, že odpor proti režimu bol legitímny, morálne oprávnený a hodný úcty. Každému, kto bol nespravodlivo postihnutý, vyjadril vďaku. Toto všetko bolo o represii zločineckého režimu a o jeho obetiach.

Tento zákon však je o ľuďoch, ktorí sa s týmto režimom a s jeho pôsobením vo svojom živote nezmierili. Je o množstve tých, ktorí sa postavili na odpor. Niektorí otvorene, mnohí v skrytosti. Veľa bolo takých, čo na nich padla tvrdá päť

represie. Ale takisto bolo nemálo i tých, čo v skrytosti pomáhali prenasledovaným, organizovali stretávania kresťanskej mládeže, alebo aj verejne organizovali petičné akcie či pokojné protestné zhromaždenia. Títo všetci to robili vo vedomí, že je to pre ich život rizikom. Áno, činili tak napriek strachu. O statočnosti týchto ľudí je tento zákon. O statočnosti, ktorá bola nádejou vtedy, ale ktorá je vážnou a potrebnou hodnotou vždy. I dnes a bude aj do budúcnosti.

Väčšiu časť svojho života som prežil v komunistickom režime. Veľa ľudí prijalo pravidlá hry, chodili pravidelne voliť, študovali, pracovali, usilovali sa zabezpečiť svoju rodinu, mať sa dobre. Mnohí si mysleli svoje, v uzavretej spoločnosti to aj niekedy povedali, ale navonok odsudzovali, čo sa od nich žiadalo odsúdiť a manifestovali, za čo bolo treba manifestovať. Skrátka žilo sa, ako sa dalo.

Ale nerobili tak všetci. Alebo nie všetci robili iba to. Po celý ten čas som sa stretával i s ľuďmi, ktorí sa s režimom nezmierili. A nielen vo svojej mysli. Oni aj konali. Aspoň to, čo sa dalo. Organizovali kresťanské krúžky, spievali v spevokoch v kostoloch, vykonávali svoje kňazské povolanie napriek zákazu zo strany štátu, stretávali sa s disidentmi z iných krajín sovietskeho impéria, organizovali vysielanie slobodného rozhlasu v auguste 1968, podpísali Chartu 77 alebo aspoň odmietli podpísať Antichartu. Odmietli ísť manifestovať na prvého mája či voliť kandidátov Národného frontu, zastali sa tých, čo boli prenasledovaní alebo dokonca im poskytovali pomoc, organizovali petície za náboženské práva, odluku cirkvi od štátu, organizovali či sa zúčastnili pokojného modlitebného zhromaždenia na Hviezdoslavovom námestí, ktoré však už neskončilo pokojne. A mnohí z týchto ľudí prišli o zamestnanie, museli sa vzdať svojich profesionálnych ambícií, predvoľávali ich na štátnu bezpečnosť, kde sa voči nim správali často surovo, ba niektorých aj zavreli. Títo ľudia neboli iba pasívnymi obeťami diktatúry. Títo ľudia sa postavili na odpor. Bojovali proti zlu. Bol to skutočný odboj.

História protikomunistického odboja sa začala písať hneď po vstupe Červenej armády na územie dnešného Slovenska v októbri 1944. Oslobodzovali nás od diktatúry jedného nového pohanského režimu, ale zároveň kládli základy druhého. Tisíce ľudí, civilných osôb, bez akéhokoľvek súdu a často i bez toho, aby o tom informovali najbližších príbuzných, deportovali do táborov v bývalom Sovietskom zväze. Radosť z víťazstva nad fašizmom sa začala od prvých počiatkov miesiť so strachom pred

JUDr. Ing. Ivan Šimko (1955), poslanec Národnej rady SR, člen výboru pre obranu a bezpečnosť.

novou diktatúrou. Hromadné násilie voči nevinným občanom viedlo k postupným spontánnym obranným akciám obyvateľstva. Tieto napokon vyústili do rôznych foriem odporu proti zavádzaniu komunistického poriadku u nás.

Z týchto začiatkov sa vytvoril protikomunistický odboj. Nebol to odboj so zbraňou v ruke. Bol to odboj, ktorý sa vyhýbal použitiu násilia. Bol to odboj, ktorého jedinou zbraňou bola mravná sila. Sčasti bol organizovaný, ale oveľa viac šlo o individuálny odpor voči tomu, k čomu komunistický režim svojich občanov proti ich svedomiu nútil.

Režim tento odboj tvrdo trestal. Nie všetci popravení, zavraždení, odvečení, internovaní či za politické trestné činy zatvorení, vyhodení zo zamestnania či zo škôl, boli aktívni v boji proti diktatúre. Boli medzi nimi aj ľudia zviazaní so zločinmi druhej svetovej vojny. Boli medzi nimi aj tí, čo sami roztáčali špirálu komunistického násilia a v duchu hesla „revolúcia požiera svoje deti“ na túto krutú logiku doplatili i sami. Toto všetko bude potrebné pri priznávaní štatútu účastníka protikomunistického odboja starostlivo skúmať. Väčšina z týchto obetí však boli statoční občania, ktorí nechceli nič viac než slobodne žiť.

Preto bol protikomunistický odboj pokračovaním národného boja za oslobodenie. Tak ako odboj proti fašizmu v ohni svetovej vojny. Tento odboj bol v rafinovanejšej dobe konfliktu, ktorý sa globálne označuje ako studená vojna. Bol jeho súčasťou. Preto tiež navrhujem, aby tí účastníci protikomunistického odboja, ktorí za svoju činnosť trpeli najzávažnejším spôsobom, mali možnosť získať i postavenie vojnových veteránov, ako veteránov studenej vojny.

Formy protikomunistického odboja návrh zákona nevymenúva v celej ich rozmanitosti. Text výslovne uvádza členov ilegálnych organizácií, politických väzňov (medzi ktorými sú aj odvečení, internovaní, „pétepací“), zahraničný odboj a iné zjavné formy odboja. Bezprostredne sa nespomínajú politické vraždy, tzv. „b“ akcia, perzekúcie roľníkov, živnostníkov či učiteľov a mnohé ďalšie podoby, v ktorých režim reagoval na slobodné slovo či čin, prípadne zastrásoval. Ozvali sa mi vojaci, ktorí si dovolili nesúhlasiť s vývojom v armáde po roku 1948 či so vstupom vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Iste, i to všetko bol odboj, a skutočne odvážny. V druhom čítaní môžeme zákon rozšíriť aj o ďalšie formy. I terajšie vymedzenie však umožňuje Ústavu pamäti národa priznať štatút každému, kto sa proti diktatúre dokázal postaviť. A to aj tomu, ktorému sa podarilo perzekúciu vyhnúť. I takýto človek však vedome podstupoval riziko, ktorého rozsah sa často nedal dopredu ani len odhadnúť. Postavenie účastníka protikomunistického odboja bude možné „in memoriam“ priznať aj tým, ktorí už nežijú.

Navrhovaný zákon je o statočnosti mužov a žien, ktorí s nasadením vlastných životov, osobnej slobody a pripravení k najvyšším obeťam bojovali za vlasť, bránili hodnoty slobody a demokracie. Nie je to zákon o finančnom zadosťučinení. Takéto zákony sme už čiastočne aj prijali a som presvedčený, že je spravodlivé, aby sme sa vyrovnali ešte s problémom dôchodkov tých ľudí, ktorým sa ešte dnes do očí smejú ich bývalí trýznitelia. Tento zákon však neprichádza s rukou pýtajúcou almužnu. Je to zákon o vlastenectve, o cti a o statočnosti. O tom, že tu žili a žijú ľudia, na ktorých môžeme byť hrdí. V tomto zmysle tento zákon nie je zďaleka len pre tých, ktorých sa osobne dotýka, ale je predovšetkým pre nás a pre budúce generácie.

Protikomunistický odboj nebol bitkou na víťazstvo. Dnes u nás vládne kult víťazov. Ľudia mi často vravia, že neradi prehrávajú. To je v poriadku, prehrať iste nikoho neteší. Ale vyhrávať za cenu zrady je nízke a podlé. Niekedy je potrebné postaviť sa i proti veľkému prúdu. Proti presile. Ba i proti všetkým. Pretože keď ide o to, v čo veríme, keď ide o slobodu svedomia, výsledok nie je dôležitý. Dôležité je to, čo urobíme. Ľudia, ktorí sa postavili proti komunistickej moci, proti jej ideologickému, politickému či policajnému násiliu, ľudsky vzaté, nemali nádej na úspech. Ba i vo chvíli, keď sa zdalo, že sa čosi predsa len aspoň u nás doma v Československu podarí, nemilosrdne to na svojich pásoch rozniesli sovietske tanky.

Komunistický režim ovládal všetky páky moci. Mal plne v rukách kormidlá hospodárstva, dokonca i na tej najnižšej úrovni. Ovládal médiá. Samozrejme, veľmi tvrdo držal v rukách armádu i políciu. Akýkoľvek odpor, hoci aj rezistenciu v týchto zložkách, stíhal osobitne kruto. A ešte aj tak im nedôveroval, a mal i vlastnú paralelnú stranickú ozbrojenú službu. A predsa sa našli takí, čo sa proti tomu postavili. Väčšinou s holými rukami. Aké mali šance? Vieme a i oni vedeli, že prakticky žiadne. Ich statočnosť však napriek tomu mala nesmierny význam. Zapalovala srdcia nám mladým. Dávala správu o tom, že človek je čosi viac, než chvíľková kariéra. Bola skutočným odbojom proti zlu. A o tomto vydáme týmto zákonom svedectvo.

Pretože takáto statočnosť je potrebná vždy. Prvé veľké ohrozenie najstaršej európskej civilizácie predstavovali nájazdy Peržanov do starého Grécka. Vtedy sa v severnej časti krajiny proti obrovskej presile postavilo 300 udatných Sparťanov. Nemali šancu. Pomohli svojim krajanom, ale do nohy zahynuli. Zostal po nich v skale vytesaný nápis: „Cudzinče, zvestuj Sparťanom doma to všetkým: že my tu ležíme verní zákonom, ako nám kázala česť.“ (Herodotos: Dejiny, 7,228)

Imrich Sucký – lovec v sieťach ŠtB

Mgr. Matej Medvecký
(1977), absolvent FiF UK
Bratislava, doktorand na
Katedre slovenských dejín
FiF UK Bratislava,
pracuje v ÚPN.

Nezákonnosti, spáchané bývalou česko-slovenskou Štátnou bezpečnosťou (ďalej ŠtB), obsiahli takmer celé spektrum násilných trestných činov. Jedným z nich boli únosy ľudí. V septembri 1957 bol z Viedne unesený bývalý vedúci skupiny detektívov protikomunistického oddelenia Ústredne štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB) v čase Slovenskej republiky 1939 – 1945 inšpektor Imrich Sucký. Tento únos plnil zvláštny účel. Zámerom jeho „ideových otcov“ – ministra vnútra Rudolfa Baráka a prvého muža Komunistickej strany Československa (ďalej KSČ) Antonína Novotného – malo byť využitie Suckého v mocenskom boji vo vnútri vládnucej strany. Sucký mal k tomu ideálne predpoklady, pretože v rámci svojej funkcie bol aktérom a účastníkom úspešných zásahov ÚŠB proti komunistickej ilegalite v období druhej svetovej vojny.

Imrich Sucký, rodák z Bratislavy, nastúpil k polícii začiatkom roku 1919. Absolvoval policajný kurz a po skončení mobilizácie v roku 1920 začal službu na trestno-kriminálnom oddelení Policajného riaditeľstva (ďalej PR) v Bratislave.¹⁾ V roku 1924 bol priradený na novovytvorenú Odbočku Spravodajskej ústredne (ďalej OZÚs) pri Policajnom riaditeľstve v Bratislave.²⁾ Prípady, ktoré spravodajcovia z Bratislavy riešili sa týkali prevažne iredentistických a výzvedných aktivít Maďarska.

Jedným z najznámejších prípadov, na ktorom bratislavská OZÚs pracovala, bola aféra okolo špionážnych aktivít poslanca Hlinkovej slovenskej ľudovej strany Vojtecha Tuku v prospech Maďarska.³⁾ Bol to práve Sucký, kto sledoval Vojtecha Tuku na jeho cestách do Viedne⁴⁾ a Tukovi osobne vybral z tašky kompromitujúce dokumenty.⁵⁾ Takto získané

dôkazy boli však pred súdom nepoužiteľné. Sucký Tuku sledoval spolu s vtedajším vojenským pridelencom vo Viedni a podľa vlastného vyjadrenia Tuku aj vypočúval. Druhýkrát Tuku rozpracúval na želanie Karola Sidora v čase, keď bol Sidor predsedom slovenskej autonómnej vlády.⁶⁾ Spis s materiálmi po Tukovom zvolení za predsedu vlády koncom roku 1939 údajne spálil.

Dňa 1. januára 1940 bola vytvorená Ústredňa štátnej bezpečnosti⁷⁾ a Imrich Sucký, podobne ako ostatní zamestnanci bývalej bratislavskej OZÚs, bol priradený na tento novovytvorený úrad. ÚŠB vykonávala obranné spravodajstvo a vyšetrovala trestnú činnosť zameranú proti Slovenskému štátu. Sucký tu pracoval vo funkcii vedúceho skupiny detektívov na 2. oddelení (obranne spravodajstvo).⁸⁾

Jednou z najdôležitejších aktivít tohto oddelenia ÚŠB v roku 1940 bolo potláčanie aktivít československého odboja (napr. pašovanie vojakov a dôstojníkov do československej zahraničnej armády). Imrich Sucký bol aktívny aj v tejto oblasti, napríklad na prelome rokov 1939 a 1940 sa aktívne zúčastnil na vyšetrovaní prvého veľkého zásahu proti československému odboju, ktorý ÚŠB vykonala – prípad Stanislav Mareš a spol.⁹⁾

Protikomunistické oddelenie ÚŠB

Komunistickú stranu zakázala slovenská autonómna vláda koncom roka 1938. Tento administratívny zásah však komunistické štruktúry poškodil menej ako by sa mohlo zdať, pretože KSČ sa už za prvej ČSR pohybovala na hranici zákonnosti a vytvárala ilegálne organizácie.¹⁰⁾ Po vzniku vojnovnej Slovenskej republiky štátu odišla časť funkcionárov do zahrani-

1) Archív ministerstva vnútra Českej republiky (ďalej A MV ČR), H-528/2, Ustanovka (z roku 1953).

2) Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Návrh na viazanie zo dňa 13. 4. 1955. Začiatkom roku 1924 bola výnosom Prezídia Ministerstva vnútra ČSR č. 20877 zriadená Spravodajská ústredňa pri Policajnom riaditeľstve v Prahe. Jej následne podliehali odbočky, mimo iných aj bratislavská. Národný archív v Prahe (ďalej NA P), 200-366-1.

3) O špionážnych aktivitách Vojtecha Tuku a procese, v ktorom ho v roku 1929 odsúdili, pozri napr.: KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919 – 1938*. Bratislava 1957. LUKEŠ, Michal: Vojenská spravodajská služba v pozadí Tukova procesu. In: *Historie a vojenství* 4/1997, s. 33 – 46. HERTEL, Maroš: *Dr. Vojtech Tuka v rokoch 1880 – 1929. Pokus o politický profil*. Dizertačná práca Historického ústavu SAV, s. 151 – 173.

4) JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji*. Štúdie a články. Bratislava 2004, s. 252.

5) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam kpt. Paľča o priebehu verbovky z 25. 4. 1955.

6) *Tamtiež*, Záznam zo schôdzky zo dňa 10. 8. 1955.

7) Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), f. Ľudové súdy Bratislava, 35/48, Jozef Mišík. ÚŠB bola zriadená podľa rozvrhu práce MV č. 17401/39 prez. z 30. 12. 1939. CHREŇOVÁ, Júlia: *Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 (Prehľad)*. Bratislava 1977, s. 71.

8) A MV ČR, H-528/2. Výpis zo zväzku 6591.

9) Dominik Vacho neskôr tvrdil, že: „Vec Mareš a spol. začala sa vyšetrovať následkom oznámenia zubného technika N. Vidikána (správne Teodor Vygikán, pozn. M. M.) z Trnavy a vec som pridelil na vyšetrovanie Suckému. ... Zúčastňoval som sa potom i s Dr. Jurčom na vylúčkoch zatknutých osôb, ale prvé stopovacie úkony vykonal v tejto veci Sucký, prípadne na jeho príkaz niektorý člen z jeho skupiny.“ ŠA BA, f. OLS BA, 64/48. Výpoveď Dominika Vachu zo dňa 29. 4. 1946. O tomto prípade pozri viac: JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality do povstania*. (Kapitoly z občianskeho odboja). Bratislava 1969, s. 50 – 52.

10) Československá polícia v roku 1926 zistila, že KSČ si na príkaz Kominterny vytvára ilegálny aparát, ktorý bol napojený priamo na sovietske zastupiteľstvo. Úlohou týchto štruktúr bola politická a hospodárska špionáž. Tento aparát mal tiež KSČ slúžiť v prípade jej zakázania. PACNER, Karel: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvedných služeb 1914 – 1989. I, 1914 – 1939*. Praha 2002, s. 212.

čia a slovenskí komunisti udržiavali čulé styky s komunistami v Čechách, odkiaľ dostávali pokyny. Aj prvý vedúci ilegálneho Ústredného vedenia (ďalej ÚV) Július Ďuriš často cestoval do Prahy. V Bratislave vytvoril v roku 1940 ilegálne vedenie, do ktorého pribral Ľudevíta Benadu a Jána Osohu.

V roku 1940 práca ÚŠB na poli potlačania a odhaľovania komunistického hnutia neprinášala žiadne prevratné výsledky. Štátne úrady nevenovali tejto problematike prílišnú pozornosť a komunisti boli zatýkaní predovšetkým za ľahšie delikty (letákové akcie, písanie protištátnych nápisov a pod.)¹¹⁾ alebo na kratšiu dobu uväznení preventívne. V roku 1940 ÚŠB síce zatkla niektorých dôležitých komunistických funkcionárov, ale keďže vedomosti o spôsobe organizovania komunistickej ilegality boli malé, neprikladali im dostatočnú dôležitosť. Ako príklad stačí spomenúť Karola Černockého, ktorý bol zatknutý v marci 1940, pričom ÚŠB nevedela, že sa jedná o oblastného tajomníka KSS.¹²⁾

Koncom roku 1940 a na jar 1941 sa pracovníkom brnenského Gestapa podarilo pomocou konfidentov preniknúť do niektorých komunistických buniek na Slovensku a z iných zdrojov nemecké policajné úrady získali predstavu o rozsiahlosti komunistických štruktúr na Slovensku a ich spolupráci s komunistami z Protektorátu. Nemci začali opäť tlačiť na zintenzívnenie protikomunistických zásahov slovenských bezpečnostných zložiek. Z tohto dôvodu poveril šéf brnenskej úradovne Gestapa Wilhelm Nölle, s povolením Reichssicherheitshauptamtu, svojho zástupcu dr. Bruna Lettowa a kriminálneho radcu Otta Koslowského, aby jednali s policajným atašé na Slovensku Franzom Goltzom o nadviazaní spolupráce s ÚŠB. Goltz im v spolupráci s nemeckým vyslancom v Bratislave dohodol schôdzku s novým prednostom slovenskej štátnej bezpečnosti dr. Petrom Starinským. Keďže Starinský nechcel dať súhlas s rozbehnutím akcií Gestapa na Slovensku, a pretože pracovníci ÚŠB

nemali dovtedy veľké úspechy v potieraní komunistického hnutia, nasledovalo pozvanie do Brna, kde sa pracovníci Gestapa podelili so slovenskými kolegami o svoje skúsenosti.¹³⁾ Gestapo v tom čase malo za sebou už viacero úspešných zásahov proti komunistickým štruktúram a pracovníci nemeckej tajnej polície, na rozdiel od policajtov z ÚŠB, mali lepšiu predstavu o spôsobe práce a organizácii komunistickej ilegality. Na stretnutí bolo dohodnuté, že Koslowski a ďalší

príslušník brnenského Gestapa, Florian, budú pomáhať pracovníkom protikomunistického oddelenia ÚŠB a radiť im. Bola tiež dohodnutá forma spolupráce ÚŠB s Gestapom. Jedným z účastníkov tohto „kurzu“ bol aj Imrich Sucký. Na nemecký nátlak bolo protikomunistické oddelenie ÚŠB rozšírené a Sucký sa stal vedúcim detektívnej skupiny tohto oddelenia.¹⁴⁾

Prvým z radu úspešných zásahov ÚŠB proti komunistickej ilegality bolo zatknutie bývalého poslanca KSČ Viliama Širokého 4. júla 1941 v Banskej Bystrici, ktorý slovenským komunistom priniesol z Moskvy inštrukcie pre ilegálnu činnosť. Zatkli ho policajti zo Štátneho policajného úradu vo Zvolene na základe udania.¹⁵⁾ Po tomto úspechu sa pracovníci ÚŠB a s nimi spolupracujúci pracovníci Gestapa (Koslowski, Florian, Leopold Eibl a Johann Zehetmayer) sústredili na oblasť Banskej Bystrice.¹⁶⁾ Na základe predchádzajúcich poznatkov a Širokého výpovedí boli pozatýkaní ďalší komunisti a postupne sa členovia ÚŠB a Gestapa dostali

Minister vnútra Rudolf Barák si pomocou Suckého výpovedí chcel zlepšiť vlastnú mocenskú pozíciu. Zdroj: Archív ÚPN.

11) Napr. 15. 3. 1940 vydalo Ministerstvo pravosúdia štátnym zastupiteľstvám úpravu (č. j. 3243/1940-6), podľa ktorej prípady vyvesovania komunistických zástav nemajú byť trestne stíhané pred súdom, ale zistení páchatelia majú byť oznamovaní ÚŠB za účelom evidovania. ÚŠB k tomu nariaďovalo, aby zistené osoby boli zadržané a dodané do zaisťovacieho tábora v Ilave. ŠA BA, f. OLS BA, 35/48.

12) Černocký neskôr z väzenia utiekol a emigroval do ZSSR. JABLONICKÝ, Jozef: KSS v ilegality a boji proti fašizmu (1938 - 1943). In: *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Bratislava 1971, s. 247.

13) SNA, f. Národný súd, 49/45.

14) Zaujímavá okolnosť, týkajúca sa preloženia Suckého zo spravodajského na protikomunistické oddelenie ÚŠB je zachytená v súdnom procese proti Dominikovi Vachovi z roku 1945 (Vacho bol v rokoch 1940 - 1942 prednostom spravodajského oddelenia ÚŠB). Člen Slovenskej národnej rady dr. Matej Josko počas povojnového preverovania príslušníkov polície zaslal Oblastnému veliteľstvu NB I. list, kde sa mimo iného píše: „Na môj popud odstránil (Vacho, pozn. M. M.) z politických oddelení nebezpečného inšpektora Suckého do kriminálneho oddelenia, ktorý tam bol až dotiaľ, kým sa nemeckým tlakom nedostal späť do kom. oddelenia.“ ŠA BA, f. OLS BA, 230/45. List zo dňa 3. 9. 1945 podpísaný Matejom Joskom.

15) Široký bol prevedený na ÚŠB do Bratislavy, kde ho Sucký vypočúval. Keďže sa jednalo o človeka, ktorý práve prišiel z Moskvy a mohol poskytnúť čerstvé informácie „z druhej strany“ vyžiadalo si ho Gestapo na zvláštne vypočúvanie do Brna. Široký bol v Brne približne mesiac, potom ho Nemci vrátili ÚŠB. STRÖBINGER, Rudolf: *Rudá zrada. Archivy odhalujú pravdu o partizánskom hnutí*. Olomouc 1998, s. 55.

16) JABLONICKÝ, J.: *KSS v ilegality a boji proti fašizmu*, s. 254.

k oblastnému tajomníkovi Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS) pre Banskú Bystricu Františkovi Vávrovi, ktorý sa stal konfidentom ÚŠB a prezradil bystrickú organizáciu KSS a jej spojenia. Pomocou Vávru sa podarilo zatknúť aj Benadu a vedúceho technického aparátu KSS Vojtecha Kohna, ktorý zase ÚŠB pomohol zatknúť vedúceho KSS Júliusa Duriša.¹⁷⁾ Duriša zatýkal Sucký, ktorý všetkých vyššie spomenutých komunistov aj vypočúval.

Sledovanie komunistov bolo okrem cieľnej perzekúcie ideových odporcov silné aj preto, že komunisti tvorili základňu pre rozvíjanie špiónážnych aktivít Sovietskeho Zväzu. Pravdepodobne najznámejší na Slovensku zadržaní sovietski spravodajcovia boli nemeckí komunisti Heinrich Fomferra a Hans Schwarz.¹⁸⁾ Na tomto mieste je treba zdôrazniť, že v prípade Fomferra a Schwarza ide o klasický prípad špiónáže, ktorú Sovietsky zväz v tom čase vykonával vo väčšine európskych a mnohých mimoeurópskych štátoch. Poslaním oboch mužov bolo získavať informácie a uskutočňovať sabotáže nielen v Nemecku, ale aj v Maďarsku a v Juhoslávii, pričom tieto úlohy dostali ešte pred vypuknutím 2. svetovej vojny.

Prvé informácie o nich ÚŠB získala, keď Schwarzovi v jeho byte v bratislavskom Manderlovom dome vybuchla jedna z náloží, ktoré pripravoval na sabotáže.¹⁹⁾ K zatknutiu oboch rezidentov prispela indiskrétnosť, keď väzeň Ignác Svitnič, ktorý sa nachádzal vo väzbe ÚŠB prezradil svojmu spoluväzňovi Kurtovi Ehrensteinovi, že u seba schováva vysielačku. Tú si u neho odložil Schwartz. Ehrenstein sa prihlásil na výsluch a prezradil informácie, ktoré sa dozvedel.²⁰⁾ Následne dostal inštrukcie,

na čo sa má ešte pýtať. Po získaní žiadaných poznatkov bol prepustený na slobodu a pre zvýšenie dôveryhodnosti mohol po ňom Svitnič poslať z väzenia moták svojej manželke. Pracovníci ÚŠB sa rozpracovaním tejto akcie dostali do Piešťan, kde vysielačku aj našli. Obaja sovietski špióni boli vo februári 1942 zatknutí.²¹⁾ Okrem Fomferra a Schwarza ÚŠB zadržala aj mnohých ich spolupracovníkov, prevažne z radov ilegálnej KSS. Do vyšetrovania prípadu Fomferra – Schwartz sa samozrejme zapojilo aj Gestapo a na základe spolupráce medzi ÚŠB s Gestapom a bulharskou štátnou bezpečnosťou bol odhalený sovietsky rezident v Sofii generál Vladimír Zaimov.²²⁾ Korunným svedkom v tomto prípade bola Štefánia Schwarzová, ktorá identifikovala muža, od ktorého dostala peniaze pre oboch špiónov. Schwarzovú na konfrontáciu do Sofie eskortoval Imrich Sucký.

Po zatknutí prvého ÚV KSS ostal na slobode len Ján Osoha, ktorý vytvoril spolu s Vincentom Škrabalom²³⁾ a Otom Kleinom „KRAJŇÁKOM“ druhé ÚV. Na pozatýkanie tohto Ústredného vedenia pomohla náhoda. Policajt Vojtech Zavilla stretol na ulici v Bratislave Vincenta Škrabalu, ktorého spoznal v Banskej Bystrici počas vyšetrovania v roku 1940. Zavilla Škrabalu zatkol aj napriek tomu, že bol ozbrojený pištoľou a stihol na Zavilla vystreliť. Následne zadržaného eskortoval na Policajné riaditeľstvo.²⁴⁾ Pri výsluchu Škrabala udal mimo iných aj Kleina „KRAJŇÁKA“ a ÚŠB mohla v apríli 1942 rozbehnúť ďalšiu úspešnú vlnu zatýkania komunistických aktivistov.²⁵⁾ Osohovi sa opäť podarilo vyhnúť zatknutiu a v máji 1942 vytvoril tretie ilegálne ÚV, do ktoré-

17) *Tamtiež*, s. 255.

18) Hans Schwarz a Heinrich Fomferra boli nemeckí komunisti, ktorí v 30. rokoch absolvovali diverzné kurzy v ZSSR. Obaja sa zúčastnili španielskej občianskej vojny. Po návrate do ZSSR boli cvičení aj v šifrovaní, používaní vysielačiek a pod. Začiatkom roku 1939 sa presunuli do Maďarska, kde sa mali legalizovať. Vzbudili však podozrenie maďarskej polície a museli odísť. Neskôr sa na príkaz z Moskvy do Budapešti vrátili, ale pretože boli sledovaní políciou, rozhodli sa v roku 1940 odísť na Slovensko. Schwarz neskôr bojoval ako partizán na východnom Slovensku a zahynul. Fomferra vojnu prežil a neskôr sa stal podplukovníkom Národnej milície v NDR. Fomferra bol zatknutý 14. 2. 1942 v Hlohovci a Schwarz toho istého dňa v Piešťanoch. Schwarz 26. 8. 1944 vyslobodili partizáni z väzenia v Ružomberku. Bojoval ako príslušník partizánskej brigády Jánošík a v boji padol. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*, V. Bratislava 1984, s. 128, 469 – 470. A MV ČR, H-528/1. Týždenná zvodka referátu 3011 KS MV BA zo dňa 6. 2. 1954. ŠA BA, f. Ludové súdy, 599/46 I. Sucký, Odpis výpovedi Otta Koslowského.

19) Mimo iného mal v pláne uskutočniť sabotáž (bombou) benzínových tankov v rafinérii Apollo. V tom čase bola v rafinérii nepretržitá prevádzka, pracovalo sa na tri zmeny.

20) Počas svojho výsluchu v roku 1947 Ehrenstein tvrdil, že bol Svitničovi na celú nasadený. K svojmu konfidentstvu vypovedal: „V roku 1942 bol som zatknutý býv. ÚŠB pre ilegálnu komunistickú činnosť. Po zistení, že nie som slovenským štátnym príslušníkom bol som zavolaný ku Dr. Beňušovi v prítomnosti Suckého, kde mi Beňuška povedal, že nakoľko som rakúsky štátny občan, že budem vypovedaný do Nemecka, spolu i s otcom. Nakoľko otec bol žid, hovoril som Beňušovi, či vie, čo to znamená pre nás, keď budeme vypovedaní do Nemecka, a či by som tomu mohol nejak zabrániť. Beňuška mi povedal, že by od vypovedania upustil, keby som bol ochotný niečo urobiť pre ÚŠB a naznačil mi, že by chcel správy o ilegálnej komunistickej činnosti.“ A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Výpoveď Kurta Ehrensteina zo dňa 1. 12. 1947.

21) A MV ČR, S/2-211-57.

22) Vladimír Zaimov bol posmrtné vyznamenaný rádom Hrdina Sovietskeho zväzu, pretože v máji 1941 varoval Sovietov pred nemeckým útokom.

23) Vincent Škrabala bol Širokého sprievodcom na ceste z Moskvy v roku 1941.

24) JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji 2*. Štúdie a články. Bratislava 2006, s. 497 – 498.

25) JABLONICKÝ, J. *KSS v ilegalite a boji proti fašizmu*, s. 261.

ho povolal Štefana Dubčeka a Jozefa Lietavca. Vedenie KSS sa vtedy rozhodlo vytvoriť aj partizánske jednotky, pričom veliteľom prvej partizánskej jednotky sa stal Jaroslav Hlinenský. Jednotka najprv sídlila v lese pri Bratislave (čo partizánom umožňovalo nielen styk s ilegálnym komunistickým vedením, ale aj jednoduché získavanie potravín – od svojich rodín, prípadne z obchodov), neskôr sa začala cez Karpaty presúvať ďalej od hlavného mesta. 17. júla 1942 boli členovia skupiny pozatýkani neďaleko Chtelnice²⁶⁾ po tom, čo sa otrávil hubami. Počas vyšetrovania Sucký so svojimi kolegami zistil miesto, kde sa Osoha schovával a zatkli ho. V priebehu niekoľkých dní skončili vo väzení aj Dubček a Lietavec. Po rozbití tretieho ilegálneho ÚV vytvoril Štefan Bašťovanský na základe poverenia od Osohu IV. ústredné vedenie, do ktorého povolal Miloša Hrušovského. Obaja funkcionári do vedenia pribrali Štefana Handeru, ktorý bol vedúcim paralelnej komunistickej organizácie. Po tom, čo sa ÚŠB podarilo pomocou konfidenta Teodora Willmona identifikovať viacerých funkcionárov na strednom Slovensku, nasledovali ďalšie záťahy a postupne bolo zatknuté aj toto ústredné vedenie. Na slobodu sa dostal len Handera, ktorý sa stal konfidentom ÚŠB. Imrich Sucký sa aktívne zúčastnil zatýkania takmer všetkých vrcholných funkcionárov KSS v rokoch 1940 – 1944 a väčšinu z nich aj vypočúval.

Spomenuté úspechy protikomunistického oddelenia ÚŠB, fakt, že Sucký bol z detektívov tohto oddelenia najúspešnejší v práci s konfidentmi, neistota, ktorý komunista koho vlastne udal a ako sa ten – ktorý komunista pri výsluchoch na ÚŠB skutočne zachoval, poznamenali ďalší Suckého život. Hlavným dôvodom tejto neistoty bola prax využívaná políciou už za predvojnového Československa, že v prípade ak bol zadržaný ochotný podať obširné vysvetlenie svojej činnosti, časť jeho výpovede mohla byť zo zápisnice vynechaná. Tým sa mu poľahčilo nielen pred súdom, ale do-

tyčný ostal „čistý“ aj v očiach svojich spolupracovníkov. A polícia získala potrebné poznatky. Zdroj informácií sa dal zakamuflovať dopísaním formulky „zistené z dôveryhodného zdroja“ do úradného záznamu. Keďže počas vyše štyroch rokov existencie ÚŠB zatklo jej protikomunistické oddelenie niekoľko stoviek komunistov, medzi ktorými boli mnohí neskorší poprední funkcionári komunistického režimu, je zrejmé, že Suckého osoba musela vyvolávať záujem nielen u funkcionárov KSČ, resp. KSS, ale aj v Štátnej bezpečnosti. Dohady o tom, čo vlastne Sucký vie, sa v prostredí Štátnej bezpečnosti šírili pri príprave každého procesu, v ktorom boli súdení slovenskí komunisti, ale aj v mnohých iných procesoch z 50. rokov. Využitie takýchto informácií bolo pre ŠtB mimoriadne lákavé. Tieto vedomosti sa stali dôvodom k jeho únosu z Rakúska v roku 1957.

Pred ľudovým súdom

Imrich Sucký už počas vojny pomáhal (počas procesov pred ľudovými súdmi sa ukázalo, že takmer každý pracovník ÚŠB mal aspoň niekoľko „svojich“ odbojárov, ktorých chránil) niektorým zadržaným.²⁷⁾ Neskôr, keď sa vojna chýlila ku koncu, začal tiež zahladzovať stopy svojich aktivít.²⁸⁾ Dňa 15. mája 1945 bol zatknutý²⁹⁾ a približne jeden rok vypočúvaný na vtedajšom VI. odbore Povereníctve vnútra.³⁰⁾ Podľa svojej výpovede pred súdom, ešte pred svojím zatknutím pomáhal NKVD (konkrétne mjr. Sokolovskému) zaisťovať bývalých príslušníkov Deutsche Partei na Slovensku a iné osoby.³¹⁾ Nasvedčuje tomu aj pomerne bizarný text úradného záznamu o Suckého zatknutí: „Dňa 15. mája zadržali sme na príkaz Dr. Krajmera Imricha Suckého, polic. in-

Lovec komunistov Imrich Sucký. Zdroj: Archív ÚPN.

26) *Tamtiež*, s. 264.

27) Tak napríklad Jozef Sítka, ktorý bol v roku 1942 zatknutý za schovávanie sovietskej vysielacky (pozri vyššie prípad Fomferra – Schwarz), zaslal dobrozdanie o tom, ako mu Sucký pomáhal dostať sa z väzenia a zachránil jeho rodinu pred vyhostením a vydaním Gestapu. A ÚPN, f. KS MV BA, V-1233. Odpis prehlásenia Jozefa Sítka.

28) Inšpektor Štefan Toller, bývalý vedúci detektívnej skupiny III. odd. ÚŠB, počas jedného výsluchu na NB vypovedal, že Sucký mal dvoch konfidentov židovského pôvodu, pre ktorých od Gestapa (bolo to koncom roku 1944) vybavil akúsi „ochrannú legitimáciu“. Neskôr sa však dopyčul, že Sucký bol s pracovníkmi Gestapa dohodnutý tak, že čoskoro šiel na služobnú cestu do Banskej Bystrice a počas jeho neprítomnosti boli obaja konfidenti zatknutí a odvezení do koncentračného tábora. A ÚPN, f. KS MV BA, V-1233. Zápisnica so Štefanom Tollerom zo dňa 20. 8. 1945.

29) ŠA BA, f. Ľudové súdy, LS 357/48. Imrich Sucký, rozsudok T Ľud 599/46/21.

30) Suckého vypočúval obžalobca pri LS Dr. Telek, ale výsluch sa uskutočnil až 26. 2. 1946, t.j. 9 mesiacov po zatknutí. A ÚPN, f. KS ZNB BA, V-1233. Rozkaz na predvedenie.

31) ŠA BA, f. Ľudové súdy, LS 357/48, Imrich Sucký, žiadosť o obnovu konania. Podľa inej verzie NKVD Suckého vypočúvalo práve vo veci Schwarza a neskôr ho odovzdali do rúk Národnej bezpečnosti. A MV ČR, H-528/1. V každom prípade bol Sucký už v roku 1945 predaný zo súdnej väzby do väzby Oblastného veliteľstva NB Bratislava 1. A ÚPN, f. KS MV BA, V-1233.

špektora I. tr., ... o ktorom je všeobecne známe, že pracoval s Gestapom. Menovaný sa nachádzal v aute NKVD pred budovou polic. riaditeľstva, kde bol nami zadržaný. Bol daný do polic. väzby.³²⁾ Sucký bol v roku 1947 odsúdený na prekvapivo nízky trest 20 mesiacov väzenia.³³⁾ Celý proces s ním bol pravdepodobne zmanipulovaný.³⁴⁾ Výška trestu takmer s určitosťou dokazuje, že nebol záujem, aby bol Sucký príliš trestaný,³⁵⁾ aj keď v jeho prípade nemohli byť o kolaborácii (napr. o spolupráci s Gestapom) žiadne pochybnosti. Podľa tvrdenia jeho bývalých kolegov proti nemu viacerí ľudia dokonca odmietali svedčiť, pretože vedel o nich kompromitujúce informácie z ich minulosti. Suckého vo väzení napríklad navštívil aj Štefan Bašťovanský.³⁶⁾ Bývalý šéf detektívov protikomunistického oddelenia ÚŠB opustil brány väzenia veľmi krátko po vynesení rozsudku, už 1. apríla 1947. Nízky trest vyvolal kritiku tlače, hlavne komunistickej.³⁷⁾ Počas vyšetrovania, ale aj po odpykaní trestu svedčil Sucký v mnohých retribučných súdnych procesoch, ktoré boli vedené proti jeho bývalým kolegom z ÚŠB alebo bývalým konfidantom a ďalším osobám.³⁸⁾

V búrlivej atmosfére, ktorá v tom čase v Československu panovala, si Sucký nemohol byť svojou slobodou príliš dlho istý. Jedným z

krokov, ktoré po februárovom prevrate v roku 1948 uskutočnila vládna Komunistická strana, bolo opätovné obnovenie retribučného súdництва, ktoré ukončilo svoju činnosť koncom roku 1947. Na Slovensku to komunisti zdôvodňovali nutnosťou preskúmania nízkych trestov, ktoré tribunály vynášali v dôsledku politiky Demokratickej strany. Začala sa pripravovať aj obnova procesu proti Imrichovi Suckému. Štátna bezpečnosť začala proti Suckému s veľkou pravdepodobnosťou zhromažďovať materiály okamžite po vynesení rozsudku a najneskôr v novembri 1947 už jej pracovníci uvažovali o podaní mimoriadneho opravného prostriedku pred Národným súdom.³⁹⁾

Po prepustení z väznice sa Sucký snažil začať nový život.⁴⁰⁾ Neskôr sa sťažoval na provokačné metódy ľudí, ktorí za ním po prepustení z väznice chodili. Tieto návštevy zakaždým ohlásil Jozefovi Ilčíkovi. V roku 1948 sa Sucký náhodou stretol s poslancom za Demokratickú stranu Michalom Zibrínom. Ten mu poradil aby odišiel, pretože sa pripravuje obnova jeho procesu. Sucký potom vyhľadal Antona Rašlu, ktorého sa pýtal, či sa skutočne pripravuje obnova trestného riadenia. Rašla mu túto informáciu o niekoľko dní potvrdil s tým, že pre neho nemôže nič spraviť.⁴¹⁾ Sucký sa teda rozhodol utiecť do Viedne a ako krytie pre

32) A ÚPN, f. KS MV BA, V-1233. Odpis úradného záznamu.

33) Sucký gardistovi a konfidentovi ÚŠB Štefanovi Pagáčovi v čase, keď spolu v roku 1946 sedeli vo väzení na margo svojho súdu údajne povedal: „Skôr obesia Dr. Viktorého, ktorý ako štátny zástupca má na svedomí smrť Mirka Nešpora a veľa, veľa komunistov.“ A MV ČR, H-528. Správa č. 79.

34) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Správa o Imrichovi Suckom z 13. 11. 1954. Podľa ŠtB mal proces zmanipulovať Anton Rašla.

35) Podľa úradného záznamu z roku 1951: „V r. 1946 v súvislosti so zaistením Imricha Suckého, ktorý ako orgán ÚŠB bol spojkou medzi Gestapom a ÚŠB a prakticky ovládal vedenie protikomunistického odd. ÚŠB, prehlásil pplk. Baláž, že Sucký je dôležitá osoba, ktorú hodlá použiť pre prácu za hranicami. Toto Baláž povedal pred s. Hrušovskou a býv. orgánom ŠtB Bélom.“ A MV ČR, H-528/2. Úradný záznam zo dňa 8. 2. 1951. Hrušovská bola v tom čase Balážovou sekretárkou a Matej Běl veliteľom spravodajského oddelenia Povereníctva vnútra. A MV ČR, H-528/2. Záznam referátu 2013.

36) Podľa správy, ktorú podala Mária Šutrichová (agent „SYLVIA“) Bašťovanský navštívil Suckého vo väzení a dal mu 100 cigariet s otázkou, prečo ho ešte za slovenského štátu pri zatýkaní nezastreli. Sucký na to odpovedal, že to nebolo jeho povinnosťou. Počas toho istého stretnutia so svojim riadiacim orgánom Šutrichová vypovedala o rozhovore medzi Suckým a Rašlom. Na Rašlovu otázku, prečo na neho neustále útočí komunist Ing. Pavel Stahl, Sucký odpovedal, že je to preto, že počas svojej väzby Stahla na ÚŠB zbili a on potom prezradil asi 40 odbojárrov, najmä komunistov. A MV ČR, H-528/2. Správa č. 8 zo dňa 14. 5. 1954.

37) Napr. denník PRAVDA z 4. 4. 1947 sa pozastavil nad tým, že inšpektor Ján Zajac, Suckého podriadený na ÚŠB, bol odsúdený na 20 rokov a Sucký len na 20 mesiacov. Prítom vo všetkých dokumentoch komunistickej ŠtB sa ako manipulátori procesu spomínajú len ľudia, ktorí boli členmi Komunistickej strany alebo s ňou spolupracovali. Zaujímavé je aj to, že v oboch prípadoch bol predsedom súdneho senátu dr. Alojz Baránik.

38) Sucký svedčil na súde v Bratislave ešte 26. 10. 1948 t. j. necelé 2 týždne pre svojím útekom. ŠA BA, f. OLS 64/48. Vavrinec Baxa.

39) A ÚPN, f. KS MV BA, V-1233. Prípis zo dňa 29. 11. 1947 adresovaný Oblastnej úradovni Štátnej bezpečnosti v Brne.

40) Na margo ponuky, ktorú mu urobil Anton Rašla (viď pozn. 41), Suckého sestra Helena Seidlová tvrdila, že Imrich Sucký túto nechcel prijať a sťažoval sa jej, že by chcel robiť niečo úplne iné. A ÚPN, f. KS MV BA, V - 1283.

41) Len podotýkam, že Sucký vypovedal, že ešte počas svojej prvej väzby (1945 - 1947) pre Rašlu písal rôzne informácie o predstaviteľoch Slovenskej republiky 1939 - 1945. To bol dôvod, prečo Rašlu navštívil. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/012. Protokol o výpovedi zo dňa 17. 9. 1957. ŠtB bola presvedčená o Rašlových nadštandardných vzťahoch so Suckým. Využitie ich známosti sa prejavilo už počas prvého procesu proti Rašlovi v roku 1954: „... (Rašla, pozn. M. M.) bral v ochranu fašistické a kolaborantské živly, ačkoliv z jeho povinností, zejména jako žalobce národního soudu vyplýval pro něho úkol, tyto živly potírat. ... Není proto náhodou, že Sucký byl odsouzen k velmi mírnému trestu v trvání 22 měsíců, zatím co jeho podřízený, jako například Ján Zajac byl odsouzen na 20 roků. Proto také Sucký ihned po svém propuštění navštívil, aby mu poděkoval za prokázané služby. ... V tomto směru šel ve své drzosti tak daleko, že usiloval o přijetí tohoto zrádce (Suckého, pozn. M. M.) do bezpečnostních služeb přes Františka Hagaru, přes tehdejšího přednostu státní bezpečnosti v Bratislavě. Nedal se odradit tím, že mu zmíněný Hagara na jeho žádost přímo odpověděl, že Sucký patří na šibenici a ne do bezpečnostních služeb. I poté obviněný na jmenovaného naléhal, odvolává se na to, že Suckého zná dlouhou dobu, že nebyl tak špatný a že by se ve službách bezpečnosti dobře uplatnil. ...“ Pozri: Rašla, Anton: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998, s. 207. Rašla ponúkal Suckému zamestnanie v ŠtB, čo sľúbil dohodnúť s vtedajším veliteľom ŠtB na Slovensku pplk. Balážom. A ÚPN, f.

svoj útek oznámil svojim známym, že ide navštíviť svojho bývalého nadriadeného do Prahy. Útek z Československa uskutočnil začiatkom novembra 1948, približne týždeň pred vynešením rozsudku.⁴²⁾ Pri úteku mu pomáhal už spomínaný bývalý konfident Kurt Ehrenstein.⁴³⁾ 12. novembra 1948 vyniesol Okresný ľudový súd v Bratislave rozsudok, ktorým bol Sucký odsúdený v neprítomnosti na 25 rokov väzenia. V roku 1949 bolo na Imricha Suckého ešte podané trestné oznámenie za neoprávnené opustenie republiky.⁴⁴⁾

Život v exile

Vo Viedni sa Sucký takmer okamžite začleňoval do spoločenského života slovenskej komunity. Tá bola pomerne silná, starousadlíci sa miesili s neustále prichádzajúcimi emigrantmi. Stretávali sa tu predstavitelia rôznych smerov slovenského exilového života a politiky, po kaviarňach a vinárňach vysedávali agenti ŠtB aj protikomunistickí aktivisti rôzneho razenia.⁴⁵⁾ Sucký sa v Rakúsku najprv živil príležitostnými prácami, neskôr získal prácu u Counter Intelligence Corps, pre ktorú sledoval osoby a po istom čase získaval informácie o rôznych osobách aj aktívnejšie. Od Američanov získal špeciálnu preukážku, ktorá mu umožňovala prístup aj do spisov rakúskych úradov, z ktorých si robil výpisky pre ich potreby.⁴⁶⁾

Záujem Štátnej bezpečnosti o Suckého však neochabol. Naopak, už v druhej polovici

roku 1949 vyslalo bratislavské veliteľstvo ŠtB svojho agenta Gabriela Kukorelliho (pod krytím Dunajplavby) za účelom napojenia sa na neho. Kukorelliho riadiacim orgánom (ďalej RO) bol František Mišeje.⁴⁷⁾ Napojenie sa nepodarilo, naopak Sucký pred Kukorellim varoval viacerých svojich známych.⁴⁸⁾ Neskôr mu však ponúkol, že za väčšiu sumu v dolároch vyradí svoje staré siete v Komunistickej strane Slovenska. Mišejeho nadriadení však návrh odmietli a nariadili viac vo veci nekonať. Mišeje bol neskôr prepustený zo služieb Ministerstva vnútra, a ani bratislavskou ŠtB sa už vtedy pripravovaný únos nepodarilo zrealizovať. Mišeje to kládol za vinu svojim nadriadeným z pražského Ministerstva vnútra a funkcionárom KSS.⁴⁹⁾

V roku 1951 udržoval so Suckým prostredníctvom nemenovaného agenta styk špkt. Šimon Čermák, v tom čase zástupca krajského veliteľa ŠtB v Bratislave.⁵⁰⁾ Veliteľ ŠtB žiadal od Čermáka správu o stykoch agenta so Suckým a aby Čermák „*podal návrh akým spôsobom by mohol uskutočniť návrat Suckého do ČSR*“.⁵¹⁾ Na základe tejto iniciatívy dostalo Krajské veliteľstvo ŠtB v Bratislave za úlohu zasláť veliteľovi Štátnej bezpečnosti všetky poznatky o Suckom. Samozrejme aj s charakteristikou agentúrnych stykov a plánom na „dopravenie“ Suckého do Československa spolu s finančným rozpočtom na túto akciu.⁵²⁾ Únos sa sice neuskutočnil, ale Sucký bol dľa-

I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam referátu 41. Sucký sám o tom rozprával kpt. Pačovi pri verbovke v apríli 1955, keď vyhlásil, že ešte pred svojím odchodom jednal s bližšie nešpecifikovaným vyšším funkcionárom o tom, že by v Rakúsku po svojej emigrácii pôsobil ako československý agent, funkcionára však odmietol menovať. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Správa z verbovky z 10. 5. 1955. Anton Rašla autorovi v rozhovore dňa 9. 5. 2005 potvrdil, že sa o Suckom rozprával s pplk. Balážom a navrhoval mu, aby Suckého zobrali do ŠtB. Podľa vlastných slov bol presvedčený, že Sucký by bol úspešný vo vyhľadávaní kolaborantov a ľudáckeho podzemia. Chýry o stykoch Suckého s Rašlom sa šíri už v povojnovom období. Ilustruje ich príhoda, ktorú ŠtB zistila od člena KSS Pavla Tonhausera, v tom čase funkcionára ROH. Podľa úradného záznamu z 8. 2. 1951 asi v roku 1946 šiel Tonhauser s Rašlom po ulici a stretli Suckého. Tonhausera to pochopiteľne prekvapilo a čudoval sa, že Sucký je na slobode. Rašla mu údajne vtedy odpovedal, že to je v poriadku, že Sucký chodí k nemu do kancelárie, z čoho Tonhauser usúdil, že Sucký je spolupracovníkom československej vojenskej spravodajskej služby. Tonhauser to však nevzdal, šiel na ŠtB a žiadal, aby s ním písali protokol o Suckého činnosti. Sľuboval si od toho, že príde k Suckého zatknutiu, prípadne bude predvolaný na výsluch, čo sa však nestalo. A MV ČR, H-528/2. Záznam referátu 2013.

42) A ÚPN, f. KS MV BA, V - 1233. Trestné oznámenie zo dňa 24. 8. 1949.

43) *Tamtiež*, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam referátu 41.

44) *Tamtiež*, f. I. KS ZNB BA, V-1233. Trestné oznámenie zo dňa 24. 8. 1949.

45) Pre zaujímavosť spomeniem jedného Suckého známeho z Viedne, Karola Zúbeka, ktorý bol bratom spisovateľa Luda. Ich tretí brat, františkán Theodorik, tiež emigrant, vypovedal neskôr pred americkým prezidentom J. F. Kennedym o zločinoch komunizmu. Obaja bratia Zúbekovci emigrovali v roku 1951. Pozri: Rozhovor s Vilomou Zúbekovou. In: 4-6. *Pohlady 4/2003*, ročník XVIII, s. 6. Zúbeka spomínam hlavne preto, že na stretnutiach, ktoré Karol Zúbek organizoval sa v roku 1956 agent ŠtB Jozef Bobek (krycím menom SOJKA- vid' nižšie) so Suckým zoznámil.

46) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/012. Protokol o výpovedi I. Suckého z 15. 9. 1957.

47) František Mišeje bol komunistom z povstaleckej garnitúry KSS. Pozri PEŠEK, J. : František Mišeje. In: Pešek, J. (ed): *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2003, s. 233 - 234. Ešte podotýkam na margo Kukorelliho, že v čase, keď už bol Sucký v čs. väzení vypovedal, že Kukorelliho osobne nepozná. Údajne poznal len meno a vedel, že Kukorelli bol vedúcim Dunajplavby vo Viedni. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/012. Protokol o výpovedi zo dňa 20. 11. 1957.

48) Počas neskoršieho vyťaženia agenta Kukorelliho tento vypovedal, že Sucký pred ním varoval svojich známych v tom zmysle, aby sa s ním nestýkali, že vraj ich unesie. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1, poznatky z vyťaženia Gabriela Kukorelliho, bez uvedenia dátumu (rok 1953).

49) *Tamtiež*. Úradný záznam o vyžatí Františka Mišejeho zo dňa 26. 6. 1953.

50) A MV ČR, H-528/2. Záznam referátu 2013.

51) *Tamtiež*.

52) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Žiadosť o zaslanie poznatkov a návrhu z 7. 3. 1951. Úlohu vypracovať do 14 dní plán na únos dostal príslušník ŠtB špkt. Čermák dňa 7. 3. 1951 od veliteľa II. sektoru. A ÚPN, mikrofiš 40894/011. Pisomné vyhodnotenie osôb nachádzajúcich sa v spise Sucký Imrich.

lej „rozpracovávaný“. V rokoch 1953 – 1954 pracovali na prípade Suckého pracovníci 9. oddelenia 1. odboru Krajskej správy ŠtB Bratislava.⁵³⁾ Intenzívny záujem o Suckého v tomto období úzko súvisí s prípravou procesu proti buržoáznym nacionalistom (Gustáv Husák a spol.). V úradnej korešpondencii ŠtB sa neustále vyskytujú narážky na to, čo Sucký vie na funkcionárov KSS a je nepochybné, že ŠtB zamýšľala použiť Suckého a jeho bývalé siete aj v tomto procese.

Akcia „BARAN“

V júli 1954 Krajská správa Ministerstva vnútra (ďalej KS MV) Bratislava so súhlasom nadriadených kontaktovala Suckého pomocou agenta Alexandra Obertu, krycím menom „OROL“. Akciu, ktorá mala spočiatku krycí názov „SOFIA“, riadil náčelník 2. odboru bratislavskej Krajskej správy Ministerstva vnútra npor. Eduard Paľčo (čoskoro povýšený na kapitána). Samotný Sucký dostal krycie meno „BARAN“. Účel Obertovej návštevy bol krytý doručením listu od Suckého známej Márie Šutrichovej, v tom čase agentky bratislavskej Krajskej správy, vedenej pod krycím menom „SYLVIA“.⁵⁴⁾ Aby si Oberta získal dôveru, bol jeho prostredníctvom pod kontrolou ŠtB umožnený útek Jurajovi Staškovi.⁵⁵⁾ Sucký požiadal Obertu o prevážanie ďalších listov, ktoré Oberta pod kontrolou ŠtB odovzdal, a tým sa mu podarilo získať Suckého dôveru. Sucký sa v tom čase živil aj pašovaním peňazí z Československa, s čím mu Oberta začal pomáhať, samozrejme pod pozorným dohľadom bratislavskej ŠtB.⁵⁶⁾

Príslušníci ŠtB v tom čase zvažovali vo vzťahu k Suckému dve alternatívy – únos alebo zverbovanie za agenta, pričom druhá možnosť bola pravdepodobne len medzistupňom. Po úspešnom kontakte pomocou Obertu sa práca príslušníkov ŠtB koncom roku 1954 dostala do nových dimenzií. Prostredníctvom agenta zistili Suckého viedenskú adresu. Pomocou rezidentúry boli vytipované vhodné miesta ku stretnutiu (pre uskutočnenie únosu). Z tohto uhla pohľadu bol tiež preskúmaný objekt Du-

najplavby a jeho ochrana rakúskymi bezpečnostnými zložkami. Bol spracovaný návrh so štyrmi alternatívami únosu.⁵⁷⁾ Pracovníci československej rezidentúry vo Viedni sledovali Obertu na jeho schôdkach so Suckým.⁵⁸⁾ Súčasne s prípravami na únos bol vypracovaný predpokladaný priebeh rozhovoru verbovky. Stretnutie sa malo odohrať v kaviarni, kde verbujúci (z dokumentu nie je jasné, kto nim mal byť, je však pravdepodobné, že to bol kpt. Paľčo) mal vystupovať ako osobný priateľ Márie Šutrichovej. Táto poskytla ŠtB niektoré informácie zo svojho súkromného života, ktoré sa mali pri verbovke využiť. Šutrichová mala so Suckého spoluprácou s Bezpečnosťou súhlasiť a na zdôraznenie jej osobného priateľstva s kpt. Paľčom mal tento Suckému pripomenúť niektoré osobné spomienky z konca vojny.⁵⁹⁾

V rámci príprav na verbovku Suckého bol kpt. Eduard Paľčo dňa 27. decembra 1954 poslaný do Viedne. Tu sa kontaktoval s Alexandrom Obertom – agentom „ORLOM“⁶⁰⁾, ktorému mal predať aj prípadné inštrukcie. V tento večer sa mal totiž Oberta stretnúť so Suckým v hostinci blízko Gross Enzersdorfského kostola, kde mal byť za pomoci sovietskych „priateľov“ unesený.⁶¹⁾ Únos sa však neuskutočnil.

Preto prišlo opäť na radu zverbovanie. Kpt. Paľčo vypracoval návrh na verbovku a zaslal ho na schválenie 14. apríla 1955 na I. správu ZNB (do rúk kpt. Miroslava Nacvalača – „KUBEŠA“).⁶²⁾ K základným úlohám nového spolupracovníka malo patriť, samozrejme, odhaľovanie agentov tajných služieb západných štátov v Rakúsku, v neposlednom rade aj prezradenie a využitie jeho bývalých sietí na Slovensku (a zvlášť konfidentov, pomocou ktorých získaval úspechy v boji proti ilegálnym štruktúram Komunistickej strany). Na konci návrhu kpt. Paľčo konštatoval, že v prípade, že by Sucký spoluprácu neprijal, bude zatknutý a dopravený do ČSR (rozumej unesený).⁶³⁾ Kpt. Nacvalač – „KUBEŠ“ predložil návrh na získanie Suckého ministromi Barákovi na schválenie s dátumom 19. apríla 1955.

53) Pre zaujímavosť dodávam, že ŠtB sa v tom čase zaujímal aj o holiča Štefana Handeru, bývalého konfidenta ÚŠB. Miesto jeho pobytu mal odhaliť bývalý príslušník SS Július Kurokata. Návrh na jeho viazanie dal Ludovít Pekár, referent referátu Nemci na 9 odd. 1 odb. KS MV Bratislava. ŠtB sa tiež snažila Kuropatu vylákať na územie ČSR. A MV ČR. 52-79-5.

54) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Návrh na verbovku. Listy od „SYLVIE“ boli pod kontrolou a boli schvaľované ŠtB. A MV ČR, H-528/2.

55) A MV ČR, H-528/2. Návrh na prevedenie spravodajskej kombinácie zo dňa 1. 12. 1954.

56) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Prípád Ústredňa, príloha č. 13.

57) A MV ČR, H-528/2.

58) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam z akcie „SOFIA“ z 18. 12. 1954.

59) *Tamtiež*, Priebeh rozhovoru pri verbovke „BARANA“ vo Viedni.

60) Obertovo krycie meno bolo aj „ANNA“.

61) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Rukou písaná správa z 27. 12. 1954, bez č. j., adresovaná kpt. Tomkovi.

62) Kpt. Nacvalač „KUBEŠ“ bol v tom čase náčelníkom I. odboru I. správy Ministerstva vnútra.

63) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Návrh na verbovku.

Dňa 25. apríla 1955 sa napokon kpt. Eduard Pafčo s pomocou Alexandra Obertu s Imrichom Suckým skutočne stretol. Stretnutie zaistovali dvaja pracovníci viedenskej rezidentúry. Kpt. Pafčo sa podvečer stretol s Ober-
tom a dohodli sa, že Oberta zavolá Suckého do istej reštaurácie, kam za nimi kpt. Pafčo neskôr príde. Agent podľa dohody odviezol Suckého do podniku, kpt. Pafčo si však po svojom príchode Obertu ani Suckého nevyšimol. Keď vyšiel opäť von, bol neďaleko stojacim pracovníkom rezidentúry (pravdepodobne v aute sediaci Molnár)⁶⁴⁾ poslaný späť, kde stretol Obertu, ale už bez Suckého. Sucký totiž kpt. Pafča spozoroval a napriek upokojujúcim rečiam Obertu odišiel. Kpt. Pafčo ho však na ulici dobehol a oslovil ho. Sucký bol počas rozhovoru silno rozrušený a vyhrážal sa mu zatknutím. Počas jednanja Sucký niekoľkokrát prejavil nedôveru k ŠtB a bol ochotný jednať o ďalšej spolupráci len v tom prípade, ak bude Šutrichovej (agentka „SYLVIA“) umožnené vycestovať do americkej zóny vo Viedni. Napriek tomu, že sa kpt. Pafčovi podarilo Suckého upokojiť, stále ho podozrieval z prípravy únosu a z „nečestného jednanja“. Počas tohto rozhovoru sa Sucký kpt. Pafčovi sťažoval na nevďak mnohých komunistov, ktorým počas svojho pôsobenia na ÚŠB pomohol (napr. Viliama Širokého). Ku koncu si dohodli stretnutie na 21. mája 1955.⁶⁵⁾ Na základe Pafčových informácií podal kpt. Nacvalač – „KUBEŠ“ Barákovi návrh na ďalšie pokračovanie akcie. Spomenul v nej chyby, ktorých sa dopustil hlavne Oberta, načrtnol pre kpt. Pafča ďalší plán, na základe ktorého sa mal za pomoci Obertu stretnúť so Suckým už o štyri dni (t.j. 29. apríla 1955).⁶⁶⁾ Na nej Sucký sľúbil podať správu o svojej pašeráckej činnosti (šlo o pašovanie peňazí do ČSR, ktoré posielali československým občanom ich príbuzní zo Spojených štátov) a upozornil kpt. Pafča na niektorých emigrantov, o ktorých by Štátna bezpečnosť mohla mať záujem. Iné informácie odmietol predbežne predať, pretože ich podľa vlastných slov nemal overené. Naznačil však ochotu tieto poznatky overiť a odovzdať. Na záver si dohodli stretnutie na 3. mája 1955.⁶⁷⁾

Na tejto schôdzke Sucký pokračoval v stručnom výklade svojej minulosti. K svojmu záväzku k spolupráci sa vyjadril kladne. Správy bol ochotný podávať písomne, ale odmietol ich podpisovať a tiež odmietol podpísať záväzok k spolupráci. Opäť nechcel prijať peniaze, ale z vlastnej iniciatívy sa ponúkol nad rámec požiadaviek ŠtB, že bude pracovať na osobách „židovskej národnosti“.⁶⁸⁾ Sucký tiež upozornil na viacerých svojich známych (napr. na dr. Michala Múdneho – „ŠEBÍKA“,⁶⁹⁾ bývalého predsedu imunitného výboru Dočasného národného zhromaždenia, prípadne bývalého poslanca za Demokratickú stranu dr. Michala Zibrína či pátra Karola Šumichrasta). Ďalej prisľúbil v Rakúsku vybudovať rezidentúru a prípadne aj cestovať do ďalších západných krajín za účelom získavania poznatkov.⁷⁰⁾ Avšak postavil pred kpt. Pafča niekoľko zásadných podmienok. Predovšetkým žiadal o kontakt s Máriou Šutrichovou (agentkou „SYLVIU“), jej a jeho beztretnosť v Československu a maximálnu konšpiráciu stykov. Kpt. Pafčo považoval stretnutie za úspech a v tomto duchu aj napísal o verbovke hlásenie. Dňa 11. mája 1955 náčelník I. správy MV plk. Jaroslav Miller navrhol ministrovi Barákovi za zverbovanie (aj keď na trikrát) Suckého udeliť kpt. Pafčovi pochvalu s finančnou odmenou 1 000 Kčs.⁷¹⁾

Popri akcii „BARAN“ však Krajská správa MV Bratislava, za pomoci svojich agentov Obertu („ORLA“), „JOZEFA“⁷²⁾ a „PETERSONA“⁷³⁾, rozbehla ešte aj akciu „ÚSTREDŇA“. Jej cieľom bolo odhaliť Suckého kontakty na Slovensku, t. j. ľudí, ktorí sa podieľali na pašovaní peňazí, ktoré posielali občania Spojených štátov svojím blízkym do ČSR. Keďže časť peňazí bola posielaná po Obertovi, bolo to pre ŠtB pomerne jednoduché. Suckého spolupracovník, Žilavý, však Obertu podozrieval z toho, že pracuje pod kontrolou, príp. že sa na akcii obohacuje, pretože adresáti odosielateľom nepotvrďovali príjem. Pritom išlo o pomerne veľké sumy peňazí, rádovo desiatky tisíc československých korún. Do akcie bolo v Československu zapojených niekoľko desiatok ľudí, ktorí sa týmto spôsobom dostali pod drobnohľad a do kartoték ŠtB.

64) Ide o majora Bohumíra Molnára. Mjr. Molnár bol v roku 1954 rezidentom československej rozviedky vo Viedni.

65) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam (nedatovaný).

66) *Tamtiež*, Návrh na ďalší postup v akcii „BAČA“ zo dňa 28. 4. 1955.

67) *Tamtiež*, Záznam (nedatovaný).

68) *Tamtiež*, Záznam z 10. 5. 1955.

69) Aj keď treba povedať, že Múdry „ŠEBÍK“ pôsobil v tom čase už v New Yorku. Pozri: LIČKO, Miroslav: *Ako chutí cudzina*. Bratislava 1999, s. 626.

70) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam z verbovky zo dňa 25. 4. 1955, napísaný 11. 5. 1955.

71) *Tamtiež*, Návrh na udelenie pochvaly, bez č. j.

72) Pod krycím menom „JOZEF“ viedla bratislavská KS MV ako svojho agenta už spomínaného Štefana Pagača.

73) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Prípád „ÚSTREDŇA“ – správa. Pod týmto krycím menom je registrovaný Kurt Prepelica.

Nasledujúca schôdzka kpt. Pafča so Suckým sa nakoniec uskutočnila 27. mája 1955 a v priebehu piatich dní nasledovali ďalšie tri. Informácie, ktoré Sucký ŠtB dával, sa týkali prevažne obdobia vojnovnej Slovenskej republiky alebo slovenských emigrantov žijúcich v Rakúsku (napr. majora Alexandra Matúša, ktorý pracoval pre francúzsku spravodajskú službu) a boli československej spravodajskej službe už vtedy známe. Sucký aj napriek svojmu sľubu nepriniesol na schôdzky žiadne písomné záznamy.⁷⁴⁾ Štátna bezpečnosť vypracovala pre Suckého zoznam osôb, o ktorých mal zistiť viac⁷⁵⁾ a Sucký s úlohami súhlasil. Ďalšie stretnutie bolo dohodnuté na 20. júna 1955 (resp. 21. a 22. júna).⁷⁶⁾

Na túto schôdzku sa už Sucký nedostavil, a neprišiel tiež na žiadny z náhradných termínov ani po písomnej výzve, ktorou bolo krycie pozvanie na obchodné jednanie. Pafčo sa následne skontaktoval s Obertom a požiadal ho, aby Suckého vyhľadal a dohodol schôdzku. Oberta dňa 1. júla 1955 Suckého vyhľadal, ten sa následne stretol s kpt. Pafčom a dohodli si schôdzku na druhý deň.

Keďže kpt. Pafčo mal ísť na školenie, nastolil počas schôdzky dňa 2. júla 1955 otázku výmeny riadiaceho orgánu (rozumej dôstojníka ŠtB). Sucký trval na tom, aby to bol Slováč. Zároveň kpt. Pafčovi vyčítal neserióznosť, pretože už niekoľko dní o ňom Jozef Matejovič⁷⁷⁾ rozširoval, že pracuje pre československú spravodajskú službu.⁷⁸⁾ Na konci stretnutia opäť odmietol prijať peniaze s tým, že ich zoberie, až keď bude mať v súvislosti so svojou činnosťou nejaké výdavky alebo keď prinesie serióznejšie informácie.⁷⁹⁾ Ďalšie stretnutie sa uskutočnilo 4. júla 1955. Poznatky, ktoré od neho kpt. Pafčo získal, sa týkali osôb, ktoré boli aktívne za vojnovnej Slovenskej republiky a ich osudov po skončení vojny. Išlo v prevažnej väčšine o Nemcov (osôb nemeckej národnosti, žijúcich v čase II. svetovej vojny na Sloven-

sku, ktoré spolupracovali s nemeckými úradmi – Sicherheitsdienst, Nemecká vojenská misia v Bratislave, nemecký policajný atašé v Bratislave Franz Goltz).⁸⁰⁾ Aj tieto údaje boli veľmi vágne. V zázname však nie je spomínané, že Sucký tiež poskytol informáciu o tom, že začiatkom júla 1955 by mali cez československo-rakúsku hranicu v priestore Břeclav prejsť dvaja emigranti. Títo boli na základe informácie od Suckého aj zadržaní.⁸¹⁾ Zaujímavé na prípade je to, že keď mu za to jeho nový RO Jarmil Smetana – „ŠUSTR“⁸²⁾ ďakoval, Sucký sa „zatváril udivene a povedal, že obaja emigranti skutočne prišli (do Rakúska, pozn. M. M.)“.⁸³⁾

Nasledujúca schôdzka sa uskutočnila podľa plánu 7. júla 1955. Na ňu kpt. Pafčo prišiel so svojim kolegom Josefom Čermákom – „LESNÍKOM“, ktorý sa mal stať novým riadiacim orgánom Suckého. Ten sa však s Čermákom – „LESNÍKOM“ odmietol stretnúť s odôvodnením, že z československého vyslanectva vo Viedni unikajú informácie. Poznatky, ktoré Sucký povedal kpt. Pafčovi, boli ešte vágnejšie ako zvyčajne. Ďalšie stretnutie bolo dohodnuté na 11. resp. 25. júla 1955.⁸⁴⁾

V auguste 1955 kpt. Pafčo skutočne odišiel na školenie. Keďže Sucký s Čermákom – „LESNÍKOM“ nesúhlasil (lebo bol českej národnosti), rozhodla sa centrála zveriť túto úlohu pracovníkovi československej rezidentúry vo Viedni Jarmilovi Smetanovi – „ŠUSTROVI“, ktorý bol síce tiež Čech, ale ovládal slovenčinu. Podľa hlásenia ministromi prebehla ich prvá schôdzka 10. augusta 1955 bez komplikácií, aj keď na dvakrát.⁸⁵⁾ Ukázalo sa však, že Sucký splnil zadané úlohy len čiastočne. Mimoriadne zaujímavé bolo agentovo hodnotenie novým riadiacim orgánom, ktorý označil za chybu, že Sucký nepíše písomné správy a keď podáva správy ústne: „...rozpráva piate cez deviate. Jeho vyťažovanie je ťažké.“⁸⁶⁾ Smetana – „ŠUSTR“ si sťažoval, že Sucký je príliš sebave-

74) *Tamtiež*, Záznam zo schôdzky zo dňa 27. 5. 1955. Záznam zo schôdzky zo dňa 29. 5. 1955.

75) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 2. 7. 1955. Za všetkých spomeniem len Róberta Valucha, s ktorým sa Sucký zoznámil v Rakúsku, a údajne to bol švagor Jozefa Lietavca. V súvislosti s Valuchom Sucký na stretnutí s kpt. Pafčom uviedol, že Lietavec bol jeho konfidantom, v súvislosti s jeho aktivitami v partizánskom hnutí. Pafčo sa ho však na podrobnosti z „taktických dôvodov“ nepýtal. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam o schôdzke zo dňa 1. 6. 1955. Na schôdzke 2. 7. 1955 sa k tejto téme Sucký vrátil a spomínal, že Lietavec zatklí v súvislosti s krádežou guľometov v Piešťanoch. Tie mali byť dodané partizánom (Hlinenského skupine, viď vyššie). Počas vylúchu údajne Lietavec so spoluprácou súhlasil.

76) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 1. 6. 1955.

77) Jozef Matejovič, Viedeňčan slovenskej národnosti, blízky spolupracovník Jozefa Klempu a ďalších aktivistov Zahraničnej Hlinkovej gardy.

78) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam (nedatovaný).

79) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 2. 7. 1955.

80) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 4. 7. 1955.

81) *Tamtiež*, Hlásenie ministromi zo dňa 6. 7. 1955.

82) Za poskytnutie pravých mien pracovníkov I. správy ZNB a československej rezidentúry vo Viedni ďakujem Pavlovi Žáčkovi.

83) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/1. Záznam o schôdzke zo dňa 10. 8. 1955.

84) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 7. 7. 1955.

85) *Tamtiež*, prípis A/1-001482/20-55.

86) *Tamtiež*, Záznam o schôdzke zo dňa 10. 8. 1955.

domý a neustále spomína na časy svojej aktívnej policajnej kariéry.⁸⁷⁾ Agentu hodnotil nasledovne: „V súčasnej dobe sa nedá hovoriť o riadení BARANA (Suckého, pozn. M. M.), ako súkromne, tak i pri rozpracovaní osôb, o ktoré máme záujem. Odstránenie tohoto nedostatku bude otázkou jeho výchovy.“⁸⁸⁾ V rámci snahy o odstránenie „nedostatkov“ sa mali schôdzky konať každých 14 dní. Sucký sa mal v prvom rade snažiť plniť zadané úlohy, poznatky o ostatných emigrantoch zbierať len „pasívne“. A hlavne mal získať zamestnanie buď na rakúskom Ministerstve vnútra, Policajnom riaditeľstve (STAPO) alebo v novozriadennom vojenskom spravodajstve.⁸⁹⁾

Nasledujúca schôdzka bola dohodnutá na 17. augusta 1955. Z tohto stretnutia, si Smetana – „ŠUSTR“ odniesol ešte rozporupnejšie pocity. Sucký totiž z úloh splnil viac – menej len jednu. RO navyše postrehol, že Sucký upravené mená, napr. na schôdže 10. augusta sa rozprávali o Jozefovi Vicenovi, ale Sucký ho nazýval Vičanom. Okrem pravidelného stretnutia bolo dohodnuté ešte jedno na 7. resp. 8. septembra 1955.⁹⁰⁾ Sucký však už neprišiel nielen na pravidelnú schôdzku, ale ani na stretnutie iniciované konšpiratívnym listom. Československá rezidentúra sa potom snažila dohodnúť schôdzku pomocou osvedčeného agenta Obertu, ktorý Suckého navštívil a prehováral ho, aby na stretnutie s RO prišiel. Sucký ako dôvod neúčasti na predchádzajúcich schôdzkach uviedol, že Smetana – „ŠUSTR“ podľa neho nie je Slováč, že nedostáva finančnú odmenu a v neposlednom rade, že už je starý, že sa bojí a chce mať pokoj. Zároveň sa začal o rezidenta Smetanu – „ŠUSTR“ zaujímať bližšie (pýtal sa Obertu, kde býva a ako ho kontaktoval). Nakoniec prisľúbil, že sa so Smetanom – „ŠUSTR“ stretne, svoj sľub však nedodržiaval.⁹¹⁾

Dňa 6. apríla 1956 dal npor. Václav Trousil – „PELANT“ návrh na uloženie osobného zväz-

ku na spolupracovníka „BARANA“ do archívu I. správy s odôvodnením, že „BARAN“ nechodí na schôdzky. Návrh konštatuje, že československá rozviedka agentúrnou cestou zistila, že Sucký chcel udať svojho RO rakúskej policii.⁹²⁾ Tým sa Suckého činnosť ako spolupracovníka československej Štátnej bezpečnosti vo Viedni definitívne skončila. Ale jeho osobný spis neostal v archíve dlho. Už začiatkom júla 1956 bol zapožičaný pre potreby ministra vnútra Rudolfa Baráka.⁹³⁾

Únos

Po ukončení spolupráce opäť začala československá rozviedka pripravovať Suckého únos. Prvý plán akcie z roku 1957 predložil náčelník I. správy MV plk. Jaroslav Miller 5. júna na schválenie ministromi Barákovi. Podľa tohto návrhu mal byť k uskutočneniu únosu využitý osvedčený agent Alexander Oberta. Oficiálne mal byť Sucký v ČSR vyťažený na objasnenie bývalých sietí Gestapa.⁹⁴⁾ Po predbežnom schválení plánu vypracoval zástupca náčelníka II. odboru I. správy MV kpt. Jaroslav Třoska – „PTÁK“ podrobný plán akcie, ktorá dostala krycí názov „ÚDER“.

Neskôr sa československá rozviedka rozhodla využiť iného agenta – Jozefa Bobeka, s krycím menom „SOJKA“.⁹⁵⁾ Bobek bol na Suckého nasadený už v prvej polovici roku 1957. Zo začiatku pasívne, neskôr vedenie I. správy rozhodlo, že sa má stať aktívnym účastníkom jeho únosu. Dňa 21. júna 1957 sa odohrala schôdzka Bobeka s jeho RO Vladislavom Kotekom – „KNAPOM“, krycím menom „IVAN“, ktorý mu predložil plán na Suckého únos. Bobek ho akceptoval. Dňa 23. júna 1957 mal agent Suckého navštíviť pod nejakou výhovorkou a mal si s ním dohodnúť stretnutie vo vybranej viedenskej vinárni. Bobek mal zaviesť rozhovor na vážnu tému. Počas toho mali obaja vypíť väčšie množstvo alkoholu. Okolo jedenástej hodiny večer, prípadne ešte

87) *Tamtiež*, Záznam zo schôdzky zo dňa 10. 8. 1955. Sucký sa tu opäť vrátil k prípadu Vojtecha Tuku. Ďalej sa chválil, že mal najlepšie agentúrne poznatky o budúcom šéfovi Deutsche Partei na Slovensku Franzovi Karmasinovi a o aktivitách karpatských Nemcov. Zbieral tiež materiály z Karmasinovho intimného života. 88) *Tamtiež*.

89) *Tamtiež*.

90) *Tamtiež*, Záznam zo schôdzky zo dňa 17. 8. 1955.

91) *Tamtiež*, Záznam – správa zo dňa 12. 11. 1955.

92) *Tamtiež*, Návrh na uloženie do archívu zo dňa 6. 4. 1956.

93) *Tamtiež*, Žiadanka o vydanie spisu č. j. AS – 1893.

94) *Tamtiež*, Návrh (nedatovaný).

95) Bobek bol bývalým vysokým funkcionárom Hlinkovej mládeže. Počas SNP bol členom jej spravodajských hlások, ako absolvent Vyššej vodcovskej školy HM pri ich aktivitách niekedy zastupoval Alojza Macka alebo Ladislava Jankoviča. Počas evakuácie koncom vojny odišiel zo Slovenska, ale neskôr sa vrátil do ČSR. Istý čas pracoval ako spevák v Národnom divadle, odkiaľ bol však pre svoju minulosť prepustený. 23. 9. 1953 bol ŠtB zverbovaný a donášal správy z okruhu bývalých ľudáckych činiteľov. 27. 4. 1954 ho však na pokyn ŠtB z košického divadla prepustili a po krátkom výcviku bol 27. 5. 1954 vyslaný cez Devínsku Novú Ves (rieka Morava) do Rakúska. V Rakúsku nadviazal kontakty so svojimi bývalými známymi. Bobek bol pôvodne plánovaný na vysunutie do Spojených štátov, kde mal švagra (Jozef Paučo) a kde sa mal uchýtiť v emigrantských kruhoch hlavne v Slovenskej Národnej Rade v zahraničí (ďalej SNRVZ). Podľa memoranda z 11. 7. 1957 Bobek poskytol ŠtB mnoho cenných správ najmä z prostredia SNRVZ a rádia Slobodná Európa. A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/012. Memorandum. Treba ešte dodať, že Sucký poznal Bobekovho otca.

neskôr, mal Bobek nasypať Suckému do vína preparát, ktorý mal schovaný v špeciálne upravenej cigaretovej špičke. Po tom, čo Sucký odpadne, mal zaplatiť a vyniesť ho von (prípadne za pomoci príslušníka, ktorý mal sedieť pri neďalekom stole). Bolo jasné, že po únose sa Bobek bude musieť vrátiť do Československa, ale Kotek – „KNAP“ ho ubezpečil, že „*táto úloha je tak dôležitá, že stojí pred jeho vycestovaním do USA a tiež tak, že bude jej splnenie brané*“.⁹⁶⁾ Po uskutočnení akcie mal Bobek dostať patričnú odmenu: *SOJKA by bol rád zamestnaný ako umelecký vedúci u nejakého divadla. Aktívne ako spevák by vraj už uplatnenie nenašiel. Povedal som mu, že sa podľa možností budeme snažiť jeho pranie splniť*.⁹⁷⁾ Akcia „ÚDER“ sa však neuskutočnila, bola presunutá na 19. júla, a nakoniec ju pražská centrála odložila na neurčito. Kotek – „KNAP“ to Bobekovi oznámil na schôdzke

17. júla 1957. Bobek však odporúčal realizovať únos čo najskôr.⁹⁸⁾

Dôvody tohto odkladu nie sú jasné, bolo to však len krátke zdržanie. Definitívne „áno“ únosu padlo na porade ministra Baráka s prvým mužom Komunistickej strany Československa Antonínom Novotným, ktorá sa odohrala dňa 22. augusta 1957.⁹⁹⁾ Dátum akcie bol stanovený na 13. septembra 1957.

Keďže únos bol už viac menej pripravený, bolo nutné zabezpečiť posledné technické detaily. Od útvarov Pohraničnej stráže boli zapožičané štyri dôstojnícke uniformy na dobu od 3. do 16. septembra 1957. Dňa 10. septembra sa uskutočnil posledný prieskum terénu na hraniciach. Pre akciu boli tiež vyhotovené dve cestovné doložky s falošnými rakúskymi pečiatkami. Únos sa nakoniec uskutočnil pod krycím názvom „ŘÍJEN“ dňa 13. septembra 1957. Deň predtým mal Bobek dve schôdzky s Kotekom – „KNAPOM“. Na tej druhej mu oznámil čas a miesto konania stretnutia so Suckým. V deň operácie sa ešte raz stretli o piatej večer. Na tomto stretnutí bol agent presne inštruovaný, dostal fľaštičku s omamným prípravkom a upravenú cigaretovú špičku. Keďže sa mal na akcii podieľať aj Kotek – „KNAP“ (Bobekov RO), agent dostal príkaz sa k nemu za žiadnu cenu nehlásiť a v prípade akýchkoľvek komplikácií mal komunikovať len s vodičom auta (Bohumil Milfajt – „DANEŠ“). Bobek nakoniec ako zámienku stretnutia so Suckým použil to, že v rámci svojich stykov mu bolo ponúknuté stabilné miesto, čo mu sľúbil zabezpečiť. Na osudnom piatkovom stretnutí sa Sucký mal zoznámiť s predstaviteľom podniku (v materiáloch je uvádzaný ako Atómový úrad), kde by robil prekladateľa.¹⁰⁰⁾ Sucký sa s Bobekom stretol podľa plánu o siedmej hodine večer, ale na veľké prekvapenie agenta mu Sucký oznámil, že musia stretnutie prerušiť, pretože o hodinu má dôležité jednanie. Ďalej povedal, aby o deviatej hodine večer zavolať z podniku jeho známej a povedal jej, kde sa nachádza – kam má po skončení jednanja Sucký prísť. Po Kotekovom – „KNAPOVOM“ príchode na miesto realizácie únosu mu Bobek naznačil, že s ním potrebuje hovoriť. Sucký sa totiž na stretnutí zdržal a ohlásil svoj príchod až na desiatu hodinu večer. Agent bol inštruovaný, aby čakal a operáciu v každom prípade uskutočnil. Neskôr sa ku Kotekovi – Knapovi pripojil aj ďalší pra-

Zaujímavá je poznámka dopísaná rukou ministra Baráka: *S. Miller Dne 22. srpna '57 jsem se dohodl se s. Novotným, že akci provedem....*
Zdroj: Archiv ÚPN)

Ministerstvo vnitra
I. SPRÁVA
ČJ:A/1-001067/22-57.

V Praze dne 19. srpna 1957.

Přísně tajno

Ministru vnitra
B. B e r á k o v i .

Vážený soudruhu minístré !

Z Vašeho příkazu předkládám Vám návrh na provedení akce " Ú D E R ", jejíž provedení bylo již Vámi předběžně schváleno.

V daném případě jedná se o provedení *únosu s. Bobeka*
de. Sucký, S. Miller, J. Bobek, Baran, Dal. Knapovom...
únos, na schůzku, odměnu...

Příloha : 1 návrh

Náčelník I. správy MV :
plk. M i l l e r :
s. Miller
Pro s. Sucký 17. srpna 1957 jsem se dohodl
že s. Knapovi jsem již dříve navrhl
konatí této akce celý program
např. 10. srpna 1957 jsem s. Bobekovi
vyprávěl o této akci a s. Bobekovi
sdělil jsem, že jsem s. Bobekovi
sdělil jsem, že jsem s. Bobekovi

96) Tamtiež, Záznam zo schôdzky so SOJKOU zo dňa 21. 6. 1957.

97) Tamtiež, Záznam, Návrh na prevedenia akcie BARAN.

98) Tamtiež, Odpis vlastnoručnej správy spolupracovníka SOJKU.

99) Tamtiež, Návrh na prevedenie akcie ÚDER.

100) Tamtiež, Správa o akcii Sucký, ktorú napísal Jozef Bobek (podpísaný krycím menom DALIBOR).

covník československej rezidentúry vo Viedni Josef Kalina – „KARHAN“. Aby sa vo vinárni vytvorila hlučná atmosféra, obaja príslušníci rezidentúry platili víno hudobníkom a zabávali sa s inými hosťami podniku. Sucký prišiel o štvrt na jedenásť a Bobek mu omamný prostriedok do nápoja dal asi o hodinu neskôr. Približne po pol hodine sa na Suckom začali prejavovať následky požitia látky. Kotek – „KNAP“ to spozoroval a šiel upozorniť v aute čakajúceho Milfajta – „DANEŠA“. Keď sa vracal, stretol Bobeka, ako nesie takmer nevládneho Suckého von, hlučne spievajúc, aby vyvolal dojem silnej opitosti. Bobek požiadal Koteka – „KNAPA“ o pomoc pri naložení Suckého do auta. K skupine sa potom pripojil aj Kalina – „KARHAN“, ktorý spolu s Kotekom – „KNAPOM“ sedeli vzadu pri Suckom. Kalina – „KARHAN“ neskôr vystúpil a Kotek – „KNAP“ zobral Suckému doklady, Bobek svoje odovzdal tiež a obaja dostali doklady falošné. Kotek – „KNAP“ potom pre efekt postriekal slivovicou nielen vnútro auta, ale aj Suckého. Z Viedne vyrazili k československým hraniciam tesne pred polnocou. Asi po dvoch hodinách začali účinky omamnej látky vyprchávať, a tak Kotek – „KNAP“ ommoval Suckého Vinothenom na vate, ktorú mu dával čuchať. Na hraniciach sa Sucký prebral a začal sa brániť, ale akurát prišli „naši soudruzi“ a odviekli Suckého do Československa. Bobek šiel s nimi. Kotek – „KNAP“ sa s Milfajtom – „DANEŠOM“ vrátili do Viedne približne o pol ôsmej ráno.¹⁰¹⁾ Akciu pre prípad poruchy auta zaisťovalo ešte aj druhé auto, v ktorom sedeli Josef Stejskal – „SEJČEK“ a Jiří Svoboda – „PEŇKAVA“.¹⁰²⁾ V správe o realizácii únosu si Kotek – „KNAP“ pochvaľoval Bobekove chovanie: „*Chcel by som sa pri tejto príležitosti zmieniť ešte o chovaní SOJKU pri prevádzaní akcie: môžem povedať, že bolo bezvadné a že osoba so slabšími nervami by pravdepodobne akciu nedokázala uskutočniť. Odporúčam, aby SOJKOVI bola vyslovená vo forme nejakého oficiálneho uznania pochvala. SOJKA je totiž človek, ktorý nečaká len na efekt finančný, ale i efekt morálny.*

Je treba ho aj uistiť, že jeho úloha je splnená touto akciou bez ohľadu na to, že se do USA nedostal.“¹⁰³⁾

Za „obetavú“ spoluprácu navrhol 20. septembra 1957 náčelník I. správy MV plk. Miller pochvalu dvom členom brigády Pohraničnej stráže (ďalej PS) České Budejovice (v tomto priestore boli prekročené hranice) a to npor. Jozefovi Březinovi, veliteľovi roty (s odmenou 1 000 Kčs) a kpt. Jaroslavovi Bumbálekovi, veliteľovi spravodajského odboru brigády PS České Budejovice (s odmenou 500 Kčs).

Podľa správy z októbra 1957 prišla po zmiznutí Suckého a Bobeka rakúska polícia k záveru, že boli obaja unesení československou motorovou loďou TURIEC, ktorá odplávala v noci z 13. na 14. septembra 1957 z Viedne do Bratislavy. V súvislosti s tým boli vydané špeciálne pokyny ku kontrolovaniu všetkých zahraničných lodí.¹⁰⁴⁾ Keďže únos Suckého z Rakúska nebol jediným podobným aktom československej ŠtB na rakúskom území,¹⁰⁵⁾ podala rakúska vláda oficiálny protest. Rakúske úrady si však mylne mysleli, že unesený bol aj Bobek.

Namiesto záveru

Imrich Sucký bol po nútenom návrate do Československa odovzdaný do ruzyňskej väznice, kde bol vyše dvoch rokov takmer každodenne vypočúvaný npor. Jozef Šmídom a mjr. Jozefom Lédlom (náčelník Správy vyšetrovania). Výsluchy sa spočiatku týkali Suckého pôsobenia v Rakúsku¹⁰⁶⁾, rôznych skutočností súvisiacich s emigrantským životom vo Viedni a aktivít západných spravodajských služieb. Neskôr prišlo na rad Suckého pôsobenie na ÚŠB.

Minister vnútra Rudolf Barák a Antonín Novotný, ktorý bol vtedy už prezidentom ČSR, boli rozhodnutí Suckého výpovede využiť na odstránenie vtedajšieho predsedu vlády Viliama Širokého.¹⁰⁷⁾ Sucký mal vo svojich výpovediach potvrdiť, že na základe Širokého výpovedí na ÚŠB a brnenskom Gestape, mala nacistická tajná polícia odhaliť množstvo spravodajských tajných informácií.

101) Len pre zaujímavosť dodávam, že aj Kotek – Knap aj Milfajt – Daneš sa cestou späť sami omámili rozliatym Vinothenom.

102) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 40894/012. Prípomienky k akcii zo dňa 20. 9. 1957.

103) *Tamtiež*, Záznam o prevedení akcie ŘÍJEN zo dňa 20. 9. 1957.

104) *Tamtiež*, Výpis zo správy z Viedne zo dňa 8. 10. 1957.

105) Krátko predtým bol z Viedne unesený už spomínaný Jozef Vicen. Pozri: VICEN, Jozef: *Vo víroch rokov 1938–1988*. Bratislava 1999, s. 221 – 233.

106) ŠtB k tomu mala vypracované smernice – Čl. 176 Tajného rozkazu ministra vnútra č. 171 „Výsluch zadržaných a zatknutých osôb, ktoré pochádzajú alebo sa zdržovali v kapitalistickej cudzine“. Pozri: ŽÁČEK, Pavel: *Menší sestra I. Vznik a vývoj První správy Ministerstva vnitra (1953 – 1959)*. Prameny a studie k dějinám čs. exilu 1948 – 1989.

107) Jozef Vicen vo svojej autobiografii spomína, ako bol v ruzyňskej väznici so Suckým konfrontovaný práve ohľadom Širokého a Ďuriša. Pozri: VICEN, J.: *Vo víroch rokov*, s. 361 – 377. Podotýkam, že oboch vyšetroval mjr. Lédl.

dajských skupín a ilegálnych komunistických organizácií po celej Nemeckom okupovanej Európe. Barák v roku 1960 predložil ÚV KSČ správu týkajúcu sa Viliama Širokého, ktorá vychádzala zo Suckého výpovedí, ale výsledkom jeho snáh bolo len odsúdenie vlastného postupu. A keďže ho Novotný „nepodržal“, stala sa aj aféra okolo Suckého protokolov súčasťou jeho pádu. Ale došlo aj na Širokého, aj keď sa jeho odvolanie uskutočnilo bez Suckého protokolov.¹⁰⁸⁾

Sucký bol po skončení vyšetrovania väznený na Pankráci, v Opave, Ilave a Valdicich. Na slobodu sa dostal vďaka amnestii zo dňa 9. mája 1968 a ešte v tom istom roku opäť emigroval späť do Rakúska.¹⁰⁹⁾ Zväzok, ktorý na neho československá rozviedka viedla, prešiel

skartačným konaním v roku 1980, t. j. sedem rokov po Suckého smrti. Ale posledné úradné rozhodnutia, ktoré sa Suckého týkali, sa uskutočnili ešte neskôr. V roku 1971 začala Štátna bezpečnosť trestné stíhanie Imricha Suckého za nedovolené opustenie republiky, ktoré bolo definitívne zastavené až 29. marca 1989.¹¹⁰⁾

Na jedinečnom osude Imricha Suckého sa premietajú všetky historické epochy, ktoré sa prehnali územím Slovenska v 20. storočí. Jeho život je dôkazom toho, že prelínanie siločiar služobných a súkromných osudov zvlášť vyniká u tých, ktorí pracujú v spravodajských službách, navyše, ak žijú v období častých a hektických zmien politických režimov a sú bez otázok ochotní plniť príkazy akéhokoľvek vládnuceho režimu.

RESUME

Imrich Sucký – A Hunter Caught in State Security's „Net“

Imrich Sucký began working for the police force shortly after the establishment of Czechoslovakia (ČSR). Starting in 1924, he worked for the Intelligence branch at Police Headquarters in Bratislava. In the late 1920s he also participated in the investigation of many espionage cases against ČSR, mostly from the Hungarian side. One of the best-known was an accounting for espionage activities of HSLS deputy Vojtech Tuka. Later Sucký worked as the lead detective for the so-called Anti-Communist Department of the State Security Central Office (ÚŠB). In this post he personally partook in roundups and investigations of many communists. Uncertainty affected the following years of Sucký's life, as the communists began selling out and reporting how people behaved in examinations at ÚŠB. In 1947, he was convicted for twenty months imprisonment by the people's court in Bratislava. In 1948, the trial should have been reopened but Sucký emigrated to Austria. Beginning in 1949, communist State Security expressed an interest in him and they attempted to kidnap him. In September 1957, thanks to agent Jozef Bobek, the kidnapping was successful and Sucký was interrogated for a longer time in connection with his successes in ÚŠB. Then-Minister of the Interior Rudolf Barák intended to use Sucký's statements in his favor, but he was unable to do so. After Imrich Sucký's release from prison in 1968, he re-emigrated to Austria, where he spent the rest of his life.

108) KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*. Sixty-eight Publishers Corp. 1989, s. 152 – 155.

109) A ÚPN, f. KS ZNB BA, V-10449. Uznesenie o začatí trestného stíhania zo dňa 12. 10. 1971.

110) *Tamtiež*.

Případ „ALBERT SZÉPLAKI“

Maďarské plány agresivního únosu Jozefa Vicena

Zhruba na počátku roku 1955 se Státní bezpečnost opět začala intenzivně věnovat sledování slovenského exulanta a spolupracovníka amerických bezpečnostních a zpravodajských služeb Jozefa Vicena (nar. 1921). Po několika letech se vrátila k plánu jeho únosu, kterým chtěla završit likvidaci části amerických zpravodajských sítí zasahujících z Rakouska a Spolkové republiky Německo do komunistického Československa, případně propagandisticky postihnout specifický segment politických protivníků v zahraničí na jednom z citlivých míst. S ohledem na geograficky zajímavé umístění neutrálního Rakouska, čerstvě zbaveného okupačních sektorů, se někteří představitelé slovenského protikomunistického exilu ocitli v zorném poli několika východoevropských státobezpečnostních složek.

Dne 5. dubna 1956 navštívili dva příslušníci 2. odboru správy zahraničně-politické rozvědky kpt. Otakar Hromádka (alias „MAŘÍK“) a kpt. Jaroslav Třoska (alias „PTÁK“) krajskou správu ministerstva vnitra Bratislava, kde jednali s náčelníkem odboru vodní dopravy por. Kvasňovským kvůli zprostředkování schůzky s agentem s krycím jménem „KRIVÁK“ (Štefan Krivánek, nar. 1930). Centrála I. správy ministerstva vnitra měla v úmyslu tohoto tajného spolupracovníka „použít na provedení únosu, příp. fyzické likvidace amerického agenta ve Vídni“ Josefa Vicena, kterého intenzivně rozpracovávala již více než dva roky a neustále hledala „vhodné příležitosti k provedení akce“.

Náčelník odboru oběma soudruhům z Prahy sjednal na večer agenturní schůzku a omluvil se, že má jednání s příslušníky maďarské Státní bezpečnosti, kteří právě přijeli z Budapešti. Podle Hromádkova záznamu: „Odešel na poradu a za chvíli se vrátil s tím, že soudruzi z maďarského ministerstva vnitra přijeli oznámit, že rozpracovávají Josefa Vicena, že chtějí provést jeho únos a chtějí vědět názor čs. bezpečnosti a společně si srovnat poznatky.“ S ohledem na fakt, že se jednalo o akci I. správy ministerstva vnitra, por. Kvasňovský požádal kpt. Hromádku, zda by se jednání nezúčastnil. Po telefonické konzultaci s náčelníkem 2. odboru kpt. Josefem Kalinou (alias „KARHAN“) se řídicí akce „ČEDOK“ odebral na poradu, kde byl představen „třem maďarským soudruhům, z nichž jeden byl náčelník

správy DUNAJ v hodnosti podplukovníka.“ O dalším z nich se kpt. Hromádka mylně domníval, že jeho kmenovou součástí byla rozvědná 2. správa ministerstva vnitra MLR. „Maďarští soudruzi předčítali vlastní elaborát o Vicenovi, který celkem souhlasí s našimi poznatky. Nakonec na naši otázku o kolika Vicenem zaverbovaných maďarských lodnících vědí, odpověděli, že vědí o 11 zaverbovaných lodnících, z nichž 10 je maďarských agentů.“

Příslušníkům čs. Státní bezpečnosti se pochopitelně zdálo, že jejich kolegové mají velmi dobré podmínky k provedení akce. „Shora uvedený podplukovník sdělil, že je kompetentní rozhodnout, jak dál na akci pokračovat a žádal mne, abych se k tomuto vyjádřil. Vzhledem k tomu, že jsem nebyl kompetentní ani k jednání, natož k rozhodnutí, jsem mu sdělil, že jsem v Bratislavě náhodou, že jsem nebyl na toto připraven.“ Kpt. Hromádka zvolil klasické byrokratické řešení: doporučil, aby jejich ministr vnitra poslal dopis ministru Rudolfu Barákovi, ve kterém by navrhl způsob provedení a místo porady, na niž by čs. strana mohla sdělit konkrétnější údaje. „Uvedený podplukovník s tímto souhlasil a konečný resultát porady byl ten, že do 14 dnů přijde na naše ministerstvo přípis z Maďarska s návrhem kde a jak jednat.“

V závěru záznamu kpt. Hromádka – „MAŘÍK“ opětně zopakoval, že z rozhovoru vyplynulo, že maďarští soudruzi mají skutečně „dobré možnosti provést akci s Vicenem, poněvadž na příkl[ad]... dochází do bytu jednoho jejich agenta přímo ve Vídni a s tímto se stýká, t.zn. lepší možnost než my.“ Podpořil proto ideu dalšího pracovního setkání. „Před jednáním by byl námi připraven plán na provedení únosu.“ Náčelník 2. odboru kpt. Kalina rozhodl: „Budeme zatím dál pracovat na případu sami, do té doby než se Maďaři ozvou. Karhan.“¹⁾

Maďarský ministr vnitra zareagoval velmi promptně. Již 16. dubna 1956 odjela čs. delegace, v čele s náčelníkem 2. odboru kpt. Kalinou, složená dále z kpt. Hromádky a náčelníka 2. odboru V. správy (kontrarozvědka dopravy a spojů) ministerstva vnitra kpt. Ladislava Skupy, do Budapešti, s úkolem „projednat podrobnosti a dohodnout se na spolupráci při provedení únosu amerického agenta, slovenského emigranta“

PhDr. Pavel Žáček, PhD.

(1969), absolvent FSV UK Praha, bývalý náměstník ředitele ÚDV ZK v Prahe, od roku 1999 pracuje v ÚSD AV ČR, v současnosti působí v Ústave paměti národa.

1) Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace (AÚZSI), svazková agenda I. správy SNB, AS-5789. Záznam o jednání s příslušníky maďarského ministerstva vnitra, 9. 4. 1956.

Jozef Vicen
Zdroj: A ÚPN.

Za maďarskou Státní bezpečnost se jednání zúčastnili náčelník VII. správy (tzv. správy spojů) pplk. Jamrich, zřejmě náčelník 2. odboru kpt. Kemüves, vedoucí 6. oddělení kpt. János Csepregi a por. Lakatos; podle hlášení vedoucímu funkcionáři I. správy MV plk. Jaroslavu Millerovi byli čs. soudruzi představeni též plk. Ferenci Ácsovi, náměstkou ministra vnitra, nadřízenému náčelníka VII. správy. „Předmětem hlavního jednání bylo stanovit vzájemný postup pro shora uvedenou akci. Maďarští orgánové nám otevřeně sdělili jejich možnost k provedení únosu. Jejich agent BUDAVARI má možnost pozvat k sobě do bytu [...], tam s ním pít víno, namíchat mu do nápoje omamný prostředek a dovést jej k předem připravenému vozidlu. Jsou ochotni uvedeného agenta podle jejich pokynů k akci instruovat.“ Čs. přátelé byli ujištěni o absolutní spolehlivosti agenta – dlouholetého komunisty; zdůraznili mj. skutečnost, že jeho

manželka žila s dětmi v Maďarské lidové republice. „Podle našeho názoru jedná se spolehlivého a osvědčeného agenta, kterému je možno akci svěřit.“ Z následujících bodů, dojednaných v Budapešti, vyplývá, že se čs. Státní bezpečnost snažila ze situace vytěžit maximum. „S maďarskými přáteli bylo proto dohodnuto:

1/ Akci (po schválení našim a jejich ministrem) provedeme společně.

2/ Maďaři dají k dispozici agenta, který bude buď ve Vídni nebo na maďarském území instruován jejich orgány za spoluúčasti našich pracovníků. My dáme k dispozici omamný prostředek a vozidlo s agenty nebo orgány.

3/ Do 10 dnů bude námi vypracován plán, který bude předložen s odůvodněním akce s. ministroví. Zároveň bude vypracován dopis našeho ministra maďarskému ministru vnitra se žádostí o zapůjčení maďarského agenta BUDAVARIHO k akci.

4/ Po schválení akce našim s. ministrem budou pozváni maďarští orgánové do Prahy, kde s nimi bude dohodnut již přímý postup při akci.

5/ O několik dnů později bude s nimi stanovena schůzka na maďarských hranicích, kde jim sdělíme den a hodinu provedení akce.

Maďarští pracovníci s tímto našim postupem souhlasili.²⁾ Zároveň kpt. Kalina – „KARHAN“ náčelníkovi I. správy MV přiložil k informaci český překlad maďarského záznamu porady ze 17. dubna 1956, který mj. obsahoval ustanovující údaje tajného spolupracovníka 2. odboru VII. správy ministerstva vnitra MLR s krycím jménem „PETR BUDAVÁRI“ a maďarské představy o únosu (viz **dokument č. 1**).

O dalším vývoji celé záležitosti na úrovni náčelníka rozvědky, respektive ministra vnitra ČSR, zatím nic nevíme. Zachovaný operativní svazek správy zahraničně-politické rozvědky MV totiž obsahuje pouze definitivní maďarskou představu o kombináčním plánu akce „ALBERT SZÉPLAKI“ zpracovanou 5. května 1956 agilním 2. odborem VII. správy (viz **dokument č. 2**). „V důsledku zhodnocení výše uvedených faktů, rozhodli jsme se nepokračovat v agenturním rozpracování SZÉPLAKIHO. Z tohoto důvodu dáváme návrh ke schválení agresivního únosu SZÉPLAKIHO z rakouského území... Podle našeho názoru lze využít agresivního únosu SZÉPLAKIHO pro politické cíle, na kterých má zájem pře-

vážně ČSR a též odhalit na základě jeho výpovědi rozvědčné residentury, na území obou zúčastněných zemí.“

Maďarská Státní bezpečnost mezitím pět ze šesti tajných spolupracovníků z akce vypojoila (tj. dvojnásobně menší počet než prezentovala při prvním střetnutí). „V průběhu dalších setkání BUDAVARIIHO se SZÉPLAKIM bude se BUDAVARII... snažit, aby jejich vzájemný vztah přešel z oficiálního na přátelský... [Toho poté]... využijeme k tomu, aby BUDAVARII ve svém vídeňském bytě mohl v průběhu pohoštění dát SZÉPLAKIMU omamný prostředek, jak je domluveno s orgány čsl. státní bezpečnosti. Tímto začne celá akce.“ Tajný spolupracovník „BUDAVARII“ měl bezvládného Jozefa Vicena dopravit před domovní dveře svého bytu k vozidlu připravenému příslušníky čs. rozvědky. „Po nasednutí do auta pokračují v akci čsl. bezpečnostní orgány. Za tím účelem sestaví plán doby provedení, který schválí čsl. ministr vnitra.“ Plk. Ács v závěru písemnosti zdůraznil, že agent by byl plně informován až tři dny před akcí, jejíž přesný termín měl teprve vyplynout z dalšího vzájemného jednání.³⁾

Ve dnech 5. – 8. června 1956 proběhla v Praze další jednání o akci „SZÉPLAKI ALBERT“. Podle českého zápisu signovaného za čs. rozvědku kpt. Kalinou – „KARHANEM“ přijeli z Budapešti kpt. Kemüves a por. Lakatos. Čs. řady rozšířil npor. Petr Ondráček (alias „OLIVA“) z I. správy MV a tlumočnick sekretariátu ministra vnitra por. Špicner. „Maďarští soudruzi podali i informaci o tom, v jakém stadiu je styk jejich spolupracovníka ‚BUDAVARIIHO PETRA‘ se SZÉPLAKIM. Uvedli, že ve styku BUDAVARIIHO se SZÉPLAKIM došlo v poslední době k utužení vzájemného poměru. BUDAVARIIHO se podařilo změnit dosavadní styk, založený na špionážní činnosti ve prospěch SZÉPLAKIHO, ve vlastně přátelský styk.“

V důsledku toho bylo konstatováno, že první etapa akce byla úspěšně zakončena. „Nyní je možno přistoupit k další etapě, při které BUDAVARIIHO bude sdělen pravý účel jeho styku se SZÉPLAKIM, t.j. že má být nápomocen při únosu SZÉPLAKIHO. Aby se mohly zajistit pro úspěšné zakončení akce všechny podmínky, bude nyní nutno po určitou potřebnou dobu řídit BUDAVARIIHO přímo ve Vídni. Tím budou získány poznatky o všech podrobnostech styku BUDAVARIIHO se SZÉPLAKIM a o prostoru, ve kterém se bude

akce konat. Řízení BUDAVARIIHO ve Vídni je rozhodujícím způsobem důležité pro čs. orgány, které mají dát k dispozici omamný prostředek a zajistit dopravu SZÉPLAKIHO na čs. hranice.“

Zástupci I. správy MV ČSR a VII. správy MV MLR se dohodli, že řídicí orgán povolá agenta pod vhodnou záminkou do Maďarska (pravděpodobně do Györu), kde měl být seznámen s novým úkolem. „Při tom bude skutečně seznámen BUDAVARIIHO s čsl. řídicím orgánem, hovořícím německy, který bude BUDAVARIIHO, spolu s maďarským orgánem řídit následující období ve Vídni. Na této schůzce v Maďarsku bude také domluvena technika a místo schůzky ve Vídni.“ Do příprav kontaktů v Rakousku se prý jako nezbytné ukázalo zapojení zodpovědného soudruha z maďarské rozvědky. Předběžný termín schůzky s tajným spolupracovníkem, stanovený na 13. června 1956, měl být ještě vzájemně potvrzen radiogramy. „Maďarským soudruhům byly zodpovězeny dotazy, týkající se účinnosti chemického prostředku. Bylo vysvětleno, že prostředek je vyzkoušený a spolehlivý, je-li správně dávkován, vzhledem k tělesné konstrukci objektu a požije-li objekt předtím určité množství alkoholu, který mu zabrání zpozorovat nenápadný přechod z podroušeného stavu do stavu úplné myšlenkové desorientace a nevolnosti.“

Zainteresovaní příslušníci měli již v průběhu příprav přihlížet k ochraně maďarského agenta; jakékoliv podezření chtěli od jeho osoby odvrátit pokud možno s předstihem. „Bylo dohodnuto, že konečný návrh pro oba ministry vnitra na provedení akce bude vypracován až podle výsledků řízení BUDAVARIIHO ve Vídni na společné schůzce řídicích orgánů v Bratislavě.“ Domluvu za maďarské ministerstvo vnitra podepsal pravděpodobně kpt. Kemüves.⁴⁾

Dne 19. června 1956 odjel kpt. Hromádka doprovázený pouze překladatelem por. Špicnerem do Budapešti, aby tam s pplk. Jamrichem, kpt. Kemüvesem, kpt. Csepegim a por. Lakatosem projednal další detaily případu „ČEDOK“. Večer následujícího dne proběhla v konspiračním bytě první schůzka s agentem „BUDAVARII“, jemuž byl kpt. Hromádka – „MAŘÍK“ představen jako pracovník čs. bezpečnosti, zajímající se o „JOSEFA“. „Agent, který mne přátelsky přijal, nezná dosud pravé jméno JOSEFA. Vyptal jsem se jej od začátku na všechny podrobnosti týkající se jeho po-

3) Srov. dokument č. 2. Je pravděpodobné, že tento plán Maďaři předali až o měsíc později v průběhu jednání v Praze.

4) Tamtéž. Zápis, 8. 6. 1956.

čátek styku s Josefem a vpravdě mi potvrdil téměř vše, s čím k nám přijeli maďarští orgánové. Úkolem této první schůzky bylo, abych se s ním seznámil, utvořil si o něm vlastní názor a ověřil si dosavadní poznatky.“

Náměstek ministra vnitra svolal na 21. června 1956 poradu, kde bylo po předchozí diskusi o případu konstatováno, že vedoucí maďarská místa „souhlasí s pomocí... za cenu, že bude vše přesně a důkladně vypracováno a připraveno.“ Plk. Ács doporučil provést ještě jeden rozhovor s agentem a navrhl, aby kpt. Hromádka byl přítomen další schůzce s agentem, kde mu již bude řečeno, o co jde. „Náměstek vyslovil souhlas s tím, abychom si převzali na určitou dobu k řízení BUDAVARIHO a souhlasil také s tím, aby do Vídně na 1 týden odejel kpt. Kemüvesem navržený kpt. Csepregi, který se zúčastní prvních schůzek.“ Teprve poté, když už měly být všechny okolnosti s „JOSEFEM“ jasnější, by proběhla nová porada, z níž by vzešel konkrétní společný návrh pro oba ministry.

Ještě téhož večera se kpt. Hromádka zúčastnil agenturní schůzky, na níž maďarští příslušníci agentovi „BUDAVÁRI“ prozradili, že má společně s maďarskou a čs. stranou pracovat na únosu „JOSEFA“ z Vídně. „Agent téměř bez rozmyšlení souhlasil s tímto provedením případu, dodal však, že se na celou věc musí jít velmi pomalu a ostražitě, poněvadž JOSEF prý v současné době se mu ze studu za vypůjčené a dosud nevrácené peníze vyhýbá.“ Čs. rozvědčík pak v osobním rozhovoru agentovi sdělil, že se v rakouském hlavním městě kolem 2. července 1956 setká s dalším čs. soudruhem, který jej zpočátku bude řídit společně s maďarským orgánem a potom samostatně. „BUDAVARI bez námitek souhlasil.“ Podle Hromádkova názoru odpoví-

dal „BUDAVÁRI“ veškerým až dosud prezentovaným parametrům. „Jde o staršího soudruha s velkými životními zkušenostmi, má seriózní a solidní jednání a je pro uvedenou akci upotřebitelný.“

Dne 22. června 1956 proběhla v dopoledních hodinách další porada, na níž se z Hromádkova popudu dostavil zástupce náčelníka rakousko-německého odboru maďarské rozvědky. „Jmenovaný nebyl vůbec o akci informován a po diskusi o celém případě slíbil, že na pomoc uvedenému případu určí kádrového rozvědčíka přímo ve Vídni...“ Při této příležitosti nadhodil příslušník I. správy MV otázku, jak se bude kpt. Csepregi dorozumívat s operativním orgánem čs. rezidentury ve Vídni v průběhu agenturních schůzek a po nich. „Uvedl jsem, že s. Csepregi ovládá pouze mateřský jazyk, zatím co náš soudruh ovládá německy. Maďarské soudruhy jsem tím uvedl do rozpaků a rovněž tak mojí správnou připomínku potvrdil i jejich soudruh z rozvědky. Bylo to vyřešeno tím způsobem, že budou existovat dva druhy schůzek po dobu pobytu s. Csepregiho ve Vídni. Na první schůzce se sejde BUDAVARI s našim soudruhem a Csepregi a na druhé schůzce, kde se bude hovořit o dalším postupu a instruktáži BUDAVARIHO se sejde náš soudruh, Csepregi a soudruh z maďarské rezidentury.“

Po poradě zavolał Hromádka do Prahy svému nadřízenému kpt. Kalinovi a požádal ho o sjednání schůzky s příslušníkem vídeňské rezidentury správy zahraničně-politické rozvědky Vladislavem Kotkem (alias „KNAP“). „Odpoledne jsem odejel do Bratislavy, kde na nás čekal s. Knap, kterému jsem Csepregiho představil. Oba soudruzi si ujednali schůzku na 2. července 1956 o 11.30 hod. v kavárně Kaisergarten na Operaring. Zde se domluví, kdy a jak provést schůzku s BUDAVARIM. Při této schůzce bude přítomen též jejich kádr. rozvědčík.“ Kpt. Hromádka – „MAŘÍK“ v závěru svého hlášení doporučil, aby byl s. Kotek obratem pozván do pražské centrály k seznámení se s písemnými materiály akce „ČEDOK“ a podrobné instruktáži.⁵⁾

V úvodu souhrnného hlášení (viz **dokument č. 3**) náměstkyně plk. Ácse shrnula VII. správa MV aktuální vývoj operativní situace v případě „ALBERT SZÉPLAKI“. „Spolupracovníky jsme řídili tak, že někteří se vhodnou

Ministr vnitra	Rudolf Barák
Náčelník I. správy MV	plk. Jaroslav Miller
Zástupce náčelníka I. S-MV	mjr. Bohumír Motejlek (Molnár) - „DRÁBEK“
Náčelník 2. odboru I. S-MV	kpt. Josef Kalina - „KARHAN“
Náčelník V. správy MV	pplk. Bohumil Lejsek
Náčelník 2. odboru V. S-MV	kpt. Ladislav Skupa
Náčelník KSMV Bratislava	plk. Josef Houska
Náčelník OVD KSMV Bratislava	por. Kvasňovský

legendou vyhnuli spolupráci, několik spolupracovníků jsme vybavili desinformačními zprávami... 23. dubna 1956 vypracovali jsme řídicí plán pro PETRA BUDAVARÝHO, který obsahuje již přípravné prvky pro provedení akce.“ Jedním ze sledovaných politických cílů mělo být potvrzení činnosti amerických zpravodajských služeb na území nyní již neutrálního Rakouska. „Ze strany ČSR politický význam zvětšuje i ta skutečnost, že se likviduje jeden z českých [sic!] fašistických emigrantů, kteří mají velký vliv.“⁶⁾

Dokument již zmiňoval i bratislavskou schůzku z 23. června 1956, na níž byl příslušník čs. rezidentury ve Vídni Kotek – „KNAP“ pod jménem „IVAN“ představen kpt. Csepregimu. „Po prozkoumání okolností ve Vídni 2 zodpovědní operativní orgánové napíší ve 2 kopiích operativní plán pro provedení akce, který předložíme ke schválení MV ČSR a MV MLR.“ Termín byl stanoven do 18. července 1956.⁷⁾

Z neznámých důvodů nebyl únos v připravované podobě v letních měsících ani později realizován. Zdá se, že 2. odbor I. správy MV i nadále s akcí počítal. Dne 13. září 1956 totiž nový řídicí důstojník kpt. Třoska – „PTÁK“ připravil návrh na politické využití případu „ČEDOK“ v tisku. Svěbytnou státobezpečnostní mluvou v něm formuloval: „Zveřejněním je sledováno ukázat široké veřejnosti, že zahraniční emigrace nemá naprosto žádnou oporu v našich občanech, že ti je odsuzují a nedají se využívat k jejich nekalé činnosti proti ČSR. Dále je tímto sledováno, aby u samotné emigrace byla vzbuzena beznadějnost jejich počínání.“⁸⁾

Zatím nevíme, zda průběh akce ovlivnily vnitropolitické události (zejména neznámé postoj ministra Baráka ke spolupráci s Maďary) anebo nějaká souvislost s XX. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu. Díky protikomunistické revoluci a rozpadu bezpečnostního aparátu v Maďarsku na podzim 1956 se realizace akce stala zhola nemožnou. Ať tak či tak, únos proběhl počátkem května 1957 v režii kontrarozvědné II. správy ministerstva vnitra ČSR, jejíž tajný spolupracovník „ARNO“

Technické vybavení vysílače Biela légia vo Viedni.

Zdroj: A ÚPN.

– před povstáním maďarský agent „PUSKÁS“ – únos dokončil.⁹⁾

Dokument č. 1.

1956, 17. dubna – Budapešť. Překlad návrhu kombinačního plánu 2. odboru VII. správy ministerstva vnitra MLR ve věci „Albert Széplaki“.

VII/2. oddělení [odbor] ministerstva vnitra od 2. července 1955 rozpracovává typ pod krycím jménem „SZÉPLAKI Albert“ jako takový, o kterém bylo agenturní cestou zjištěno, že z pověření amerických vojenských informačních služeb provádí rozvědnou činnost proti Maďarské lidové republice (MLR). Na základě zjištěných údajů, SZÉPLAKI Albert se kryje novinářskou činností, a zajímá se převážně o zprávy vojenského charakteru. Později bylo zjištěno, že podobnou činnost provádí také proti ČSR. Podle našich údajů, SZÉPLAKI Albert je od roku 1945 ve službách americké informační služby a dříve z pověření Gestapa, byl jedním z vedoucích Hlinkovy gardy v ČSR. Jmenovaný je v ČSR veden jako válečný zločinec.¹⁰⁾ Od roku 1945 provádí výzvědnou činnost proti ČSR a MLR. Nejdříve jako aktivní zpravodajský důstojník a později jako řídicí orgán americké výzvědné služby. 10. dubna 1956 náš orgán [tajný spolupracovník – agent], krycím jménem FURGÁCS oznámil,

6) Z prostorových důvodů v dokumentech nekomentují obsahové nepřesnosti a ideologicky motivované impertinence vůči Jozefu Vicenovi. K jeho pohledu srov. VICEN, Josef: Vo víroch rokov, 1938 – 1988. Bratislava 1999.

7) Srov. dokument č. 3.

8) Tamtéž. Návrh na politické využití případu ČEDOK, 13. 9. 1956.

9) Srov. ŽÁČEK, Pavel: Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti). In: *Za svobodu a demokracii. III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002, s. 128 ad.

10) Rozsah textu neumožňuje reagovat na každé nepravdivé či nepřesné tvrzení příslušníků maďarské tajné policie. V této souvislosti je však nutné upozornit na posun ve vnímání a prezentaci Jozefa Vicena (zřejmě pod vlivem čs. příslušníků StB), patrný v některých parametrech všech tří dokumentů.

*Jozef Vicen sa aktívne podieľal na vysielaní ilegálneho vysieláča Biela légia..
Zdroj: A ÚPN.*

že podle hlášení orgána CIC GESZTERI Deszó¹¹⁾, důvěra Američanů k SZÉPLAKI Albertovi je úplně otřesena. Domnívají se, že v důsledku ziskuchtivosti pracuje též pro Sověty. Právě proto, ve výše uvedených kruzích pokládají za nutné jej zavázat (zkompromitovat). Ze strany uvedených kruhů k tomu přispívají ještě i ty akce proti MLR a ČSR, o kterých se naši důvěrníci nezminili.

Z těchto důvodů pokládáme za účelné další rozpracování případu SZÉPLAKI Albert. Z toho nejdříve předkládáme ke schválení agresivní, konspirativní únos z území Rakouska, na území ČSR. Tímto chceme dosáhnout odhalení jeho činnosti vedené od roku 1945 proti ČSR a MLR. Dle našeho názoru, agresivní únos SZÉPLAKIHO, bylo by možno využít pro politické účely, o něž má zájem převážně ČSR[.] na druhé straně by byla možnost odhalit rozvědnou síť na území ČSR a MLR, kterou zná SZÉPLAKI.

Za tím účelem si představujeme únos SZÉPLAKIHO podle následujících bodů:

1/ Ze šesti našich agentů, kteří se zabývali případem SZÉPLAKI byli již tři odvoláni, další dva odvoláme do 30. dubna 1956 s rozličnými legendami.

2/ V této akci bude zapojen jenom agent pod krycím jménem BUDAVÁRI Péter, který od 30. října 1955 osobně zná SZÉPLAKIHO a od 6. ledna 1956 je zapojen SZÉPLAKIM do výzvědné činnosti proti Maďarské lidové republice. Získán byl ve svém bytě ve Vídni, Biecnerrstrasse 22.¹²⁾ Pravé jméno BUDAVÁRIHO je, nar. 1912 v Apatině, ženatý, otec dvou dětí, pochází z dělnické rodiny, jeho otec byl rybářem, zemřel v první světové vál-

ce. Matka V i p l e r Katalin. Jeho odborné znalosti: je vyučen zedníkem, zaměstnán od roku 1929 u fy. MEFTER (a nyní fy MAHART) bez přerušení. V roce 1947 vstoupil do Maďarské komunistické strany, a po sjednocení je členem MDP (?). Do roku 1955 jezdil jako II. kapitán na lodi v různých úsecích Dunaje. Na konci roku 1955 byl pověřen spol. MAHART – vedením její odbočky ve Vídni. Pro převzetí odbočky odejel v prosinci 1955 do Vídně, odkud v úřední záležitosti se vrátil dne 11. února 1956 do Budapešti, že [kde] vedení vídeňské pobočky převezme 25. dubna 1956.

BUDAVÁRIHO maďarské ministerstvo vnitřní záležitostí získalo ke spolupráci na ideologickém základě v roce 1952. Jmenovaný do roku 1954 pracoval v kontrarozvědce proti Jugoslávii a po normalizaci styků, jsme ho začali používat v kontrarozvědce proti Američanům.

Jako tajný spolupracovník navázal styk s naším svolením se SZÉPLAKIM Albertem na doporučení S t e i n m i l l e r o v é Rozi¹³⁾, dne 30. října 1955. Při této příležitosti SZÉPLAKI požádal BUDAVÁRIHO jako novinář o dodávání zpráv politického charakteru. Protože BUDAVÁRI nechtěl tak učinit, začal SZÉPLAKI s dlouhou agitací, které účelem bylo zatáhnout za každou cenu BUDAVÁRIHO do protimaďarské výzvědné služby. Za tím účelem se vícekrát setkali, což vedlo k tomu, že SZÉPLAKI BUDAVÁRIHO navštívil v jeho bytě Wien, Bieberstrasse 22, kde při pití alkoholických nápojů ho SZÉPLAKI požádal o vojenskou špionáž. Při této příležitosti se SZÉPLAKI zmínil, že novinářská činnost je jenom legalizací jeho výzvědné činnosti. SZÉPLAKI slíbil BUDAVÁRIHO větší sumu peněz, v případě, že zaopatří nějaké údaje o maďarské lidové armádě. Pověřil BUDAVÁRIHO tím, že až po 11. únoru 1956 bude v Budapešti, aby této příležitosti využil pro shromáždění vojenských důležitých údajů o maďarské lidové armádě. Též ho pověřil vyhledáváním vhodných typů mezi důstojníky armády[.] o kterých by po návratu z Budapešti jej informoval. BUDAVÁRI na toto reagovat [reagoval] slovy: „Uvidím, jaké budu mít pro tento úkol možnosti až přijdu domů.“ Podle plánu chování a úkoly BUDAVÁRIHO stanovujeme následovně:

a) Zbývající pobyt BUDAVÁRIHO v Budapešti využijeme pro jeho výcvik a instruktáž k SZÉPLAKIMU, aby na oko přijal svým chováním nabízenou výzvědnou činnost. Vykáže

11) V překladech i doprovodných textech se některá jména (i krycí) vyskytují ve více variantách; vybrána je vždy nejpravděpodobnější z nich.

12) Obdobně se v dokumentu přechylují i jména ulic ve Vídni.

13) Šlo o maďarskou Němku, která si pronajala restauraci Matroz Csarda na Illgplatz č. 3.

se s desinformujícím materiálem a údaji, které předá jako získané vlastním pozorováním.

Úkolem BUDAVÁRIHO bude, vykázat vzhledem k SZÉPLAKIMU takovou činnost, aby mu tento důvěřoval. V zájmu toho bude provádět schůzky jen v bytě BUD[A]VÁRIHO anebo v jednom případě v bytě SZÉPLAKIHO. Na těchto schůzkách se bude snažit, aby jejich vztah přešel z úředního na přátelský. Na několika schůzkách pohostí SZÉPLAKIHO, v každém případě mu nabídne alkoholické nápoje a sandwiche [sendviče].

b) Na těchto schůzkách se bude snažit co nejlépe poznat SZÉPLAKIHO a tímto se mu naskytne příležitost, že při náhodném setkání na ulici ho bude moci pozvat na „malé přátelské posezení“, které bude v podstatě přípravou pro konspirovaný únos.

c) BUDAVÁRIMU předem nesdělíme náš cíl. Jeho instruktáž budeme usměrňovat tak, že pomocí jeho chceme jenom pozorovat SZÉPLAKIHO činnost proti nám.

Tři dny před provedením akce oznámíme BUDAVÁRIMU náš konečný cíl tak, že jeho řídicí orgán pojedje za ním do Vídně, kde provede na místě instruktáž k akci. To se však uskuteční až po schválení operativního plánu.

Výše popsané body předchází z naší strany přípravě plánu pro konspirativní únos SZÉPLAKIHO, který bychom provedli spolu s čsl. bezpečnostními orgány následovně:

a) Využijeme vývoje dříve popsaných přátelských vztahů mezi BUDAVÁRIM a SZÉPLAKIM tak, že jej BUDAVÁRI v určitém čase v souladu s vytvořenými zvyky pozve k sobě. Zde během večere a pití by SZÉPLAKI snědl v sendwichech omamný prostředek, který bychom dostali od čsl. bezpečnostních orgánů. Zatím agent anebo důstojník čsl. bezpečnostní služby zaparkuje konspirativně v blízkosti BUDAVÁRIHO bytu auto, kam BUDAVÁRI zavede SZÉPLAKIHO při účinku omamného prostředku. Po usazení SZÉPLAKIHO do auta pokračují dále v akci čsl. bezpečnostní orgány.

b) Nevyhnutelně důležité je, abychom v době [pro dobu] akce našemu agentovi krycího jména BUDAVÁRI vypracovali alibi, kterým by legalizoval svoji nepřítomnost v uvedené době (např. opera, divadlo, kino).

c) Po úspěšném uskutečnění akce, agenturními i jinými cestami budeme pozorovat

ozvěnu, kterou způsobilo zmizení SZÉPLAKIHO z Vídně, na základě které učiníme kroky pro ochranu BUDAVÁRIHO.

Vyhotoveno: 2 exempláře

Rozsah: 4 strany

Vyhotovil: Cs.J.L.Gy. /Szné

AÚZSI, svazková agenda I. správy SNB, AS-5789, č. I. 316-319.

Dokument č. 2.

1956, 5. května – Budapešť. Předklad kombináčního plánu 2. odboru VII. správy ministerstva vnitra MLR ve věci „Széplaki Albert“ schváleného náměstkem ministra vnitra plk. Ferencem Ácsem.

[...]14)

VII./2. oddělení [odbor] MV

Prísne tajné !

Maďarské lidové republiky.

Zvláště důležité !

Souhlasím:

Věc: SZÉPLAKI ALBERT – americký agent.

.....

K o m b i n a č n í p l á n

Budapešť 4. května 1956.

Oddělení VII/2. MV Maďarské lidové republiky se od 2. července 1955 zabývá případem, vedeným pod krycím jménem „SZÉPLAKI ALBERT“, jako takovým, o kterém ověřeným agenturním způsobem bylo zjištěno, že z pověření amerických vojenských rozvědných kruhů provádí rozvědnou činnost proti Maďarské lidové republice. Během rozpracování z pověření soudruha ministra vnitra jednali jsme s orgány čsl. ministerstva vnitra, výsledkem čehož po výměně materiálů byl názor, že případ „SZÉPLAKI ALBERT“ budeme realizovat společně.

....., dále SZÉPLAKI ALBERT, nar. 1921 v Horné Středě, národnosti slovenské, čsl. státní příslušník, svobodný, odborná znalost strojní inženýr, t.č. bytem Wien, Lichtensteinstrasse 28.

Pochází z měšťácké rodiny, jeho otec byl četník. Po zakončení studií na střední škole zapsal se v r. 1939 na strojnickou fakultu bratislavské vysoké školy. Studium v r. 1944 přerušil. Na technice se zapojil do politické-

14) Úvodní strana, kromě názvu akce a zodpovědného útvaru, obsahuje informaci o tom, že dokument byl zpracován ve dvou kopiích o čtyřech listech a vypraven: „LGY/KA-ně“.

*Kláštor Tešiteľov vo Viedni, považovaný ŠtB za centrum československej špiónážnej emigrácie 50. rokov.
Zdroj: Archiv ÚPN.*

ho života a pracoval jako vedoucí HG. Roku 1942 zúčastnil se školení pro vyšší velitele. Později se zapojil do slovenské tajné policie a pracoval jako vedoucí skupiny. Měl právo zajišťovat (zatýkat) a provádět rozvědnou činnost. Svě hlášení předával německému veliteli SD. Jeho úkolem bylo pozorovat ilegální komunistické skupiny, pracující na Slovensku a řídit rozvědnou činnost v případě, že sovětská armáda osvobodí Slovensko. V r. 1945 s mnohými slovenskými fašisty uprchl do Rakouska. Vzal s sebou tajné materiály a technickou výstroj rozvědky HG. Z pověření svých velitelů se ještě vrátil na Slovensko v r. 1945, aby pokračoval v rozvědné činnosti. Organizoval 20ti člennou vysokoškolskou skupinu, se kterou měl provádět t.zv. akce „R“. Její činnost se zaměřila na záškodnické akce a sabotáž. Spojil se s Dr. Polakovičem, který byl orgánem vatikánské rozvědky.¹⁵⁾ V polovině roku 1946 čl. státní bezpečnost mohla jeho případ jenom částečně realizovat, protože se dozvěděl o operativních akcích a uprchl do Rakouska. Když přišel do Rakouska, spojil se s Barnauskou organizací CIC¹⁶⁾, odkud jej usměrnili do vídeňského střediska. Tímto začala jeho rozvědná činnost na základě doporučení Slovenské Národní Rady. Později, asi r. 1948, se dostal do střediska MIS v Linci, kde pracoval jako výslechář. V této době vyslal více než 60 agentů do ČSR. 90% z vyslaných agentů

bylo zneškodněno. U vedoucích amerických rozvědných složek v Rakousku má dobrou pověst, protože mluví anglicky, německy, maďarsky a slovensky, má dostatečnou inteligenci a široké styky s emigrací, žijící v Rakousku. Tuto pověst značně poškodil na začátku roku 1955, když zpronevěřil 100.000 dolarů [sic!], určených pro rozvědnou činnost. Tento jeho čin se stal současně s vyhlášením rakouské nezávislosti, v důsledku které americké rozvědné složky zastavily legální činnost, propustily jej z legální služby. V létě 1955 přešel z Lince do Vídně, kde se legalizoval jako novinář a nadále je ve spojení s legálními americkými rozvědnými složkami. Pro legalizaci své rozvědné činnosti si vybral vídeňskou restauraci Rozy STEINMÜLLERové, o které je známo, že je oblíbeným místem lodníků lid. dem. států, jezdicích na Západ. Zde přišel do styku s orgánem [agentem] VII/2. odboru 6. oddělení MV, kterého spolu s jinými chtěl zapojit do rozvědné sítě proti Maďarské lidové republice. Po zapojení chtěl dostat rychle zprávy, převážně vojenského charakteru. Při získávání maďarských lodníků získal též 5 čl. lodníků, které ihned pověřil úkoly.

Ze zpráv, získaných orgány čl. MV, jakož i z našeho dosavadního pozorování vysvitá, že SZÉPLAKI ALBERT se snaží vybudovat široké styky mezi lodníky, jezdicími na Západ, po jejichž výškolení by s nimi prováděl rozvědnou činnost. Z tohoto lze vyvodit, že je nadále ve službách amerických rozvědných složek a své úkoly, na rozdíl od své dřívější činnosti, provádí konspirativně a vykonává funkci agenta-průzkumníka a bourače.

Proti Maďarské lidové republice a Československé republice provádí [i] jinou činnost, o které nás naši spolupracovníci neinformovali. Náš spolupracovník, který je ve styku s agentem CIC, 10. dubna 1956 řekl, že důvěra Američanů k SZÉPLAKIMU byla úplně otřesena. Domnívají se o něm, že v důsledku ziskuchtivosti pracuje i pro Sověty. Z těchto důvodů se snaží jeho řídicí orgánové agenturně obstatit [odstatit?]. Pro tuto skutečnost mluví též zpráva, že SZÉPLAKI se chce stát společníkem Rozy STEINMÜLLEROVÉ, aby tímto si mohl zajistit další bezstarostný život.

V důsledku zhodnocení výše uvedených faktů, rozhodli jsme se nepokračovat v agenturním rozpracování SZÉPLAKIHO. Z tohoto důvodu dáváme návrh ke schválení agresivního únosu SZÉPLAKIHO z rakouského území.

15) „Dr. Polakovič“ – správně Dr. T. P. Kolakovič. K T. Kolakovičovi srov. ŽÁČEK, Pavel: Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948 – 1989, Svazek 7. In: *Menší sestra I. Vznik a vývoj I. správy ministerstva vnitra 1953 – 1959*. Brno 2004, s. 182 ad.

16) Rozumí se útvar Counter Intelligence Corps (CIC) v Branau.

Touto operativní akcí chceme osvětlit rozvědnou činnost SZÉPLAKIHO, prováděnou proti ČSR a Maďarské lidové republice a též úplně realizovat jím vedené rozvědné síť.

Podle našeho názoru lze využít agresivního únosu SZÉPLAKIHO pro politické cíle, na kterých má zájem převážně ČSR a též odhalit na základě jeho výpovědi rozvědné residentury, na území obou zúčastněných zemí.

Z výše uvedených důvodů agresivní únos SZÉPLAKIHO chceme provést podle níže uvedeného plánu:

1/ Ze šesti našich orgánů [agentů], kteří pracovali v akci SZÉPLAKI jsme již 5 vypořídali, jenom BUDAVARIHO PETRA chceme dále v akci ponechat. Tento od 30. října 1955 osobně zná SZÉPLAKIHO. BUDAVARIHO maďarské MV v roce 1952 získalo k tajné spolupráci na ideologickém základě. Po normalizaci styku s Jugoslávií zapojili jsme BUDAVARIHO do kontrarozvědné činnosti proti americkým rozvědkám ve Vídni. S naším souhlasem se spojil se SZÉPLAKIM ALBERTEM, který po několika setkáních ho požádal, aby prováděl rozvědnou činnost proti Maďarské lidové republice. Toto se uskutečnilo v bytě našeho kádrového příslušníka [agenta] Wien I, Karlsplatz 2/II/8. BUDAVARI na požádání dal neurčitou odpověď a na provedení úkolu dal nezavazující souhlas.

2/ V průběhu dalších setkání BUDAVARIHO se SZÉPLAKIM bude se BUDAVARI snažit vystupovat sebevědomě a jednat jako rovný s rovným. Tyto schůzky bude moci provádět jenom ve svém vídeňském bytě. Bude se snažit, aby jejich vzájemný vztah přešel z oficiálního na přátelský. Při příležitosti každé návštěvy nabídne BUDAVARI SZÉPLAKIMU alkoholické nápoje.

3/ Přátelský vztah, vytvořený výše uvedeným způsobem mezi BUDAVARIM a SZÉPLAKIM, využijeme k tomu, aby BUDAVARI ve svém vídeňském bytě mohl v průběhu pohoštění dát SZÉPLAKIMU omamný prostředek, jak je domluveno s orgány čsl. státní bezpečnosti. Tímto začne celá akce.

4/ Když se náš kádrový spolupracovník přesvědčí, že omamný prostředek účinkuje, přinutí SZÉPLAKIHO, aby ho následoval. Toto provede tehdy, když orgán čsl. státní bezpečnosti předjede v předem určené době s autem před domovní dveře BUDAVARIHO bytu.

5/ BUDAVARI doprovodí SZÉPLAKIHO na cestě z bytu, který po účinku omamného prostředku ztratí vůli. Po nasednutí do auta pokračují v akci čsl. bezpečnostní orgány. Za tím účelem sestaví plán doby provedení, který schválí čsl. ministr vnitra.

BUDAVARIHO neinformujeme o cílech naší akce a proto ho tak řídíme, jako kdybychom chtěli pomocí něho odhalovat činnost SZÉPLAKIHO proti nám. Po schválení kombinačního plánu soudruhem ministrem by 3 dny před provedením akce byl BUDAVARI informován tak, že by za ním do Vídně odcestoval jeden náš orgán a nebo vhodnou legalizací bychom na krátkou dobu povolali BUDAVARIHO a podrobně ho instruovali.

Tomu však musí předcházet poslední jednání s čsl. státními bezpečnostními orgány v Praze, kterým přizpůsobíme schválené plány a přesně určíme dobu provedení akce.

AÚZSI, svazková agenda I. správy SNB, AS-5789, č. I. 305 – 309.

Dokument č. 3.

1956, 23. června – Budapešť. Souhrnné hlášení VII. správy MV MLR ve věci „Albert Széplaki“ signované náměstkem ministra vnitra plk. Ferencem Ácsem.

VII. [správa] odbor /2. ministerstva vnitra se od 2. června 1955 zabývá osobou (1921 Horná Streda, národnost slovenská, čsl. státní příslušník, svobodný), který v současné době bydlí Vídeň IX, Zichtensteinstrasse 28.

Podle ověřených údajů jeho otec byl četníkem. Lidové školy vychodil v Bratislavě. Po ukončení studia na technice v roce 1939 zapojil se do politického života. Na technice působil jako jeden z vedoucích Hlinkovy gardy. V roce 1942 se zúčastnil školení, které bylo pro vyšší velitele Hlinkovy gardy. Později byl spolupracovníkem slovenské tajné policie. Po obsazení Slovenska Němci předával hlášení německému velitelství SD. V té době bylo jeho úkolem pozorovat na území Slovenska působící komunistické skupiny a v případě osvobození Slovenska Rudou armádou měl organizovat špionážní síť. Tuto činnost prováděl společně s [...]17), který byl politickým vedoucím těchto skupin. Strečanský?

17) Jméno není příliš čitelné; zřejmě je míněn „DURČANSKÝ“.

V roce 1945 spolu se slovenskými fašisty uprchl do Rakouska. Vzal sebou převážnou většinu technických a administrativních věcí HG. Ještě v roce 1945 [pod] řízením uprchlých slovenských emigrantů na Slovensko, kde organizoval skupinu, o 20 členech, převážně vysokoškoláků, pro provedení akce „R“. Akce se zaměřila na záškodnickou a sabotážnickou činnost. V polovině roku 1946 čs. státní bezpečnost jím vedenou skupinu zajistila a on uprchl před svým zatčením zpět do Rakouska. Po svém příchodu se spojil se špiónážní organizací BRANAU a CIC. Po tomto pokračoval ve své rozvědné činnosti na území Rakouska proti lidovým demokraciím.

V roce 1946 byl přemístěn do Lince, kde při řízení MIS působil jako výslechář. Z pověření této organizace vyslal na území ČSR 60 agentů. Tyto osoby čsl. státní bezpečnost zajistila.

Po podepsání rakouské státní smlouvy v roce 1955 Američané zrušili legální centrály. Na základě jejich řízení přešel do Vídně, kde ze začátku o sobě rozšiřoval, že přišel hledat zaměstnání. Později se prokazoval jako novinář a [mezi]tím přistoupil k práci proti ČSR a MLR. Ze získaných materiálů jsme zjistili, že přesto, že z legálních amerických služeb byl propuštěn, je nadále ve spojení se špiónážními organizacemi. Pro provádění této činnosti jako pomocný prostředek [z]volil restauraci Rozy STEINMÜLLEROVÉ, neboť tento zábavní podnik navštěvují převážně lodníci z lid. dem. zemí. Tohoto kanálu využil k tomu, že přes své síť lodníků sbíral zprávy pro Američany. Zjistili jsme, že se snaží mezi lodníky vybudovat široké styky, které později pověřuje rozvědnými úkoly.

V důsledku rozpracování SZÉPLAKI ALBERT zapojil do rozvědné práce proti Maďarské lidovědemokratické republice následující spolupracovníky maď. ministerstva vnitra: 3. října 1955 „ZONBORI-ho“, 19. října 1955 „HILDU“, 24. října 1955 „MARKUS-e“, 1. listopadu 1955 „BALOGH-a“, 5. listopadu 1955 „FEHÉRVARI-ho“ a 6. ledna 1956 „PETRA BUDAVÁRI-ho“.

Na základě této agentury jsme zjistili, že sbíral především vojenské zprávy a dokonce „PETRA BUDAVÁRIHO“ pověřil zapojením nějakého důstojníka.

Spolupracovníky jsme řídili tak, že někteří se vhodnou legendou vyhnuli spolupráci, několik spolupracovníků jsme vybavili desinfor-

mačními zprávami a dokonce jsme mu poslali na jeho dožádání budapeštský telefonní seznam a jízdní řád MÁV.

Náš spolupracovník, krycím jménem „FORGÁCS“, nám 10. dubna 1956 oznámil, že během rozhovoru s GESZTESI REZSÖ, agentem CIC, zjistil, že důvěra Američanů k SZÉPLAKIMU je otřesena. Tuto zprávu potvrdil i spolupracovník, krycím jménem ZOMBORI. Jeho nadřízení o něm předpokládají, že v důsledku své ziskuchtivosti a necharakternosti pracuje i pro Sověty. Proto přistoupili k jeho odstavení. K této nedůvěře přispívá i to, že od ledna 1956 do dubna 1956 měl několik takových akcí proti ČSR a MLR, o kterých se nezminil svým představeným. Pro tuto nedůvěru hovoří nejnovější agenturní cestou získaná zpráva, že SZÉPLAKI nemůže vyúčtovat Američanům 20.000.–Sch.

Jeho ziskuchtivost potvrzuje také skutečnost, že přes STEINMÜLLEROVOU Rozu si půjčil od BUDAVÁRIHO 2.000.–Sch, což [které] dosud ještě nezaplátil [nevrátil]. Z operativních důvodů jsme všechny spolupracovníky, kromě PETRA BUDAVÁRIHO, vypojili z akce. Toto jsme provedli proto, že vzhledem k dříve popsáným skutečnostem jsme další rozpracování SZÉPLAKIHO pokládali za bezvýznamné. 23. dubna 1956 vypracovali jsme řídicí plán pro PETRA BUDAVÁRIHO, který obsahuje již přípravné prvky pro provedení akce. Při třech příležitostech jsme jednali s příslušníky čsl. MV. Během jednání vznikl názor, že další operativní akce provedeme společně. Pokud se týče způsobu realizace, dohodli jsme se na tom, že ALBERTA SZÉPLAKIHO konspirativním způsobem uneseme z území Rakouska na území ČSR. Tímto chceme dosáhnouti toho, že odhalíme špiónážní síť, event. residency, které on řídil od roku 1945 v obou uvedených lid. dem. státech.

Podle našeho názoru únos SZÉPLAKIHO můžeme využít jak pro československé, tak i maďarské vnitřně-zahraničně politické cíle, protože tím potvrdíme činnost amerických rozvědných organizací na území Rakouska po podepsání státní smlouvy.

Ze strany ČSR politický význam zvětšuje i ta skutečnost, že se likviduje jeden z českých [sic!] fašistických emigrantů, kteří mají velký vliv.

Na základě dříve již uvedeného, předkládáme ke schválení následující operativní akce.

1/ Československé ministerstvo vnitra po-

věřilo provedením akce kádrového příslušníka „IVANA“ z vídeňské residentury.¹⁸⁾ Z[a] VII. odbor [správu] ministerstva vnitřní Maďarské lidové republiky za akci zodpovídá CSEPREGI JÁNOS, kpt., vedoucí oddělení.

2/ Za akci zodpovídající 2 orgánové se seznámili 23. června 1956 v Bratislavě. Pro úspěšné provedení akce se ukázalo nutným, aby z čsl. a maďarské strany zodpovídající orgánové, spolu se spolupracovníkem BUDA-VARI-m, prozkoumali okolnosti akce ve Vídni. Za účelem tohoto prozkoumání dohodli se dva orgánové v Bratislavě, že 2. července 1956 v 10.30 hod. vídeňského času se setkají v ji-

delně kavárny Kaisergarten ve Vídni. Čekací doba v kavárně je 1 hodina. Náhradní schůzka 3. července v 10.30 hod. na stejném místě. Na prozkoumání okolností [Prozkoumání okolí] se zúčastní důstojník vídeňské residentury II. odboru [správy] MV.

3/ Po prozkoumání okolností ve Vídni 2 zodpovědní operativní orgánové napíší ve 2 kopiích operativní plán pro provedení akce, který předložíme ke schválení MV ČSR a MV MLR. Termín do 18. července 1956.¹⁹⁾

AÚZSI, svazková agenda I. správy SNB, AS-5789, č. I. 289 - 293.

RESUME

Operation „ALBERT SZÉPLAKI“

The Hungarian Plans of the Kidnapping of Jozef Vicen

As early as the late 1940s, State Security aimed efforts towards exiling Jozef Vicen, who cooperated with American security authorities against communist intelligence activities in Vienna. Hungarian security services participated considerably in surveillance of Jozef Vicen, and by bargaining with Czechoslovak administration members even evinced interest in Vicen's liquidation. However, implementation of the action was thwarted by the anti-communist revolution in Hungary. One of the consequences of the events of October 1956 was that the II. Counter-Intelligence Administration of the Ministry of the Interior began working with the agent code-named „PUSKAS“. Hubert Schiestl, already using the code name „ARNO“, finished the so-called operation „ALBERT SZÉPLAKI“ and successfully kidnapped Jozef Vicen in early May 1957. Quickly, „ARNO“, later „LEO“ or „KARL“, became the the II. Administration of the Ministry of the Interior's and State Security's primary accomplice and expert on kidnappings. After various peripeteias during the duration of State Security's cooperation with this agent, they ceased association with him in the mid-1980s, fifteen years after Vicen's release from prison.

19) Dokument byl vyhotoven ve dvou kopiích určených pro MV MLR a MV ČSR.

Úloha sovětských bezpečnostních služeb v systémové transformaci východní Evropy

Andrzej Grajewski

Preklad: Petr Vančura

Proměny, k nimž došlo ve střední Evropě v 80. letech, a jejichž konečným výsledkem byl rozpad komunistického systému i samotného Sovětského svazu, představují neobvyklý a v dějinách bezprecedentní jev zhroutení mocného impéria díky vnitřní nehybnosti a procesům v centru, které vedly k celkovému ochromení ústředního vládního aparátu. Jedním z činitelů, které tento vývoj podminily, bylo počínání zvláštních služeb, které sehrávaly klíčovou úlohu na stabilitě systému a jeho správném fungování. Postsovětské zvláštní služby neztratily význam ani v nové epoše. Především v Rusku, ale i v ostatních zemích střední Evropy, si uchovaly značnou část svých operativních skupin, které jim umožňují účinný vliv na různých úrovních: v celostátní politice, v soukromém podnikání i v činnosti mafijních struktur.

Místo v systému

V 90. letech sloužilo v KGB okolo 500 tisíc důstojníků a počet tajných spolupracovníků v Sovětském svazu i v zahraničí dosahoval milionů lidí. Ústřední aparát KGB se skládal asi z 30 hlavních správ, které řídily práci stovek sekcí a oddělení. Faktorů, které rozhodovaly o privilegovaném postavení zvláštních služeb v komunistickém systému, bylo mnoho. Všechny podřízené podoby sovětských zvláštních služeb plnily vedle klasických kontrarozvědných a rozvědných úkolů především represivní funkce vůči vlastnímu obyvatelstvu. V průběhu let vybudovaly nejenom ohromné impérium, disponující vlastními ozbrojenými silami či logistikou pohybující se mimo kontrolu všech ostatních sektorů státu, ale zároveň měly ve svých službách ohromné zástupy tajných spolupracovníků, kteří se nacházeli ve všech společenských skupinách a podávali zprávy nebo sloužili v různých operacích zaměřených na manipulaci společnosti. Struktury sovětských zvláštních služeb byly do konce existence Sovětského svazu prvkem upevňování dominance KSSS v zemi a boje proti politickým protivníkům.¹⁾

Stejně důležitá, a možná dokonce důležitější, byla vnější působnost sovětské rozvědky, totiž I. hlavní správy KGB. Angelo Codevilla, velký znalec záhad fungování zvláštních služeb napsal mj.: „*Skutečnost, že KGB vyhrála*

v šedesátých a sedmdesátých letech bitvu se západními bezpečnostními službami o přístup k západním technologiím, byla jednou z příčin, proč Sovětský svaz disponoval ozbrojenými silami na úrovni více méně srovnatelné se Západem, přestože ostatní sovětské hospodářství fungovalo na úrovni třetího světa.”²⁾ Technologická špionáž umožnila Moskvě proniknout do tajů jaderných zbraní, a později i k mnoha dalším důležitým výsledkům západního technického výzkumu, a tak jí umožnilo vyrovnat šance v technologickém souboji. Také přítomnost agentur civilních i vojenských zvláštních služeb SSSR v teroristicko-partyzánských hnutích na mnoha kontinentech, po velmi dlouhé období, umožňovala vedení globální konfrontace a dobývání dalších posic ve válce o nadvládu nad světem.

Je třeba dodat, že sovětské zvláštní služby – jež ze samotné své povahy vedly neustálou konfrontaci se západními službami – byly jednou z nejučinnějších součástí správy státu. I když podléhaly kontrole strany, byly osvobozeny od různých ideologických útlub, které musely platit jiné instituce, a mohly si proto mnohem přesněji než např. komunistická strana či dokonce i armáda uvědomovat skutečný stav ohrožení, jimž čelilo vedení sovětského státu, a také určovat cesty vedoucí k řešení krizí. Aparát KGB byl ale také dobře připraven na plnění různých státních funkcí v novém Rusku. Ze všech hledisek byl politickou elitou tohoto státu, pojenou nejen formální disciplínou, ale i hlubokým přesvědčením o poslání, které je „čekistům” – jak se sami dodnes označují a dosvědčují souvislost současných formací s institucemi založenými Felixem Dzeržinským – obecně určeno plnit, a také naprostou nadřazeností ve vztahu ke zbytku politického prostředí. Jejich postavení je zřejmé mj. také ze skutečnosti, že jako jediná formace v bývalém Sovětském svazu byli dobře obeznámeni s realitou Západu a měli přístup k pravdivým informacím o tamějších podmínkách. Uměli proto nejenom předkládat vládě nové cíle, ale i naznačovat způsoby a podmínky jejich uskutečnění. A to tím spíše, že zároveň postupoval rozklad státní a stranické administrativy, zkorumpované, a také čím dál bezradnější vůči

Andrzej Grajewski (1953), absolvent historie na Sliezskej univerzite v Katoviciach. V rokoch 1999 – 2000 bol predsedom Kolégia Instytutu Pamięci Narodowej (IPN). Je členom Kolégia IPN.

1) BOBKOV, Filip: *KGB a moc*. Moskva 1997, s. 236.

2) CODEVILLA, Angelo: *Informace o ovládnutí státu. Rozvědka v novém století*. Varšava 1997, s. 55.

povaze nových problémů a konfliktů. Tyto odvětví důstojníků sovětských zvláštních služeb se ukázaly být rozhodujícím činitelem v divadle, které se v Rusku odehrávalo v devadesátých letech. Byli to „čekisti“, kdo se stali nejdynamičtější skupinou v různých sektorech kapitalistického Ruska, a dali tak společenským přeměnám specifický rys „čekistického kapitalismu“.

Není pochyb, že to byla KGB, která vědomě nechala zaniknout systém, který ji vytvořil a vynesl na výšiny společenské hierarchie, ale ve své poslední fázi byl již jen mrtvou skořepinou, bránící rozvoji nových společenských forem, a také – což není bez významu – osobních kariér a změn v celém systému. Ne bezdůvodně napsal jeden z nejvlivnějších funkcionářů KGB gen. Filip Bobkov, když popisoval vliv Komitétu na činnost sovětských politických elit v 80. letech, že skutečným autorem „perestrojky“ byl Jurij Andropov, který „připravil její teorii a strategickou linii“.³⁾

Funkcionáři KGB byli jen zřídka členy nomenklatury a status služební struktury vůči ÚV KSSS byl důsledně dodržován.⁴⁾ Tyto poměry se ale v následujících letech radikálně změnily. „Čekisti“ se stali duší mnoha vládních kruhů, z jejich řad vyšli premiéři Jevgenij Primakov, Sergej Stěpašin, a také prezident Vladimir Putin i mnozí další, kteří zaujali čelní místa ve státní administrativě, v bankovním sektoru a v podnicích. Oni to jsou, kdo nyní vytvářejí skutečnou elitu státu, jejichž klienty se stali představitelé stran a politických lobby i médií, zajímající se o podporu, fondy nebo o přístup k informacím či k materiálům kompromitujícím politické protivníky, což má v podmínkách ruského politického života často klíčový význam v probíhající politické hře. Tímto způsobem „čekisti“ bez pochyby náleží k hlavním asistentům nového společensko-politického systému Ruska, a také se ocitli v té skupině, která má z probíhajících přeměn největší prospěch.

Nové hospodářství

Významným okamžikem pro hospodářskou transformaci Ruska byl rok 1988, kdy vedení strany přikázalo bezpečnostním orgánům, aby vytvořily celý systém tržního hospodářství, mj. komerčních bank a akciových společností, a převedly stranické peníze na Západ, což se brzy poté mělo stát základnou pro další vlastnické přeměny na území SSSR.

V letech 1991–92, která byla pro rozvoj soukromého sektoru v Rusku i ostatních teh-

dy ještě sovětských republikách rozhodující, byly veškeré kroky v oblasti vytváření jednotek soukromého či, jak to tehdy bylo označováno, „komerčního“ podnikání kontrolovány nebo inspirovány funkcionáři KGB, a to jak v činnosti vnitrosvazové, tak i v kontaktech se zahraničím. KGB kontrolovala zejména celou sféru úvěrování komerčního podnikání a spolurozhodovala o podobě ruského finančního trhu i samotných komerčních podniků. KGB také kontrolovala celý systém zahraničního obchodu a výzkumu, když v rámci systému tzv. spoluzřízení rozhodovala o možnostech výjezdů do zahraničí a o přístupu k materiálům zahrnutým pod státní tajemství. V 90. letech důstojníci KGB nejenom sledovali, ale také měli plné povědomí o tom, jak zejména mladí představitelé stranického aparátu vstupovali do často pololegálního světa společností a podniků. Podle jednoho z pionýrů ruského soukromého podnikání užívaly bezpečnostní struktury vůči nezávislým podnikům následující svazující techniky. Podnikateli se hlásili „rekrutěři“ vyhrožující ochromením celého podniku, a hned za nimi přicházeli nabídnout své služby představitelům ochranek, kteří se navíc ani nesnažili skrývat své vazby na resort bezpečnosti. Potom firma buď přijala na místo ředitele důstojníka KGB, který jí byl určen, anebo se úplně podřídila jejich orgánům a přestala působit jako nezávislý komerční podnik.⁵⁾ Za takových podmínek vznikl mafiánský kapitalismus, často ještě napojený na státní sektor, a tedy také závislý na koncesích umožňujících přístup k licencím, na státním protekcionářství i na zcela rozkolísaném systému daňovém.

Pro nový ruský kapitál, který byl ve značné míře mafijního původu, byla prvotním problémem možnost zlegalizovat získané prostředky operacemi se západním bankovním systémem. Pouze ruské zvláštní služby ale disponovaly dobře vyzkoušenými hospodářskými a finančními kanály, jejichž prostřednictvím po léta financovaly západní komunistické strany, které takové legalizační operace umožňovaly. A tak jsme v oblasti střední Evropy, zejména Polska, Česka a Slovenska, ale i Maďarska a východního Německa, mohli pozorovat mimořádné bankovní kariéry lidí, kteří neznámým způsobem náhle disponovali ohromnými částkami, které sice formálně přicházely ze Západu, ale ve skutečnosti zůstávaly pod kontrolou struktur řízených ruskými zvláštními službami. Toto působení se ostatně neomezovalo výlučně na oblast střední Evropy. V roce 1998 odhalená

3) BOBKOV, Filip: *KGB a moc*, s. 363.

4) VOSLESENSKI, Michail: *Nomenklatura. Vládnoucí třída Sovětského svazu*. Londýn 1990, s. 427 – 429.

5) BOROVJOJ, Konstantin: *KGB a tržní hospodářství*. In: *III MK*.

aféra průniku ruských mafijních struktur do amerického bankovního systému, tzv. Russiagate (přes účty firmy Benex v Bank of New York prošlo 7,5 mld. dolarů z Ruska), ukázala, jak precizní a vysublimované byly užité penetrační metody, v nichž úloha ruských zvláštních služeb musela být značná.

Vnější kontrola

Sovětské zvláštní služby měly do r. 1989 možnost kontrolovat všechny strategické sektory veřejného i hospodářského života v satelitních zemích střední Evropy. Bez velkého zkreslování rozsahu suverenity jednotlivých místních stranických vedení se dá s jistotou tvrdit, že všechny závažnější kroky jak Wojciecha Jaruzelského, tak Jánoše Kadára, Ericha Honckera či Gustáva Husáka, musely být konsultovány s Moskvou. Jedním z nejdůležitějších informačních kanálů, vedle diplomatického a stranického, byly zvláštní služby. Vystává tedy otázka, nakolik KGB využívala své vazby s jinými „lidodemo“ službami k provádění operací ve Východní Evropě. Jak známo, v období perestrojky se úloha KGB nezmenšila, ale naopak výrazně vzrostla. Dosvědčují to výsledky bádání jak ruských, tak i západních vědců.⁶⁾ V této situaci je jisté, že KGB musela jednotlivě sledovat průběh událostí také na území dalších střeoevropských zemí, které, soudím, mohly být chápány jako svého druhu laboratoře nevyhnutelných změn.

KGB měla v této oblasti mnoho operativních skupin. Za sítě oficiálních kontaktů se na úrovni oddělení ministerstev vnitra i zvláštních služeb odehrávaly také „besedy“, jak bývalý polský premiér Józef Oleksy popsal své kontakty s důstojníkem KGB. Takoví partneři k „besedám“ se našli nejenom v Polsku, ale i v Československu či v Maďarsku, stejně jako v obou německých státech. Mnozí z nich udělali v 90. letech politické kariéry využívající skutečnosti, že nikde ve východní Evropě nedošlo k procesu dekomunizace, alespoň částečně podobnému procesům denacifikace, které proběhly v západním Německu po r. 1945. Lustrační procedury, i když jejich pozitivní úlohu nelze docenit, všechny problémy neodstranily. Pouze snížily nebezpečí infiltrace státního aparátu a veřejného života tajnými agenturami bývalých komunistických tajných služeb. Nebyly ale s to omezit skutečnost pokračujícího fungování vlivových agentur, přítomných v mnoha důležitých politických skupinách, a to zdaleka ne jen těch, které vzešly z postkomu-

nistické levice. Lustrace také jen v nevelké míře pomáhaly v boji proti „normálním“ agenturám současné ruské rozvědky. Tak například restriktivní a varovná opatření, přijatá proti ruské agentuře v Polsku, omezila její potenciál a operativní možnosti jen málo. Krajním příkladem možností působení ruské vlivové agentury bylo zvolení Rolanda Paksase, závislého na ruských penězích i organizační podpoře, prezidentem Litvy. Také dokumenty zpřístupněné po pádu Vladimíra Mečiara, prokazující úzkou spolupráci Slovenské informační služby (SIS), řízenou Ivanem Lexou, s ruskou rozvědkou (SVR), ukázaly, jaké jsou možnosti vlivu ruských zvláštních služeb na mnohé události v oblasti východní Evropy.

Nemělo by se také zapomínat, že stále působí běžná agentura, kterou na tomto území sovětská rozvědka řídila po celou tu dobu, a o jejichž rozměrech jsme se nikdy nic nedozvěděli. Je naprosto vyloučené, že by Kreml tyto nástroje nevyužíval, když je má k dispozici. Místní zvláštní služby mohly být v různé míře předem připraveny k účasti na procesech spojených s pozdější systémovou transformací ve východní Evropě. Rozhodně ale na to byly dobře připraveny sovětské služby, které na rozkaz Vladimíra Kručina zahájily na počátku 90. let vyvádění peněžních prostředků komunistické strany ze Sovětského svazu, a uložily je v různých podnicích na Západě i ve východní Evropě. Není to náhodou, že těsně po neúspěšném srpnovém puči v r. 1991 „pomohli“ neznámí pachatelé vyskočit z okna Nikolaji Kručinovi, šéfovi hospodářského oddělení ÚV KSSS, pokladníkovi tajné stranické pokladny. V té době z jeho kanceláře také zmizely potvrzenky důstojníků rozvědky, kteří prováděli převod stranických peněz, zlata a platiny na Západ.⁷⁾ Nelze také zapomínat na příklad úlohy služeb při transformaci PSDS. Peníze, jimiž Moskva „štedře“ pomohla polským soudruhům v r. 1991, byly přivezeny důstojníkem rozvědky KGB. Není také například samo sebou, že záležitosti mnoha významných energetických společností z oblasti východní Evropy jsou propojeny s bankami a finančními skupinami na Kypru, který byl již odedávna místem důkladné penetrace nejdříve sovětských, a později ruských zvláštních služeb.

Odhalení publikovaná bývalým archivářem KGB Vasilijem Mitrochinem, mj. týkající se rozsahu prostředků vložených prostřednictvím KGB v různých hospodářských společnostech italských a francouzských komunistů, ukazují,

6) HELLER, Michal: *Sedmý tajemník. Lesk a bída Michaila Gorbačova*. Lublin 1993. ANDREW, Christopher: *Oleg Gordijevski, KGB*. Varšava 1997. THOM, Françoise: *Doba Gorbačovova*. Varšava 1990.

7) Více na toto téma v knize *Štít a meč. Ruské zvláštní služby 1991 - 1998*. Varšava 1998. s. 287 - 288.

jak účinné byly jejich pracovní metody.⁸⁾ Analogicky je možno usuzovat, že v zemích od roku 1945 celkově kontrolovaných sovětskými zvláštními službami byly možnosti takového působení větší, zejména z hlediska vhodného uložení prostředků do různých komerčních podniků, bank, nakonec i nemovitostí nebo do sektorů s nadále strategickým významem pro bezpečnost každého státu v tomto regionu.

Když mluvíme o úloze zvláštních služeb v transformačních procesech ve střední Evropě, nesmíme také zapomenout na význam archivů komunistické tajné policie. Ve všech případech začaly sovětské zvláštní služby od poloviny 80. let v jednotlivých zemích východní Evropy evakuaci nejdůležitějších dokumentů ze zásob tamějších zvláštních služeb. Protože se o tom nezachovala žádná dokumentace, můžeme se pouze domnívat, že v rukou I. Hlavní správy KGB, čili Služby zahraniční rozvědky Ruské federace, se nacházejí dokumenty o nejdůležitějších operačních záležitostech, nejcennější agentura i kádrové informace o pracovnících zvláštních služeb těchto zemí. O tom, jak účinně lze takové zdroje využívat, svědčí mimořádné finanční i politické kariéry, jichž jsme byli svědky v celé východní Evropě, kde zvláště sektor energetických surovin a bankovní sektor byly stálým terčem působení osob vycházejících z komunistických tajných služeb, nebo majících kontakty na ruské zvláštní služby.

Staronové služby

Reformu ruských zvláštních služeb, trvale probíhající od r. 1991, je možné chápat různě. Určité ale je jedním z jejich důležitých prvků snaha přizpůsobit struktury vybudované v komunistické době nové realitě: jiné formě státu, jinému společensko-hospodářskému systému, a také měnícímu se mezinárodnímu postavení v Rusku i okolo Ruska.

Jelcinovy reformy

Komité státní bezpečnosti, KGB, byl jedním ze základních pilířů vlády komunistické strany (KSSS). Události ze srpna r. 1991 ukázaly, nakolik se tato struktura dokázala uvolnit zpod jakékoli kontroly a stát se samostatným subjektem na tehdejší politické scéně. Tuto zkušenost si muselo zapamatovat každé následující vedení ruského státu. Reformy uskutečněné Borisem Jelcinem v letech 1992–93 měly proto za cíl oslabit vliv sektoru zvláštních služeb a omezit možnosti jejich využívání ko-

munistickou opozicí ve válce o nadvládu v zemi. Odpovídající Jelcinovy dekrety vytvořily pět hlavních sekcí ruských zvláštních sil: rozvědku (Služba zahraniční rozvědky RF – dále SVR), kontrarozvědku (po dalších proměnách Federální služba bezpečnosti – dále FSB), elektronickou rozvědku a kontrarozvědku (Federální agentura vládních služeb a informací – dále FAPSI), službu ochrany hranic (Federální pohraniční služba – dále FSG) a jednotky ochrany nejvýznamnějších osob státu (po dalších proměnách Federální služba ochrany – dále FSO). Zároveň proběhla i rozsáhlá kádrová čistka, zejména v ústředním aparátu všech jednotek ruských zvláštních služeb. Mělo to za následek jak vážné oslabení jejich operačních schopností, tak i kompetenční chaos, jehož následky tyto služby pociťují dodnes.

Výhodou tohoto modelu, postaveného částečně podle amerických zkušeností, byla informační pluralita, což vládě umožňovalo opírat rozhodování o nezávislé informace přicházející z různých zdrojů.⁹⁾ Na podobu reformy služeb v 90. letech mohly mít vliv osobní zkušenosti gen. Olega Kalugina, který pracoval řadu let na residentuře v USA a v Kanadě, jednoho z hlavních odborníků presidentského úřadu v té době. Stejně významné jako kompetence té které služby bylo postavení jejího šéfa v okolí presidenta Jelcina. V těchto podmínkách mohla do polohy obzvláště vlivné služby vyrůst

8) ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij: *Černá kniha KGB. Válka Moskvy proti Západu*. Berlín 1999.

9) PANKOV, Viktor: Reformy bez nebezpečí. In: *Wremia*, č. 123 z 15. 7. 2004.

Služba bezpečnosti prezidenta RF, vedená generálmajorem Alexandrem Koržakovem, nebo Federální agentura vládních služeb a informací v době, kdy ji řídil generálplukovník Alexandr Starovojtov.

Skutečné změny v řízení reforem ruských zvláštních služeb nastaly po říjnu r. 1993, kdy Jelcin musel krvavě potlačit vzpouru Nejvyšší rady RF. Od této doby systematicky rostlo postavení jednotky kontrarozvědky, která po krátkou dobu fungovala jako Federální služba kontrarozvědky. Později postupně, spolu se změnou názvu (Federální služba bezpečnosti) a schválením zákona upravujícího její status (květen 1995), získávala na významu a byly jí přiznávány nové pravomoci. Již v období, kdy ji řídil gen. Michail Barsukov, byla rozhodně nejsilnější jednotkou ve struktuře ruských zvláštních sil vytvořené po r. 1991.

Putinovy reformy

Jestliže reformy prezidenta Jelcina měly za cíl zmenšení vlivu zvláštních služeb na politický proces, potom nařízení prezidenta Putina, vyjádřená v dekretech z 11. března 2003 a 11. července 2004, směřovala ke zvětšení jejich kompetencí v tomto směru. Současně ale, a to je třeba zdůraznit, tato nařízení představovala logickou kontinuitu procesu započatého předchozím prezidentem. Jelcin systematicky rozšiřoval pravomoci jednotlivých samostatných zvláštních služeb. Putin potom v podstatě zachoval jejich současné pravomoci, ale znásobil jejich sílu zapojením dalších segmentů, které do té doby působily odděleně, do existující struktury FSB.¹⁰⁾

Důležitým momentem tohoto procesu byl presidentský dekret z 11. července 2004, přiznávající Federální službě bezpečnosti statut ministerstva, a také dále posilující postavení jejího ředitele. Druhotná již byla, jak se zdá, vnitřní reforma Služby likvidující rozdělení na správy a hlavní správy, nyní nahrazené 'službami', 'odbory' a 'odděleními'. Další změny v oblasti tzv. silových struktur neměly již tak zásadní význam, i když se týkaly posílení pravomocí jednotky bezprostředně zodpovědné za bezpečí prezidenta, totiž FSO (dekret prezidenta RF z 9. srpna 2005). Týkaly se zejména informační infrastruktury této služby. Pozůstatky po FAPSI – Hlavní správa vládních služeb a

Hlavní správa informačních systémů, které do té doby působily při FSO, se nyní staly její integrální součástí, jako 'odbor zvláštních služeb a informací' FSO.¹¹⁾ Podobně jako v případě FSB podlehl redukci i ústřední aparát této služby.¹²⁾ Zdá se, že Putin rozšířením pravomocí služeb, které mají povahu ochranky, v oblasti rozvědky upevnil postavení kremelského ústředí, které nyní má kontrolu nad operační činností všech zbývajících zvláštních služeb.

Nyní mu zbývá učinit ještě jeden krok: vytvořit Ministerstvo bezpečnosti Ruska, které převezme rozvědku (SVR). Mimo tyto struktury by potom již zůstala pouze vojenská rozvědka (GRU). Je nyní na místě se ptát, co vedlo k tomuto zaměření reforem zvláštních služeb. Jisté je, že důležitou okolností těchto změn byla intenzita teroristických aktů souvisejících s válkou v Čečensku a také atmosféra ohrožení terorismem, která dominuje světovému veřejnému mínění po 11. září 2001. Teroristické ohrožení je také využíváno jako hlavní propagandistický motiv při zdůvodňování přijatých opatření. Jisté ale také je, že přijatá rozhodnutí nijak nepomáhají lepšímu vedení války s terorismem. Neuskutečnila se myšlenka „Protiteroristického střediska“, o kterém se v Rusku mluví již tolik let. Protiteroristické jednotky dále působí v FSB v rámci někdejšího odboru ochrany ústavního pořádku a také v MV, kde je ve výstavbě centrum „T“ působící v Hlavní správě boje proti organizovanému zločinu.¹³⁾

Zásadním cílem Putinových dekretů bylo tedy nepochybně posílení postavení FSB, která si vydobyla statut „první“ služby mezi ostatními. Odhaduje se, že FSB nyní čítá okolo 344 000 lidí (z toho 210 000 důstojníků FSG), SVR okolo 15 000, FSO okolo 40 000. Připomeňme, že na konci 80. let měla KGB 496 000 důstojníků, tehdy ovšem její působnost zahrnovala podstatně větší oblast – celého Sovětského svazu, a navíc probíhala „studená válka“.¹⁴⁾

Na posílení postavení FSB je nutno pohlížet také z politického hlediska jako na prvek státní intervence do společenského a hospodářského života. V téže době, kdy byla přijímána opatření posilující FSB, vedly totiž zvláštní služby válku s částí oligarchů nepřátelských vůči prezidentu Putinovi. Důležitou úlohu sehrály zejména při úderu proti nejmohutnější

10) BARINOV, Alexandr - ŠVARIJEV, Alexandr: Silovici znovu silnými. In: *Wremia*, č. 40 z 11. 3. 2004.

11) SAFRONOV, Ivan: Vladimír Putin sloučil presidentskou ochranku. In: *Kommersant*, č. 145 z 10. 8. 2004.

12) BORISOV, Timovjev: Ochrannaja gramota. In: *Rossijskaja gazeta*, č. 169 z 10. 9. 2004.

13) TROPKINA, Olga - SAKROBOT, Andrej - MOLOV, Roman: Ve válce s terorismem se MV chystá rovnocenně konkurovat FSB. In: *Nězavisimaja gazeta*, č. 118 ze 14. 8. 2003.

14) *Tamtéž*.

průmyslově–finanční strukturu, kterou byl koncern „Jukos“ Michaila Chodorkovského, osobně řízeném jedním ze zástupců ředitele FSB, gen. Jurijem Zaostrovcevem.¹⁵⁾

Putinovská reforma silového sektoru se musí chápat jako další projev „čekisace“ společenského a politického života Ruska. Stovky vysokých důstojníků ruských zvláštních služeb nyní zastávají důležitá místa ve veřejném životě a státní administrativě. Nabízí se otázka, jakou stopu zanechaly v jejich hlavách a duších léta strávená v KGB. Rozhodně je charakterisuje nedůvěra vůči demokracii i svobodnému trhu. Mnoho z nich sdílí názor, že lékem na problé-

my jejich země je využití zvláštních služeb jako mohutného „klacku“, kterým je možno účinně rubat nepřátele. V tomto pojetí jsou i špiónské aktivity agentury chápány jako přirozený doplněk klasických metod provádění zahraniční politiky. Přívrženci ještě většího posílení postavení ruských zvláštních služeb asi zapominají, že „klacek“ NKVD/KGB v sovětských dobách nejbolestivěji zraňoval vlastní společnost. Z představ o moci budované na prvotnosti „silového sektoru“ se v Rusku zrodil policejní stát. A to bylo vždy nebezpečné stvoření, nejenom pro samotné Rusy, ale i pro celou Evropu.

RESUME

The Role of Soviet Security Services in Eastern Europe's Transformation

Special secret services were one of the principal government pillars upholding every communist state. At the end of the Soviet Union's existence, the KGB played a significant role in both domestic and foreign politics. Its committee largely prepared the basics of the economic transformation processes that brought about political changes in the USSR and other eastern European countries. It was KGB espionage that transferred a gigantic bankroll from the Soviet Union to the West with the assistance of its own agency commanding the net of companies and banks. Later these became an important part of the newly-created capitalistic structures in Russia and other eastern bloc countries. At the end of 1991, Boris Yeltsin set up organizational changes for security authorities and dissolved the KGB. In this way he obviated their influence on many strategic Russian political realms. However, the capture of the Russian Federation's presidential seat by former KGB member Vladimir Putin caused the structures of secret services to be toned up, especially the Federal Security Service. Together with Putin, numbers of security authorities officers joined the government to occupy many key positions in state administration. This process strongly affected domestic Russian politics (e.g., the case of Michail Chodorkovsij) as well as international political relationships.

15) LATYNINA, Julia: Nová mocenská stavba Ruska. In: *Ježenědelnyj žurnal*, č. 16 – 17 z 26. 4. – 2. 5. 2004.

K problematike vedecko-technickej špionáže sovietskeho bloku

Americká správa o sovietskom programe nadobúdania západných technológií vojenského významu¹⁾, september 1985

Mgr. Peter Rendek
(1976), absolvent FiF KU
Ružomberok,
pracuje v ÚPN.

Kpt. Ing. Zdeněk Paukner –
„PLACHÝ“ (1926), náčelník
16. odboru I. správy MV.

Už od doby pred druhou svetovou vojnou bola vedecko-technická špionáž považovaná „za základný prostriedok, ktorý mal zabrániť tomu, aby sovietska vojenská technika nezaostávala za Západom“.²⁾ Tento fenomén pokračoval po skončení vojny v neutichajúcej podobe a rozšíril sa aj do satelitných krajín, kde sa vybudovali spravodajské služby podľa sovietskeho vzoru. Pretrvávajúce snahy vyrovnávať sa v technologickej a priemyselnej oblasti západným štátom boli príznačné pre krajiny východného bloku v plnej šírke. Socialistický model štátom riadenej ekonomiky a centrálného plánovania nedokázal v konfrontácii so západnou trhovou ekonomikou udržať tempo. Ani pokusy o revitalizáciu v tzv. procese prestavby v polovici 80. rokov 20. storočia neprišli očakávané výsledky. Rozsah vedecko-technickej špionáže bol obrovský a dotýkal sa strategických priemyselných oblastí, predovšetkým tých, ktoré mali bezprostredný vzťah k vojenskému priemyslu. Prioritne išlo o získavanie tajných a neutajovaných dokumentov, vzoriek posledných výdobytkov techniky a takých zariadení, na ktoré spadalo obchodné embargo zo strany západných vlád³⁾ a ktoré napomáhali urýchlenému rozvoju národného hospodárstva, vedy a výskumu, obranného potenciálu krajiny, resp. celého socialistického tábora. Z finančného hľadiska samotné získavanie „zakázaných“ technológií a ich kopírovanie bolo lacnejšie než vývoj novej technológie. Sovietsky zväz vykonával túto činnosť prostredníctvom dvoch konkurenčných služieb KGB a GRU (vojenská rozviedka). V tejto činnosti boli úspešné tiež všetky východoeurópske rozviedky s vazalským pomerom k obom sovietskym službám.

V československých podmienkach s nástupom Rudolfa Baráka do čela rezortu vnútra v septembri 1953 sa začína jeho systematické budovanie zlúčením ministerstva vnútra (MV) a ministerstva národnej bezpečnosti (MNB) a vydaním novej organizačnej štruktúry, ktorá v mnohom kopírovala štruktúru KGB.⁴⁾ Úlohy vedecko-technickej rozviedky boli v kompetencii novovzniknutej I. správy ministerstva vnútra, ktorá nahradila dovtedajšiu Správu zahranično-politickej rozviedky MNB.⁵⁾

V *Uznesení kolégia ministerstva vnútra o stave práce rozviedky a opatreniach k jej zlepšeniu*⁶⁾ v decembri 1953 boli prijaté závery o potrebe zlepšenia vedecko-technickej rozviedky (VTR) v oblasti schopných a vyskolených kádrov a náčelníkovi I. správy MV pplk. Jaroslavovi Millerovi pribudla zodpovednosť za vybudovanie samostatného vedecko-technického oddelenia k 1. máju 1955. Na kolégium boli prítomní aj sovietski poradcovia Alexander S. Feliksov a Alexej D. Besčasnov, pričom k otázke vedecko-technického zberu hovorili v tom zmysle, aby sa konzultovalo s vedeckými pracovníkmi, o čo majú konkrétny záujem, aby sa nezískavali veci, ktoré sú známe. Hovorilo sa tiež o tom, aby sa v tejto oblasti začala úzka spolupráca so sovietskou rozviedkou.⁷⁾ Spolupráca bezpečnostných zborov bola príznačná až do pádu režimu. V rámci krajín Varšavskej zmluvy hrali primárnu úlohu sovietske spravodajské služby, ktoré „dozerali“ na činnosť satelitných služieb, prostredníctvom vlastnej agentúrnej siete a poradcov pri jednotlivých útvaroch a v neposlednom rade úkolovali ich činnosť a boli úzko prepojené na základe dvojstranných súčinnostných zmlúv, resp. dohôd, v rámci ktorých bola ukotvená aj výmena infor-

1) *Soviet Acquisition of Military Significant Western Technology: An Update, September 1985*. Dostupné na: <http://www.foia.cia.gov>

2) ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij: *Neznáme špionážne operácie KGB. Mitrochinov archív*. Praha 2001, s. 232.

3) Koordinačný výbor pre kontrolu vývozu CoCom (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls) bol zodpovedný za tvorbu zoznamov strategických výrobkov a technológií, ktoré západné mocnosti odopierali komunistickým krajinám. Hlavným kritériom, aby krajinu označili za „komunistickú“ a uložili na ňu obchodné embargo, bola vládnuca komunistická strana a štátom vlastnené hospodárstvo. Založený bol v roku 1949. Členmi boli krajiny NATO: USA, Veľká Británia, Turecko, Portugalsko, Nórsko, Holandsko, Luxembursko, Belgicko, Taliansko, Grécko, Francúzsko, Nemecká spolková republika, Dánsko, Kanada a Japonsko.

4) Označenie KGB sa oficiálne používalo od roku 1954 do roku 1991. K organizačnej štruktúre ŠtB bližšie viď: LETZ, Róbert – PEŠEK, Ján: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2004.

5) Pred zmenou označenia v r. 1952 niesla názov *Odbor Z Ministerstva národnej bezpečnosti*. Porov. Archív ÚPN (ďalej len A ÚPN), f. zbierka interných predpisov, Tajný rozkaz MNB č. 85/1952 – Nové názvy jednotlivých súčastí ministerstva národnej bezpečnosti. Vedecko-technickou rozviedkou sa zaoberala aj čs. vojenská rozviedka – Spravodajská správa generálneho štábu ČSLA.

6) V *Správe o činnosti I. správy ministerstva vnútra za obdobie od marca 1951 do novembra 1953* z 21. decembra 1953 sa dozvedáme, že úlohy vedecko-technickej rozviedky sa sústredili na oblasť atómovej energie, rádiotechniky, letectva, bakteriológie a pod. In: ŽÁČEK, Pavel: *Menší sestra. Vznik a vývoj I. správy Ministerstva vnútra 1953 – 1959*. Brno 2004, s. 17.

7) *Tamtiež*, s. 36.

mácií z vedecko-technickej problematiky.⁸⁾ Posledným sovietskym poradcom pre VTR na Hlavnej správe rozvedky Zboru národnej bezpečnosti (I. správa ZNB) v období 1988 – 1990 bol príslušník KGB pplk. Nikolaj Porfirevič Averjanov.

Zo *Štatútu I. správy MV* z mája 1954 sa dozvedáme, že úlohy vedecko-technickej rozvedky ukladal a schvaľoval politický sekretariát ÚV KSČ a vláda ako *zvláštna opatrenia*.¹¹⁾ Podľa *Štatútu I. správy MV* z februára 1963 bola rozvedka povinná na základe získaných dokumentov, materiálov a informácií a výsledkov svojej činnosti včas informovať ÚV KSČ okrem iného aj:

- o vojensko-technických prostriedkoch, ktoré vyvíjajú a vyrábajú a ktorými disponujú hlavné kapitalistické štáty.
- o najmodernejších vedecko-technických výskumoch, technológiách a výrobách najvyspelejších kapitalistických štátov.¹²⁾

Zber západných vedecko-technických informácií a vzoriek bol integrálnou súčasťou aj ostatných útvarov ministerstva vnútra, no ústrednú úlohu v ňom hrala práve I. správa MV, ktorá zhromažďovala získané informácie vedecko-technického charakteru aj od ostatných správ MV, vyhodnocovala a koordinovala ich ďalšiu distribúciu do čs. organizácií, resp. do krajín RVHP.¹³⁾ Spolupráca medzi jednotlivými správami MV sa realizovala na základe súčinnostných dohôd, ktoré vymedzovali rozsah a rámec spolupráce. Z kontrarozvedných útvarov úzka spolupráca existovala so Správou kontrarozvedky na ochranu ekonomiky (XI. správa ZNB). Tak napríklad náčelník I. správy ZNB genmjr. Karel Sochor v dokumente *Plenie obsahu RMV č. 6/1986* pre náčelníka XI. správy ZNB pplk. Ing. Michala Kočana ďakuje

za nadobudnuté vzorky, ktoré pomohli pri budovaní čs. národného hospodárstva:

- *Materiál „Parametre technického zariadenia pre renováciu bômb“ bol vzatý do našej evidencie pod číslom 15712. Ide o parametre linky na renováciu povrchových náterov bômb, zaradených do výzbroje amerických jednotiek v NSR. Vzhľadom k tomu, že podľa názoru hodnotiteľa je záujem predovšetkým o najročnejšie formy renovácie, bol materiál vyhodnotený ako informatívny.*
- *Materiál „Vzorka izolačnej hmoty pre kozmickú a raketovú techniku“ bol vzatý do našej evidencie pod číslom 15795. Vzhľadom k tomu, že problematika, kto-*

Prehľad delegácií KGB v Prahe pred rokom 1989 pre problematiku vedecko-technickej rozvedky⁹⁾

10. 12. – 14. 12. 1984 po línii politickej rozvedky, INFO, plánovania a analýzy, vedecko-technickej rozvedky (VTR), nelegálnej rozvedky, výpočtovej techniky: genmjr. Lev Nikolajevič ŠAPKIN - zástupca náčelníka správy
pplk. Boris Semjanovič FINAGIN - náčelník odboru
pplk. A. D. DZUKOV

27. 5. – 31. 5. 1985 po línii VTR:

pplk. Jurij Alexandrovič BARINOV - zástupca náčelníka Správy T
pplk. B. F. STEPANOV
pplk. Oleg Sergejevič ANOCHIN - náčelník oddelenia, bývalý predstaviteľ I. HS VSB ZSSR¹⁰⁾ na I. S ZNB ČSSR
pplk. Anatolij Vasilijevič KUZNECOV - náčelník odboru VTR
pplk. Valentin Vasilijevič VYČEROV - náčelník odboru VTR pre spoluprácu s krajinami socialistického spoločenstva

16. 2. – 18. 2. 1988 po línii VTR:

pplk. Anatolij Vasilijevič KUZNECOV - náčelník odboru VTR
pplk. Valentin Vasilijevič VYČEROV - náčelník odboru VTR pre spoluprácu s krajinami socialistického spoločenstva
pplk. Nikolaj Porfirevič AVERJANOV - predstaviteľ I. HS VSB ZSSR na I. S ZNB ČSSR
mjr. Vitalij Alexandrovič SYSUJEV, zástupca náčelníka odboru

12. 9. – 15. 9. 1988 po línii VTR:

pplk. Jurij Alexandrovič BARINOV - zástupca náčelníka Správy T

8) Tamtiež, s. 323. „Od spolupracovníka zo Švajčiarska boli získané moderné prístroje slúžiace pre potrebu videnia v noci pomocou infračerveného žiarenia. Tieto prístroje majú význam pre obrannú techniku, sú novinkou v obore infratechniky, sú veľmi prísne embargované a sú získavané predovšetkým pre našich priateľov (rozumieť ZSSR - pozn. prekl.). Budú využité pri vývoji vlastných konštrukcií týchto prístrojov.“ Správa o činnosti vedecko-technickej rozvedky v IV. štvrtroku 1957' predložená ministrom vnútra Rudolfom Barákom politickému výboru ÚV KSČ (26. 3. 1958).

9) Porov. Přehled návštěv delegací SSSR v Praze od roku 1983 – príloha č. 11, In: ZIKMUNDOVSKÝ, Zdeněk – MÁLEK, Jiří: *Přehled o činnosti a struktuře StB v letech 1988 – 1990*. Praha 1991, s. 78 – 83.

10) I. hlavná správa Výboru pre štátnu bezpečnosť ZSSR – rozvedka KGB.

11) Patrílo sem vyberanie dôležitých tajných dokumentov, šifier a vedecko-technických materiálov a vzorcov a ich doprava do ČSR. Porov. TRMV č. 100/1954 R. Baráka z 22. mája 1954, Štatút I. správy (rozvedky) ministerstva vnútra Československej republiky. In: *První správa – Československá rozvědka v dokumentech 1945 – 1990*. Praha 2000, s. 29.

12) Tamtiež, s. 42. Rozkaz ministra vnútra (RMV) Ľubomíra Štrougala č. 4/1963 z 25. 2. 1963 – Štatút I. správy ministerstva vnútra ČSSR.

13) „V současné době sílí snahy imperialistických kruhů v čele se Spojenými státy americkými o provádění politiky embarga v oblasti poskytování vědecko-technických informací do socialistických států. Uměrně tomu je nutno zefektivnit využití všech utajovaných vědecko-technických informací získaných operativními způsoby z kapitalistických států v národním hospodářství ČSSR a dalších socialistických zemí. K zajištění jednotného postupu při využívání takto získaných utajovaných vědecko-technických informací ukládám: 1. Náčelníkům II., III., IV., V., VI., VII., X., XI., XII. správy SNB, TS FMV, FS VB, HS PS OSH, náčelníkům správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje, náčelníkům správy SNB hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraje a náčelníkům krajských správ zajistit neprodleně zaslání veškerých utajovaných vědecko-technických informací z kapitalistických států (dokumentace, vzorky, výzkumné správy atd.) získaných prostředky federálního ministerstva vnitra v rámci činnosti jimi řízených útvarů I. správě SNB (74. odboru).“ RMV ČSSR č. 6/1986 – Předávání utajovaných vědecko-technických informací z kapitalistických států.

Pplk. Věroslav Sobek – „ŠEDIVÝ“ (1926),
náčelník Správy C.

rú rieši uvedený materiál nesúvisí s výskumnou činnosťou čs. inštitúcií, bola vzorka zaslaná s patričným komentárom k využitiu sovietskym priateľom.

• Materiál „Vzorka hmoty používanej pri konštrukcii lietadla TORNADO“ bola vzatá do našej evidencie pod číslom 15887 a postúpená k využitiu a stanovenia prípadných ďalších požiadavkov príslušným čs. výskumným inštitúciám. Materiál bol vyhodnotený ako zaujímavý, pričom bola ako hlavný prínos označená možnosť porovnania parametrov vzorku s parametrami obdobných materiálov, vyvíjaných v ČSSR. Hodnotitelia prejavili záujem o presné zloženie východzieh surovín a technologický postup pri výrobe vzorku

• Materiál „Vzorka fólie CAPTAN pre výpočtovú techniku v kozmických a leteckých aplikáciách“ bola vzatá do našej evidencie pod číslom 16038. Vzhľadom k tomu, že v ČSSR nie je obdobná výpočtová technika vyvíjaná, bola vzorka zaslaná k využitiu sovietskym priateľom v rámci vzájomnej výmeny materiálov vedeckotechnického charakteru.¹⁴⁾

Počas existencie I. správy MV došlo k mnohým organizačným zmenám, ktoré sa premietli aj do zmien v názve, štruktúre a v personálnom obsadení vedecko-technického odboru. Priložená tabuľka rekonštruuje personálny stav vo vedení VTR odborov od polovice 50. rokov minulého storočia.

Od mája 1955 začal svoju činnosť samostatný vedecko-technický odbor pod označením 11. odbor s prvým náčelníkom kpt. Stanislavom Šedekom – „ŠEJBAL“. V prvej polovici 60. rokov útvár zmenil označenie na 16. odbor a od januára 1964 do mája 1969 vystupuje

VTR ako 5. odbor. Po roku 1968 a po rozsiahlych čistkách v bezpečnostnom zbore sa zmeny dotkli aj organizačnej štruktúry. VTR nesie označenie Správa C. Od apríla 1971 v rámci ďalšej organizačnej zmeny bol zástupca náčelníka I. správy pre vedecko-technickú rozvedku zodpovedný za dva VTR odbory: 69. odbor – operatívny odbor VTR a 74. odbor – analyticko-informačný odbor VTR.¹⁵⁾ Pod týmto označením fungovali až do zániku ŠtB.

Československá vedecko-technická rozvedka verbovala do svojej agentúrnej siete predovšetkým odborníkov z rozličných vedeckých a priemyselných odvetví. Už v päťdesiatych rokoch mala svojich spolupracovníkov v Izraeli¹⁶⁾, Francúzsku, Rakúsku, Taliansku, NSR, Mexiku, Kanade a snažila sa uchýtiť aj v USA.¹⁷⁾ Svoju sieť si budovala aj v domácom prostredí.

Údaje z evidenčného systému I. správy FMV SEZO (Zjednotená evidencia záujmových osôb) naznačujú, že v osemdesiatych rokoch 20. stor. bolo z občanov bývalej ČSSR po línii vedecko-technickej rozvedky evidovaných 3 335 záujmových osôb¹⁸⁾, z toho napríklad 1 242 osôb z Prahy, 146 osôb z Brna, 202 osôb z Bratislavy a okolia, 14 z Banskej Bystrice, 53 z Košíc, 36 zo Žiliny atď. V prevažnej miere išlo o vedecko-výskumných pracovníkov, akademických pracovníkov a odborníkov z rozličných priemyselných odvetví a podnikov. Osôb cudzej štátnej príslušnosti evidovala rozvedka približne rovnaký počet.

Z údajov evidencie SEZO sa dá čiastočne zrekonštruovať zväzková agenda a agentúrna sieť dvoch odborov VTR. 69. odbor I. správy FMV (operatívny odbor VTR) evidoval 176 zväzkov a podzväzkov – 16 v kategórii *agent*, 1v kategórii *dôverník*, 10 v kategórii *dôverný styk*, 46 v kategórii *ideový spolupracovník*, 7 v kategórii *krycia adresa*, 1 *konšpiračný byt*,

14) A ÚPN, zbierka dokumentov z iných archívov, I. správa ZNB, Plnenie obsahu RMV č. 6/1986, 27. 11. 1986, č. j.: A-00642/74-1986.

15) Rekonštrukcia personálneho stavu VTR odborov pred rokom 1989 – 69. odbor: Otakar Bobko – „ŠOPIK“, Jindřich Bureš – „JANOUC“, Josef Bílek – „SOVÁK“, Dušan Dura – „KOTÁSEK“, Miroslav Dvořáček, Alois Horsák – „HAJSKÝ“, Miloš Husák „CHOMÁT“, Vlastimil Hůla – „HERTNER“, Václav Javůrek – „KROFTA“, Blažej Lippay – „LEGÁT“, Zdeněk Modrý – „HONOMICHL“, Pavel Orlovský – „LIPINA“, Milan Pažout – „BUCHÁČEK“, Petr Sokol – „HORAL“, Jan Větvička – „DROZD“, Vladimír Šimek – „BUK“, Jaroslav Šiška – „KARMAZIN“. 74. odbor: Pavel Chaloupka – „HOZMAN“, Václav Duraj – „RAJKO“, Karel Fišer – „KAREŠ“, Jaromír Holý – „ANDRT“, František Koříško – „ZVONIČEK“, Jan Maršálek – „SOLDÁT“, Miroslav Májek, Miloš Sklenář – „LENÁRT“, Antonín Vimr – „HUBÁČEK“, Jiří Škrabal – „PŘEROVSKÝ“, Josef Štikar – „KRAMER“, Pavel Štastka – „BOHUŠ“, Vojtěch Hotěk – „HYNEK“.

16) Významným agentom vedecko-technického odboru (11. odbor, 2. odd.) čs. rozvedky v Izraeli v päťdesiatych rokoch bol emigrant – jadrový fyzik a profesor Kurt Sitte (krycie meno „CHUDÁK“). Vyštudoval v Prahe matematickú fakultu, doplnil si vzdelanie diplomom jadrového fyzika vo Veľkej Británii. Neskôr začal prednášať na amerických univerzitách. Od roku 1955 pracoval v Technione (izraelský technologický inštitút) v Haife ako prednosta fyzikálneho odboru. Bol zatknutý v apríli 1960, niekoľko týždňov pred spustením prvého izraelského experimentálneho jadrového reaktora v Nahal Soreq a bol odsúdený na 5 rokov. Jeho posledný riadiaci orgán v Izraeli bol príslušník I. správy MV – Viliam Ciklamini – „CIDLINSKÝ“. Porov. Archív ÚPN, fond: I. správa ZNB, zväzok: 40010; ČERTOPRUD, Sergej: *Vedecko-technická rozvedka od Lenina po Gorbačova*. Moskva 2002, s. 117.

17) Napríklad v akcii NOW v polovici šesťdesiatych rokov 20. stor. 5. odbor I. správy MV rozpracovával čs. emigranta, ktorého chceli naverbovať po línii vedecko-technickej rozvedky a ktorý pôsobil v americkej firme IBM a neskôr v Electronic Associates, Inc. Nakoľko došlo k „provalu“, bola akcia ukončená. Archív ÚPN, fond: I. správa ZNB, zväzok: 12355/311.

18) V terminológii ŠtB bola „záujmová osoba“ buď spolupracujúca, rozpracovávaná alebo štátno-bezpečnostne inak zaujímavá. Osoba, na ktorú bol z akéhokoľvek dôvodu zavedený spis alebo zväzok, bola automaticky zahrnutá do evidencie.

53 zväzkov *kádrových príslušníkov*¹⁹⁾, 33 objektových zväzkov a podzväzkov, a 9 osobných zväzkov a podzväzkov bez udania kategórie. 74. odbor (analyticko-informačný odbor VTR) evidoval 88 zväzkov a podzväzkov – 6 v kategórii *dôverník*, 8 v kategórii *ideový spolupracovník*, 9 zväzkov *kádrových príslušníkov*, 61 objektových zväzkov a podzväzkov a 4 osobné zväzky a podzväzky bez udania kategórie. 4 osobné zväzky boli evidované na zástupcu náčelníka I. správy pre VTR.

Kým v päťdesiatych rokoch bola v zornom uhle československej VTR najmä atomistika, rakety, slaboprúdová elektronika a chémia,²⁰⁾ koncom osemdesiatych rokov v čase prestavby čs. národného hospodárstva sa z *Prehľadu základných záujmových oblastí národného hospodárstva ČSSR na úseku vedecko-technických informácií*²¹⁾ dozvedáme, že v zornom uhle VTR boli tieto priemyselné oblasti:

1. Jadrová energetika:

- jadrové elektrárne s tlakovodnými reaktorami typu PWR
- jadrové elektrárne s množivými reaktormi
- likvidácia rádioaktívneho odpadu
- projekty termojadrových elektrární
- zvyšovanie spoľahlivosti a bezpečnosti prevádzky jadrových elektrární

2. Energetika a elektronika:

- vysoko výkonné plynové a parné turbínové zariadenia
- využitie supravodivých materiálov v energetike

- fluidné spaľovanie vysokopopolnatého uhlia

3. Metalurgia a strojárstvo:

- získavanie amorfných kovových zliatin
- perspektívne ocele a zliatiny so zlepšenými charakteristikami
- technologické procesy práškovej metalurgie
- automatizácia a robotizácia výrobných procesov
- vysoko výkonné laserové technologické zariadenia
- zdokonalená konštrukcia automobilov

4. Priemyslová elektronika a výpočtová technika

- telefónne ústredne stredných a veľkých kapacít
- výrobné zariadenia pre polovodičové súčiastky
- technológia výroby optických vlákien a káblov
- technické a konštrukčné prevedenie malých elektronických počítačov
- aplikačné programové vybavenie pre výpočtovú techniku

Otázka – do akej miery boli komunistické systémy závislé na kritických technológiách a importe dôležitých zariadení zo Západu a do akej miery im práve tieto technológie pomáhali doháňať neustále zvyšujúci sa náskok Západu – nebola zatiaľ zodpovedaná. Americká správa *Sovietske nadobúdanie západných technológií vojenského významu* ponúka pohľad americkej strany na problematiku vedecko-

#	od	do	hodn.	meno	príezvisko	krycie meno	odbor VTR	funkcia
1.	22.1.1956	8.9.1959	mjr.	Stanislav	Sedek	SEJBAL	11. odbor	zástupca náčelníka správy pre VTR
2.	1961	1961	kpt.	Miroslav		DANĚK	16. odbor	zástupca náčelníka správy pre VTR
3.	8.12.1961		kpt.	Zdeněk	Paukner	PLACHÝ	16. odbor	1. zástupca náčelníka správy pre VTR
4.	12.4.1963		kpt.	Zdeněk	Paukner	PLACHÝ	16. odbor	náčelník odboru
5.	1963		kpt.	Miroslav		DANĚK	16. odbor	náčelník odboru
6.	1.2.1964	28.2.1964		Zdeněk	Hazlbauer	HEGR	5. odbor	zástupca náčelníka správy pre VTR
7.	1.3.1964	28.11.1966		Zdeněk	Hazlbauer	HEGR	5. odbor	náčelník odboru
8.	1967	1968	mjr.	Jiří	Vojta	VOBORNÍK	5. odbor	náčelník odboru
9.	1969	1970	ppik.	Věroslav	Sobek	ŠEDIVÝ	Správa C	náčelník Správy C
10.	1970		ppik.	Jaroslav		BENDL	Správa C	náčelník odboru
11.	1970		mjr.	Miroslav		SECKÝ	Správa C	náčelník oddelenia
12.	1970		ppik.	Václav		PETRAČEK	Správa C	náčelník odboru
13.	1970		mjr.	Václav		LAHODA	Správa C	náčelník oddelenia
14.	1970		mjr.	Josef		ŠEVČÍK	Správa C	náčelník oddelenia
15.	1974		ppik.	Václav	Králík	KAREŠ	57. odbor	náčelník odboru
16.	1975	1981	plk.	Emil		HĚL	57. odbor	náčelník odboru
17.	1977	1979	plk.	Jindřich	Nekolný		57. odbor	zástupca náčelníka správy
18.	1981		plk.	Zdeněk	Paukner	PLACHÝ	57. odbor	zástupca náčelníka správy
19.	1974		ppik.	Vladimír		KONŠEL	69. odbor	náčelník odboru
20.	1975		ppik.	Zdeněk		HLADIL	69. odbor	zástupca náčelníka správy pre VTR
21.	1979			Jaroslav		SLAVÝČEK	69. odbor	náčelník odboru
22.	1985	1988	plk.	Alois	Horsák	HAZSKÝ	69. odbor	náčelník odboru
23.	1988					SOCHOREK	69. odbor	zástupca náčelníka správy pre VTR
24.		1990	ppik.	Ladislav	Michálek	PETROV	69. odbor	
25.	1974	1980		Václav		PETRÁNEK	74. odbor	náčelník odboru
26.	1978			Miroslav		SECKÝ	74. odbor	náčelník odboru
27.	1983		ppik.	František	Kořísko	ZVONÍČEK	74. odbor	náčelník odboru
28.		1990	ppik.	Drahomír	Dias	DRAHOŠ	74. odbor	

Tabuľka – rekonštrukcia personálneho stavu vedenia VTR – odborov.

19) Osobný zväzok kádrového príslušníka sa zakladal na príslušníka I. správy ZNB, ktorý v legalizačnom krytí šiel pracovať do zahraničia. Porov. Príloha č. 1, Rozkaz náčelníka I. správy ZNB genmjr. RSDr. Miloša Hladíka č. 29/1979 – *Smernice pre evidenciu, štatistiku a administratívnu zväzkovej agendy na I. správe ZNB*, s. 6.

20) Porov. Správa o činnosti vedecko-technickej rozvedky v IV. štvrtroku 1957 predložená ministrom vnútra Rudolfom Barákom politickému výboru ÚV KSČ (26. 3. 1958) In: ŽÁČEK, P.: *Menší sestra*, s. 320.

21) Archív ÚPN, zbierka dokumentov z iných archívov, *Prehľad základných záujmových oblastí národného hospodárstva ČSSR na úseku vedecko-technických informácií*. I. správa ZNB, 20. 2. 1987, príloha k č. j.: A-00116/74-87.

technickej špionáže ZSSR a jeho spojencov, na angažovanosť sovietskych a východoeurópskych spravodajských služieb v dvoch programoch nadobúdania západných technológií na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia pre využitie vo vlastných vojenských projektoch. Táto správa bola prerokovaná v máji 1982 v americkom Senáte v Podvýbore pre vyšetrovanie Výboru pre vládne záležitosti a aktualizovaná v septembri 1985.

Dokument je k dispozícii na oficiálnej stránke CIA, ktorá ho sprístupnila verejnosti v plnom znení v roku 1999. Preklad tejto správy nezahŕňa všetky tabuľky, grafy a prílohu.²²⁾

* * *

Vláda Spojených štátov sa v posledných rokoch dozvedela o masívnej a dobre organizovanej kampani legálneho a nelegálneho nadobúdania západnej technológie Sovietskym zväzom pre podporu vlastných projektov zbraní a vojenskej výzbroje. Moskva v rámci tejto kampane získava každý rok tisíce kusov technických zariadení a desiatky tisíc neutajených, tajných a patentovaných dokumentov západnej proveniencie.

Prakticky každý sovietsky vojenský výskumný projekt – koncom 70. rokov to bolo cez 4 000 projektov ročne, začiatkom 80. rokov cez 5 000 projektov – má z týchto technických dokumentov a zariadení prospech. Asimilácia západných technológií je tak obsiahla, že Spojené štáty a ďalšie západné krajiny takto „dotujú“ sovietsky vojenský rast.

Západné výrobné a technologické tajomstvá sú systematicky získavané zložitou organizovanými, vysoko efektívnymi akvizíčnými programami, špecificky zameranými pre potreby zdokonaľovania sovietskych vojenských – zbrojných systémov. Sovietske spravodajské služby (KGB, GRU a ich satelity – východoeurópske spravodajské služby), ako aj sovietske obchodné a vedecké organizácie sú aktívne zainteresované v získavaní týchto technológií.

Cieľom sú výrobcovia a dodávatelia obrannej techniky a technológií, zahraničné obchodné firmy, akademické inštitúcie a elektronické databázy. Len v nedávnej dobe sa podarilo vymedziť rozsah sovietskeho úsilia pri nelegálnom získavaní technológií.

Účelom tohto dokumentu je detailné odhalenie štruktúry týchto programov a na príkladoch demonštrovať sovietske potreby, ako aj úspechy. Ak porozumieme sovietskemu úsiliu, urobíme prvý rozhodujúci krok v ochrane západnej technológie a zabránime tak jej zneužitiu proti Západu.

Úvod

Po prekonaní výrazne nižšej technologickej úrovne Sovietsi vybudovali v posledných desaťročiach najrozsiahlejšiu vojenskú, priemyselno-výrobnú základňu na svete a doplnili ju plejádou výskumných pracovísk. Ich cieľom je vytvorenie vojensko-technických kapacít porovnateľných, resp. prevyšujúcich Západ.

V akomkoľvek meradle je ich angažovanosť v oblasti zdrojov obrovská. V posledných rokoch im umožnila znížiť náskok Západu v takmer všetkých kľúčových technologickej oblastiach, obzvlášť v mikroelektronike. V technológiách materiálov, výbušnín a senzorov používaných u taktických síl (tanky, delostrelectvo, protitankové rakety a rakety typu zem – vzduch) je úroveň sovietskej technológie približne porovnateľná alebo mierne lepšia než západná.

Sú svetovým lídrom v niekoľkých významných oblastiach, ako napr. v chemickom vedení boja²³⁾ či v niektorých oblastiach výskumu lasera pre budúce využitie v „hviezdnych vojnách“.²⁴⁾

Aj s prihliadnutím na predošlé fakty, a napriek desaťročiam trvajúcim rozsiahlym investíciám do domáceho výskumu a vývoja, majú Sovietsi slabé vyhliadky, aby v tomto a budúcom desaťročí zredukovali svoju závislosť na veľkom rade západných výrobcov a technológií bez toho, aby nedochádzalo k prehľbovaniu tech-

22) V preklade nie sú zahrnuté grafy: č. 4 – Technické a časové výhody zo západnej technológie pre niekoľko tisíc sovietskych vojensko-výskumných projektov, s. 11; č. 5 – Finančné úspory v rubľoch z časti sovietskych akvizícií záp. technológie, s. 12; č. 6 – Sovietske priemyselné odvetvia zoradené podľa úžitku, ktorý im priniesla záp. technológia. zač. 80. rokov, s. 13; č. 7 – Splnené vojenské požiadavky podľa hlavných zberateľských agentúr v celom programe VPK, koniec 70. – zač. 80. rokov, s. 14; č. 8 – Najvýznamnejšie akvizície splnené hlavnými zberateľskými agentúrami, koniec 70. – zač. 80. rokov, s. 15; č. 9 – Vybrané americké univerzity Sovietsmi označené ako zdroj potrebnej aplikovanej technológie, s. 22; č. 10 – Porovnanie sovietskych potrieb na aplikovanú vedu a technológiu s počtom vedeckých návštev zo sovietskeho bloku, zač. 80. rokov; č. 11 – Sovietske akvizície cez 2 500 kusov mikroelektronického zariadenia, obdobie 1970 – 1980, s. 25; tabuľky: č. 3 – Poradie prvých 100 amerických dodávateľov obranných zariadení z roku 1983 porovnaných s ich sovietskym poradím podľa frekvencie objednávok technológií označených ako potrebné v období – koniec 70., zač. 80. rokov 20. stor.), s. 18 – 19; č. 5 – Príklady viacúčelového zariadenia a technológie, ktoré sa pravdepodobne stanú cieľom Sovietov a príloha: Niekoľko sto príkladov sovietskych vojenských zariadení a zbraní, ktoré mali úžitok zo západnej technológie a výrobcov.

23) „Bola získaná posledná časť dokumentácie od spolupracovníka z Talianska. Riešenie tohto problému je vládny úkolom. Stablný chloran vápenatý s obsahom 70% aktívneho chlóru je potrebný k výrobe výbušnín, k neutralizácii bojových chemických látok a v textilnom priemysle. Naši odborníci hodnotia materiál ako veľmi cenný a úplný.“ Správa o činnosti vedecko-technickej rozviadky v IV. štvrťroku 1957 predložená ministrom vnútra Rudolfom Barákom politickému výboru ÚV KSČ (26. 3. 1958) In: ŽÁČEK, P.: *Menší sestra*, s. 322.

24) K problematike viď napr.: PACNER, Karel: *Kosmičtí špióni*. Praha 2005.

nologických rozdielov. Hlavné dôvody pre túto pretrvávajúcu potrebu sú sovietskemu systému endemické: nedostatok adekvátnych podnetov, neflexibilné byrokratické štruktúry, neúmerne utajovanie a odlúčenosť od Západu. Aj keď sa uskutočnilo niekoľko dôležitých hospodárskych a manažérskych reforiem, v oblasti vojenských technológií sa neočakáva žiadne skutočné znižovanie závislosti Sovietskeho zväzu na západných inováciách, pokiaľ bude Sovietsky zväz stále vnímať potrebu vojensko-technologickej rovnosti alebo nadradenosti voči Západu.

Dopad tejto závislosti môže byť v deväťdesiatych rokoch významnejší než je tomu dnes. ZSSR je nútený v technologických zmenách nasledovať smer, ktorý udáva Západ, a doteraz sa im to uspokojivo darilo vďaka vyspelej technologickej základni. Budúce desaťročie bude pre Sovietskeho zväzu menej isté, a to kvôli novému vedúcemu postaveniu v technologickej oblasti, ktorú im poskytol Západ. Ich závislosť spočíva v podstate na inováciách. V tomto smere budú stále hľadiť na Západ, hoci nie pre zachovanie dostatočnej primeranosti, ktorú dosiahli v takmer všetkých dôležitých vojenských technológiách. Avšak dnešná dostatočná primeranosť bude už zajtra zastaraná, ak technológia neudrží krok.

V máji 1982 bola Kongresu Spojených štátov predložená správa,²⁵⁾ ktorá poukazovala na rozsiahly a globálny sovietsky program nadobúdania významných západných vojenských technológií.²⁶⁾ Správa popisovala sovietske úspechy v doplňovaní vojenského výskumu a výrobných schopností a v znižovaní technologických rozdielov so Západom, čím by sa podkopala technologická nadvláda, na ktorej stojí bezpečnosť USA a jej spojencov.

Identifikovanie tohto sovietskeho programu viedlo Západ, aby sa zaviazal k väčšiemu úsiliu v kontrarozviednej činnosti a v kontrole vývozu. Odvtedy je zrejmé, že rozmer sovietskeho zberného úsilia a ich schopnosť asimilovať zozbieraný materiál a technológie je omnoho väčší než sa Západ predtým domnieval.

Táto aktualizácia správy z roku 1982 vymedzuje rámec sovietskeho snaženia. Načrtáva ako Sovietskeho zväzu postupujú pri získavaní západnej technológie a identifikuje príklady špeciálnych technológií, ktoré vyhľadávajú. Oveľa podrobnejšie vyzdvihuje detaily a štatistiky sovietskych úspechov než predtým. Túto informáciu získali priamo Spojené štáty a spojenci. Pri tvorbe spôsobov na ochranu západnej technológie pred jej nadobúdaním a použitím proti

bezpečnostným záujmom Západu je rozhodujúce porozumieť sovietskemu úsiliu.

Motivácia Sovietov

Základná otázka znie, prečo sovietski zbrojní konštruktéri a výrobcovia potrebujú napodobňovať konštrukčné koncepcie obsiahnuté v západných technických zariadeniach a s nimi spojených dokumentoch? Vo všeobecnosti sovietske zbrane historicky odzrkadľujú väzbu na funkčný dizajn. Intenzívnou prácou robotníkov v továrňach ich bolo možné ľahko vyrobiť a v poľných podmienkach mohli byť s minimom technických zručností ľahko udržiavané. V tejto oblasti tu vždy existoval boj medzi konštrukčnou jednoduchosťou a technickou zložitou. Sovietski zbrojní konštruktéri nemuseli čeliť konkurenčným tlakom, ktoré (naopak) hnali a tlačili západných konštruktérov až k stavu umenia.

Budovaním na vyspelom výskumnom odvetví a po skúsenostiach z predchádzajúceho nasadenia zbraní v boji kladú Sovietske väčší dôraz na technicky komplexnejšie systémy. Je príznačné, že Západný systém a výzbroj sa stále viac používajú ako meradlo, voči ktorému sa posudzujú sovietske technické schopnosti. Každý väčší civilný alebo vojenský projekt sa porovnáva s najlepšou západnou technológiou skôr, než je schválený pre vývoj. Akonáhle sa dostane do vývoja, sovietske normy prikazujú porovnanie kvality a technickej úrovne hardvéru voči zahraničným náprotivkom v rôznych stupňoch projektovania.

Sovietski konštruktéri majú prístup k mnohým detailom západných návrhov zbraní, ako aj koncepciám zariadení na viacúčelové použitie. Sú tak v súťaži so západnými konštruktérmi. Toto súťaženie, podporované sovietskym vedením, pravdepodobne vytvára tlak na vojenské výskumné inštitúcie, aby venovali zvýšenú pozornosť technicky komplexnejším systémom. Vyrovnávanie tlakov v prospech konštrukčnej jednoduchosť je zaužívané vo výrobnom sektore, ktoré reaguje a prispôsobuje sa technologickým zmenám pomalšie. Celé toto úsilie naznačuje, že sovietsky program získavania západných vojenských zariadení, zariadení na viacúčelové použitie a technických dát, stále pokračuje.

Celkový pohľad na dva sovietske programy

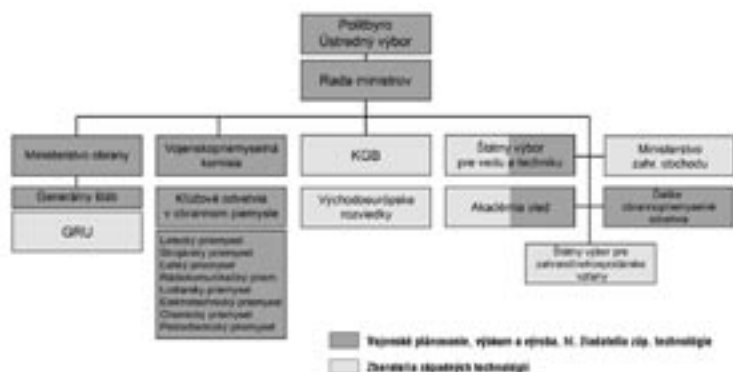
Od roku 1982 je zrejmejšie, že Sovietske majú dva programy pre získavanie západných zariadení a dokumentov.

Prvý program: Moskva disponuje programom zvyšovania technickej úrovne zbraní, vojenských zariadení a zdokonaľovania technickej úrovne výrobných procesov. Tento program je riadený najsilnejšou organizáciou v obrannej produkcii – Vojensko-priemyselnou komisiou

25) *Sovietske získavanie západnej technológie*, apríl 1982, predvedenie č. 1 – vypočúvanie pred parlamentným Podvýborom pre vyšetrovanie Výboru pre vládne záležitosti, Senát Spojených štátov, 97. Kongres, druhé zasadanie, 4., 5., 6., 11. a 12. 5. 1982.

26) Západná technológia (zariadenia, dokumenty a know-how) zahŕňa aj Japonsko, ako aj ďalšie krajiny slobodného sveta.

Organizácie zainteresované do riadenia vojenského výskumu, výroby a obstarávania západných technológií

VPK koordinuje vývoj všetkých sovietskych zbraní, ako aj celoštátny program získavania západnej technológie. VPK je najmocnejšia organizácia z radu obranno-výskumných inštitúcií a pozostáva z výkonných orgánov kľúčových odvetví v obrannom priemysle. Žiadosti o západné dokumenty a jedinečného hardvéru od konštruktérov vojenských zariadení v každom z dvanástich odvetví sa nazývajú požiadavky. Aby sa vyhlo týmto požiadavkám, VPK spravuje štátny fond v čiastke asi pol miliardy rubľov ročne. Akonáhle sú požiadavky schválené VPK, sú selektívne zadané medzi KGB, GRU a prinajmenšom medzi štyri ďalšie celoštátne „zberateľské“ agentúry, ako aj medzi východoeurópske spravodajské služby. Štátny výbor pre vedu a techniku (GKNT) funguje ako zberateľ a ako ústredná jednotka pre celoštátny program.

prezidia Rady ministrov (*Komissiya Soveta Ministrov SSSR po voenno-promyshlennym voprosam alebo Voenno-promyshlennia komissiiia – VPK – pozn. prekl.*).²⁷⁾ VPK prevažne cez spravodajské kanály vyhľadáva vojenské zariadenia jedinečného a viacúčelového použitia, konštrukčné návrhy, výrobné vzorky, skúšobné zariadenia k zdokonaleniu technickej úrovne a účinnosti vlastných zbraní a výzbroje, obranných zariadení, aby tak znížila závislosť na pokročilých západných výrobcokoch. V prevažnej miere sa to deje využívaním a prispôbovaním projektových koncepcií obsiahnutých v nadobudnutých zariadeniach a dokumentoch.

Druhý program: Ministerstvo zahraničného obchodu a sovietske spravodajské služby riadia program obchodnej diverzie, aby získali pomerne značné množstvo viacúčelového priemyselného a skúšobného vybavenia a zariadenia pre priame využitie na výrobných linkách. Tento program vyhľadáva zariadenia podliehajúce kontrole vývozu ako mikroelektroniku, počítače, komunikačné, obrábacie, robotické, diagnostické a ďalšie zariadenia, aby zabezpečila zbrojným odvetviám väčší výkon a priepustnosť.

Tieto dva programy, ktoré sú zjavne riadené samostatne, sú jadrom sovietskeho snaženia.

Program VPK je hlavná, no nie výlučná entita, ktorá znepokojuje Západ v oblasti kontrarozviednej a priemyselnej bezpečnosti. Tento program sa podieľa na špionáži nepriateľských spravodajských dôstojníkov, na verejnom zhromažďovaní cez vládne a oficiálne miesta sovietskeho bloku, na získavaní cez účasť vo vedecko-výskumných programoch a cez aktivity súvisiace s nelegálnym obchodovaním.

Program obchodnej diverzie sa v prvom rade zaoberá kontrolou vývozu a medzinárodnými normami. Charakteristiky týchto programov sa vzájomne prekrývajú, čím ďalej komplikujú plánovanie adekvátnych protopatrení.

- Obidva programy niekedy vyhľadávajú tie isté produkty.
- Sovietske ministerstvá spojené s priemyslom žiadajú o technológie a zariadenia cez oba programy.
- Zberné kanály sa navzájom prekrývajú a v niektorých prípadoch sa tí istí sovietski jedinci (spravodajskí dôstojníci a ďalší) angažujú v oboch programoch.

1.) Program VPK: Zvyšovanie technickej úrovne zbrojných a priemyselných zariadení

Vojensko-priemyselná komisia zahŕňa výkonné orgány väčšiny sovietskych obranno-priemyselných odvetví, tak ako ukazuje graf – *Organizácie zainteresované do riadenia...* Plné členstvo vo VPK majú odvetvie letectva, strojná výroba (projektily a výbušniny), obranný priemysel (obrná technika, elektrooptika), všeobecné strojárstvo (strategické rakety a vesmír), rádiokomunikačná technika (radary a počítače), stredné strojárstvo (nukleárne zbrane a vysoko energetické lasery), výroba lodí a elektronika. Je to malá, ale mocná skupina, ktorá zodpovedá za centrálny dozor nad výskumom, vývojom a výrobou všetkých sovietskych zbraňových systémov. Koordinuje vývoj medzi hlavným odberateľom – ministerstvom obrany a kľúčovými dodávateľmi, ktorými sú obranno-priemyselné odvetvia. Program slúži ako urýchľovač vývoja zbrojných projektov a je *hlavným sovietskym vojenským prostriedkom pri eliminovaní alebo obchádzaní nedostatkov, ktoré charakterizujú sovietsky hospodársky systém.*

Súčasťou zodpovednosti VPK je zaistiť dodržiavanie časových harmonogramov, technických a výkonových špecifikácií. Požiadavky na západné zariadenia a dokumentáciu, hlavne od konštrukčných kancelárií z dvanástich priemyselných odvetví, prevádza do zoznamov požiadaviek na zbieranie zariadení. Koncom 70. rokov 20. storočia bolo každoročne vyčlenených okolo 1.5 miliardy rubľov na nákup dokumentov a jednoúčelových zariadení.

Tabuľka – *Príklady požiadaviek VPK...* – vykazuje tri príklady špecifických požiadaviek zo zoznamov VPK. Prvý sa týka sálového po-

27) Vojensko-priemyselná komisia vznikla v päťdesiatych rokoch ako koordinátor vojenského výskumu a produkcie a ako medzičlánok medzi vojensko-priemyselnými odvetviami a sovietskym vedením. Po zmenách a reformách plní tento úrad úlohy pre potreby Ruskej federácie pod názvom Ruský vojensko-priemyselný komplex (VPK). Oficiálna stránka ponúka informácie iba zo súčasného diania, ako aj zoznamy závodov podľa odvetví, ktoré sú členmi VPK. Dostupné na: <http://www.vpk.ru/eng/ent/index.htm>

čítača IBM 370, používaný Sovietmi ako model pre výrobu ich vlastnej verzie typu „RYAD“. Ide tu o kópiu architektúry a funkcií počítača IBM 370.²⁸⁾ Druhý príklad sa týka počítača pre riadené strely s plochou dráhou letu. VPK mu zjavne v tom čase pridela vysokú prioritu kvôli vývoju strategických striel s plochou dráhou letu dlhého dosahu, ktoré kvôli palubnej navigácii vyžadujú veľkokapacitnú digitálnu pamäť. Z historického pohľadu majú Sovieti problémy so spoľahlivosťou pri vývoji takýchto počítačov.²⁹⁾

Tretí príklad je polovodičový pamäťový skúšač od americkej firmy Fairchild Instrument Corporation/Xincom. Je to dobrá ukážka jedinečného viacúčelového produktu, ktorý bol získaný cez program VPK. Konštrukčná koncepcia obsiahnutá v zariadení, ako aj pridružená dokumentácia bola prekopírovaná pri vývoji obdobného sovietskeho zariadenia. Pôvodný skúšač tak môže byť využitý a nápomocný pri kopírovaní alebo pri reverznom inžinierstve západných integrovaných obvodov.³⁰⁾

Požiadavky na samotnú dokumentáciu si môžu vyžadovať sumy porovnateľné s technickými zariadeniami. Príkladom je vyše 50 000 rubľov na dokumentáciu kontrolného systému amerického raketoplánu a cez 50 000 rubľov na vývojové trendy vysoko-energetického lasera. Viac než 200 000 rubľov bolo schválených na získanie vybraných obranných dokumentov amerických protiraketových obranných koncepcií.

Každý rok vydáva VPK hodnotiacu správu jednotlivých odvetví, ktorá obsahuje celkové číselné štatistiky o získaných dokumentoch a vzorkách (zariadeniach), celkové finančné úspory a informácie o množstve a prioritě splnených požiadaviek. Správa sa zasiela predsedovi Prezídia Rady ministrov a Ústrednému výboru Komunistickej strany. Kópie tiež dostávajú centrály organizácií, ktoré vykonávajú obstarávanie.

Súhrn výsledkov programu VPK

(koniec 70. a začiatok 80. rokov 20. storočia)

- Začiatkom 80. rokov malo každoročne zo západných

Príklady požiadaviek VPK

polovica 70tych rokov 20. stor.

Zadateľ (zodpovedný za výrobu súčasných počítačov):	1. Radiopriemyselné odvetvie
Požadovaná technológia:	2. Technická dokumentácia počítača IBM 370 model 145, 158, 168 a údaje o operačnom systéme po roku 1974. Informácie o nových projektoch firmy IBM.
Organizácia poverená zaobstaraním:	3. KGB
Zdroj a lokalita:	4. Dokumentácia z firmy IBM, USA.

koniec 70tych rokov 20. stor.

Spojená požiadavka, prioritný kód A-1 označuje potrebnú technológiu pre možné riešenie problémov spojených s výrobou ďalších zbraňových systémov:	1. Odvetvie letectva, elektrotechniky a komunikačného priemyslu, A-1 „veľmi dôležité“
Požadovaná technológia:	2. Elektronické komponenty a programovacie príslušenstvo pre počítačovú pamäť k riadeným strelám s plochou dráhou letu.
Maximum finančných prostriedkov uvoľnených na obstaranie tejto položky:	3. 170.000 rubľov
Organizácia poverená zaobstaraním:	4. KGB

začiatok 80tych rokov 20. stor.

Kód B-1 označuje významné ušetrenie času a nákladov v produkcii nových zbraní.	1. Elektrotechnický priemysel, B-1
Požadovaná technológia:	2. Vzorka a dokumentácia monitorovacieho zariadenia firmy Xincom na skúšanie funkčnosti a poruchovosti polovodičových pamäťových jednotiek
Maximum finančných prostriedkov uvoľnených na obstaranie tejto položky:	3. 4.500.000 rubľov
Organizácia poverená zaobstaraním:	4. Ministerstvo zahr. obchodu, KGB

zariadení a technických dokumentácií ošoh v priemere viac než 5 000 sovietskych výskumných projektov vojenských zariadení a zbrojných systémov. Vyše polovica týchto projektov bola z odvetvia elektroniky, obrnenej techniky a elektrooptiky.

- Inovácie, nové koncepcie, nové smery, vyššia technická úroveň výskumu, intenzívnejší vývoj pokročilejších zbraní a vyvarovanie sa vážnym nástrahám predstavujú poniektoré z kľúčových výhod pre sovietske vojensko-výskumné projekty.
- Začiatkom 80. rokov bolo každoročne zadaných viac než 3 500 požiadaviek na špecifický západný hardvér a dokumentáciu, pričom sa podarilo splniť zhruba jednu tretinu požiadaviek. Zvyšné dve tretiny zostávali stále cieľom.
- Ročne je na tieto požiadavky a obstarávanie vyčlenených okolo pol miliardy rubľov.
- Počas desiatej päťročnice (1976 – 1980) bolo splnených viac než 3 500 požiadaviek. Asi 60 až 70 percent z nich cez sovietske (KGB, GRU) a východoeurópske rozvedky. Splnené požiadavky v jedenástej päťročnici budú prevyšovať číslo 5 000.
- Z 3 500 splnených požiadaviek Sovieti posúdili približne 5 až 10 percent ako najdôležitejšie pre vojensko-

Požiadavkou VPK z polovice 70. rokov bolo zariadenie IBM pre sovietsky vojenský výskum. Sovieti skopirovali systém IBM pri vývoji vlastných počítačov série RYAD. Požiadavka je veľmi vysokej priority z troch dôvodov: je identifikovaná ako „vysoko kritická“, je potrebná pri riešení problémov pri výrobe budúcej generácie zbraňových systémov. Požiadavka na Fairchild/Xincom polovodičový pamäťový testovací systém je dobrý príklad jedinečného viacúčelového produktu a požadovanej pridruženej dokumentácie pre kopírovanie a priame využitie vo výrobných línii. Tento skúšač bol naozaj získaný a dizajnové koncepcie prekopírované. Ušetrilo sa tým niekoľko stoviek pracovných rokov a sovietskeho úsilia pri vývoji. Súbor sovietskych požiadaviek tiež obsahuje firmy a niekedy mená ľudí, ktorí disponujú požadovaným zariadením a dokumentáciou.

28) KGB mala v IBM niekoľko špičkových agentov, ktorý poskytovali veľmi cenné informácie. Najdôležitejším z nich, ktorého Mitrochin identifikoval bol „ALVAR“, naturalizovaný Francúz narodený ešte v cárskom Rusku. Bol pravdepodobne najdlhšie slúžiacim agentom Sekcie X. Naverbovaný bol NKVD v roku 1935. V 50. rokoch už zastával vysoké postavenie v hlavnom sídle IBM v Paríži. Za svoju prácu pre sovietsku rozvedku bol vyznamenaný Rádcom Červenej zástavy a mesačným dôchodkom 300 dolárov. Pre KGB pracoval až do konca 70. rokov. Porov. ANDREW, Ch. – MITROCHIN, V.: *Neznáme špiónážne operácie KGB*, s. 203.

29) „Počítače sovietskeho bloku sú produkované v malých množstvách, systémy majú slabý výkon, a väčšinou sú skôr navrhnuté pre špeciálne účely než pre obyčajné úlohy alebo experimentálne využitie. Dokonca určitý počet počítačov vyrábaných v sovietskom bloku je ťažko závislých na komponentoch vyrábaných na Západe. Sovietske plány vyprodukovať a do konca roku 1990 spraviť dostupnými 1.1 milióna počítačov na univerzálne využitie, sú podľa nášho názoru nerealistické.“ Directorate of Intelligence – Soviet Bloc Computers: *Direct Descendants of Western Technology*. 6. 1. 1989, s. IV. Dostupné na: <http://www.foia.cia.gov>

30) „Dnešné výrobné možnosti integrovaných obvodov sú v ZSSR na úrovni 1/10 americkej produkcie a v priemere o dve generácie pozadu.“ Directorate of Intelligence – *The Soviet Microelectronics Industry: Hitting a Technology Barrier*. 8. 1. 1989, s. 1. Dostupné na: <http://www.foia.cia.gov>

Asi 50 percent požiadaviek VPK na západný hardvér a dokumentáciu, ktoré boli splnené počas desiatej päťročnice, bolo v prospech obranných odvetví elektroniky a komunikačných systémov. Ide o kľúčové oblasti, kde sú najväčšie potreby Sovietov na získavanie významnej vojenskej technológie. Štyri odvetvia, ktoré získali väčšinu západného hardvéru a viacúčelových produktov boli v tomto poradí: elektronika (cez 6 000 ks zariadení, väčšie percento z toho bola mikroelektronika), chémia (takmer 4 000 ks), ropné a petrochemické odvetvie (cez 1 500) a komunikačné systémy (cez 1 500). Odvetvia – obrnená technika a elektrooptika, letectvo, komunikačné systémy a elektronika – ušetrili najviac rubľov pri výdajoch vo výskumných projektoch v úspore pracovnej sily a v ďalších prostriedkoch. Tieto odvetvia sa dôsledne ukazujú ako lídri v požiadavkách, absorpcii a vo všeobecnosti vystupujú ako najväčší používatelia západného hardvéru a dokumentácie. V niektorých prípadoch, napr. obrnená technika, Sovieti používajú západnú technológiu nie pre dosiahnutie úrovne, ale pre zlepšenie, ktoré je pri najmenšom porovnateľné alebo lepšie než západné.

výskumné projekty. Okolo 90 percent najdôležitejších požiadaviek bolo každoročne získaných cez sovietske a východoeurópske spravodajské služby.

- Približne polovica zo všetkých splnených požiadaviek v desiatej (1976 – 1980) a jedenástej päťročnici (1981 – 1985) bola pre dve priemyselne odvetvia: elektroniky a komunikačných zariadení.
- Približne 60 percent z celkového počtu získaných zariadení a dokumentácie označených Sovietmi za najdôležitejšie bolo amerického pôvodu, no nemuseli byť nevyhnutne získané na území Spojených štátov.
- Približne 70 percent z celkového počtu získaných dokumentov a zariadení počas 10. a 11. päťročnice a označených Sovietmi ako najdôležitejšie pre vojensko-výskumné projekty nepochybne spadalo pod kontrolu vývozu, obchodné embargo, utajenie, resp. pod určitý druh kontroly západných vlád.
- Približne 50 percent zo šesť až desaťtisíc každoročne získaných kusov zariadení a 20 percent zo 100 000 každoročne nadobudnutých dokumentov je použitých v prenose západnej technológie do sovietskych vojensko-výskumných projektov.
- Koncom 70. rokov približne 700 viacúčelových priemyselných diagnostických prístrojov a ďalších viacúčelových výrobkov, na ktoré sa vzťahovalo obchodné embargo, bolo každoročne získaných pre kopírovanie obsiahnutých koncepcií, pre reverzné inžinierstvo a pravdepodobne boli vybrané pre priame použitie ako kľúčové zariadenia na sovietskych vojensko-výrobných linkách.
- Od roku 1976 do roku 1980 dosiahli úspory vo výskumných projektoch takmer pol miliardy rubľov. Boli realizované obranno-priemyselným odvetvím (obrnená technika a elektrooptika) a leteckým odvetvím. Úspora sovietskej pracovnej sily by v prepočte mohla predstavovať zhruba 100 000 pracovných rokov výskumu. Zdá sa však, že je neobjektívna. Tieto čísla pravdepodobne odzrkadľujú aj prevádzkové náklady – platy, prémie, a niekedy úspory za eliminácie napríklad aktivity spojenej so skúšobnými radami, ale nie kapitálové náklady. I keď sovietski manažéri, aby zvý-

šili svoju dôležitosť, vo všeobecnosti majú sklon tieto čísla nafukovať, odhadované úspory programu VPK sa zdajú byť konzervatívne.

Úspechy a úžitok

Program Vojensko-priemyselnej komisie je príbehom sovietskeho úspechu. Počas desiatej päťročnice (1976 – 1980) sa splnilo viac než 3 500 obstarávacích požiadaviek na zariadenia a dokumentáciu pre dvanásť priemyselných odvetví. Približne 50 percent jedinečných viacúčelových zariadení západnej proveniencie a asi 20 percent z 400 000 technických dokumentov zozbieraných z celého sveta bolo použitých pri zdokonaľovaní technickej výkonnosti veľkého počtu sovietskych vojenských zariadení a zbrojných systémov. Graf – Kategorizácia sovietskych odvetví ... – ukazuje aký prospech prinieslo splnenie požiadaviek pre jednotlivé priemyselné odvetvia. Podľa Sovietov bola každoročne úplne alebo čiastočne splnená približne tretina požiadaviek VPK. To jasne naznačuje, že západná priemyselná bezpečnosť, kontrarozviedna činnosť, kontrola vývozu a ďalšie úsilie má svoj účinok. Každoročne však počet požiadaviek stúpa asi o 15 percent. Je to silný náznak toho, že expandujúci sovietsky vojensko-priemyselný program sa ďalej spolieha na technické riešenia a pokroky Západu. Ďalej to naznačuje, že úspech v nadobúdaní rastie a rastú aj očakávania užívateľov.

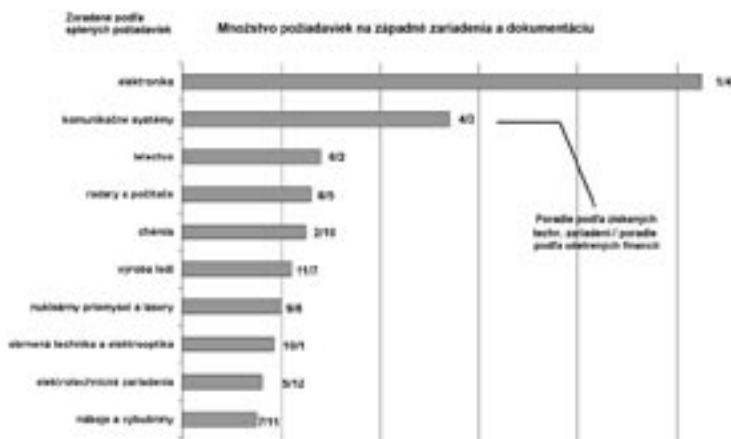
Zisk piatich rokov vo vývoji rádiolokátora pre riadenie paľby poslednej generácie sovietskych stíhacích lietadiel.

Sovieti odhadli, že vďaka dokumentácii americkej bojovej stíhačky F-18 ušetril ich letecký a radarový priemysel päť rokov vývoja a 35 miliónov rubľov (v roku 1980 by podobný výskum stál 55 miliónov dolárov), ktoré by musel vynaložiť na ľudské zdroje a ďalšie vývojové náklady. Odhad podielu úspory pracovnej sily je viac než tisíc pracovných rokov vedeckého výskumu a jedno z najväčších individuálnych využití západnej technológie, ku ktorej kedy došlo.

Technická dokumentácia radaru pre riadenie paľby F-18 slúžila ako technický základ pre nové zameriavacie bojové radary s rozlišovaním letiacich cieľov proti zemi (lookdown/shootdown) poslednej generácie sovietskych stíhačiek. Americké metódy dizajnu jednotlivých komponentov, algoritmy rýchlej Fourierovej transformácie, funkcie terénneho mapovania, zlepšená technika rozlišovania v reálnom čase boli citované ako kľúčové prvky začlenené do sovietskeho náprotivku.

Navyše dokumentácia k stíhačkám F-18 a F-14 slúžila ako stimul pre dva dlhotrvajúce výskumné projekty pri navrhovaní nových, radarom navádzaných striel typu

Kategorizácia sov. odvetví podľa požiadaviek VPK (1976 – 1980)

vzduch – vzduch. Dokumentácia bola užitočná aj pri formulovaní konkrétnych požiadaviek pre vývoj nového palubného zariadenia na obranu pred F-18 a F-14.

Významné získavanie západnej technológie obsahuje dokumentáciu radaru na riadenie strelby pre stíhačky F-14, F-15 a F-18 a dokumenty k obranným koncepciám proti balistickým strelám. V podmienkach širokých obranných programov, sovietske strategické rakety, vzdušná obrana, taktické sily a kapacity zbrojnej produkcie mali z programu VPK najväčší úžitok. Príloha dokumentu obsahuje niekoľko stoviek príkladov sovietskych zbraní a vojenských zariadení, ktoré profitovali zo západnej technológie.

Každoročne získavaná západná technológia (koniec 70. – zač. 80. rokov) pomohla vojensko-priemyselným odvetviám v štyroch oblastiach. Zoradené podľa priorít programu VPK:

- Každoročne dala nový smer v technickom prístupe približne stovke projektov zbraňových systémov a kľúčových vojenských zariadení vo vývoji, alebo mala za následok zdokonalenie výrobných procesov v zbrojnom priemysle.
- Iniciovala stovky krátkodobých a dlhodobých výskumných projektov ohľadom technických tém, ktoré dovtedy neboli v pozornosti.
- Zvýšila technickú úroveň niekoľko tisíc projektov vo vývoji, ktoré zahŕňali vojenské zariadenia, výrobu a konštrukčné procedúry.
- Eliminovala a skrátila obdobie viac než tisícke výskumných projektov. To prispelo k podstatnej časovej úspore – v mnohých prípadoch dva až tri roky – pri výrobe technicky pokročilejších zbraní a výzbroje.

Úžitok kolíše z projektu na projekt. Západná technológia Sovietom pomohla pri zreduovaní cyklu nadobúdania nových zbraní takmer o dva roky pre výskumné projekty v pokročilom štádiu vývoja. Napríklad získanie západnej dokumentácie pomohlo Sovietom skrátiť čas o dva roky pri vývoji novej generácie rozbušiek pre muníciu so širokým smrtiacim účinkom a pre samonavádzacu leteckú kazetovú muníciu. Pre projekty v rannom vývojovom štádiu môže úspora znamenať až 5 rokov. Toto podstatne skraca celkový čas výskumu, znižuje množstvo prostriedkov venovaných výskumu zbrojných systémov a umožňuje presmerovanie týchto zdrojov na ostatné vojenské výskumné projekty.

Široký rozsah sovietskych údajov dokazuje, že úžitok pre vojenské výskumné projekty

Výber z celosvetových akvizícií Sovietov, vojenského uplatnenia a zberateľov západnej dokumentácie, hardvéru a viacúčelových produktov.

získaná západná technológia	sov. uplatnenie/zlepšenie	zberateľ
strategické strely		
dokumenty k riadenej strele vysúňajúcej radarové mapovanie terénu	návodzaci systém pre riadené strely	KGB, GRU
dokumenty o materiáloch k tepelným ťižiam pre návratové moduly	hvojové hlavice k balistickej strele	KGB, GRU
dokumenty k obranným koncepciám proti balistickým strelám	obrana pred balistickými strelami v budúcnosti	KGB, GRU
vzdušná obrana		
F-14, F-15, F-18 - dokumentácia rádiolokátora pre riadenie strelby	štyri sovietske stíhacie lietadlá	KGB, GRU
dokumentácia americkej strely Phoenix	semiaktívna strela typu vzduch - vzduch	KGB
Infravenervý rádioneter	letadlo so zniženu infravenervou stopou	KGB
systémy na báze optických vlákien	palubné komunikačné systémy pre letectvo a rakety	GRU
dokumenty k rakete typu vzduch - vzduch	nová raketa typu vzduch - vzduch	GRU
generálny plán na vedenie námornej a protiponorkovej vojny		
Konštrukčná dokumentácia na parný kataput pre letadlové lode	kataputovací systém pre novú letadlovú loď	GRU
Dokumentácia amerického torpéda MK 48	protiponorkové torpédo	GRU
Rádioneter gamažarenia	detekčný systém loďnej brády pre nukleárne ponorky	GRU
Analýzr akustického spektra	tichý (tichý) chod ponoriek	GRU
Výkonný akustický vibrátor	sonary pre ponorky a lode	GNKT, GKES, Akadémia Vied
vesmírne a protiaerielné zbrane		
dokumentácia k systémom a tepelnému štípu amerického raketoplánu	opakovanepoužiteľný vesmírny systém	KGB
navigačné zariadenie námornej dopravy	prvá generácia satelitného rádionavigačného systému pre námorníctvo	GRU
dokumentácia k americkému navigačnému systému NAVSTAR	digitálne spracovanie signálu pre obecný satelitný systém	Iní
dokumentácia k vysokoenergickému chemickému laseru	vesmírny lasersvú zbraň	KGB
prístroj systému spracovania 101	digitálne spracovanie a zobrazovanie pre vesmírny preskum; rakety, bomby, diaľkovo riadený skúšobný modul	Iní
taktické sily		
dokumenty z medzinárodnej konferencie o radaroch	radar so syntetizovanou apertúrou na detekciu lietadiel	GRU
zariadenie pozemnej podpory pre americký protiletadlový riadenú strelu TOW	systém protiponorky	GRU
dokumentácia k americkej laserom navádzanej delostreleckej hlavici typu US Copperhead	nový laserom navádzaný delostrelecký granát	GRU
dokumentácia k laserom navádzaným raketám	mobilitný protiletadlový systém	KGB
dokumentácia k podsystemu infračerveného zobrazovania	systém palubnej kontroly pre budúce tanky	KGB
dokumentácia k milimetrovému radaru	problémová strela	GRU
prístroje a dokumentácia k meraniu tlaku	zdokonalené prototypy nových delostreleckých projektilov	KGB, GRU
výroba a technológia		
dokumentácia kvartárového vlákna 49 pre rakety	zdokonalený vývoj rakiet	KGB, GRU
kompletné výrobné zariadenie na plošné obvodové dosky	skopirované pre 11 produkčných líní; strategické strely, obrnená technika, elektrooptika, a radary	Ministerstvo zahr. obchodu
testovací systém na plošné obvodové dosky DTS-70	mikroelektronický výrobný systém pre armádu	KGB
technológia výroby optických vlákien	vysokotlakové nádoby na vafach do ponoriek	KGB, GRU, Ministerstvo zahr. obch.
systémy pevných diskov	pevné disky pre vojenský počítač série RYAD	KGB
technológia bublinovej pamäte	palubné pamäte taktickej strely	Iní
technická dokumentácia výsledkov valcovania ocele za studena	zdokonalenie štruktúrneho ochrany vojnových lodí	KGB
vysokopresný trojdimenzionálny-koordináčný merací prístroj	skopirovanie pre niekoľko priemyselných odvetví	Ministerstvo zahr. obchodu, Akadémia Vied, GNKT, GKES

koncom 70. a začiatkom 80. rokov významne vzrástol a bol aplikovaný v tisíckach výskumných projektov vo všetkých strategických obranno-priemyselných odvetviach. V prepočte na ruble sa úspora financií medzi rokmi 1976 a 1980 zdvojnásobila a stále narastá (11. päťročnica). Štatistika výhodnosti poukazuje na masívne rozšírenie západnej technológie do sovietskych zbraní a vojenských zariadení. Graf č. 6 ukazuje, ako sa začiatkom 80. rokov viac než 5 000 vojenských výskumných projektov, ktoré využívali západné technológie, prerozdeleno medzi jednotlivé priemyselné od-

vetvia. Podľa týchto hrubých ukazovateľov mali najväčší prospech zo západnej technológie – elektronika, obrnená technika, elektrooptika a letecký priemysel.

Celkovo, akvizícia západných technológií umožňuje Sovietom postaviť oveľa sofistikovanejšie, všestrannejšie a efektívnejšie zbrane. Doba výroby týchto pokročilých zbraní však zostáva približne rovnaká. Rovnako tiež poskytuje nové vojenské možnosti a ďalšie zdroje na využitie pre vývoj ďalších pokročilých zbraňových koncepcií. Akvizície tak trochu slúžia na odľahčenie bremena rastu výdavkov v sovietskom výskume a obrane.

Kopírovanie a reverzné inžinierstvo západných vojenských a viacúčelových zariadení je najcharakteristickejšia vlastnosť programu VPK. V skutočnosti sa za väčšinou požiadaviek VPK o „technológiu“ skrývajú požiadavky na hardvér. Na konci 70. rokov Sovieti každoročne získali približne 700 jedinečných viacúčelových produktov, na ktoré podliehalo embargo. Týkalo sa to hlavne oblasti výrobnjej, kontrolnej, prístrojového vybavenia a testovacích zariadení, vrátane výroby v kľúčovom odvetví – mikroelektronike a skúšobného vybavenia. Tieto produkty boli použité pri výrobe sovietskych náprotivkov alebo mohli byť použité ako kľúčové výrobné a skúšobné zariadenie, ktoré pomohli dokončiť procesné linky. Príklady zahŕňajú počítačom riadený skúšač integrovaných obvodov, kontrolný systém vibrácií pre letecké motory, úzkopásmové analyzátory pre tichý chod ponoriek.

Tieto praktiky ukazujú, že Sovietske nedostatky nie sú v prvotnom výskume a použitých praktických znalostiach, ale v navrhovaní, testovaní a integrácii pokročilých vojenských systémov. Sú pozadu v projektovaní technologicky vyspelých zariadení podľa západných štandardov, ktoré by boli vhodné pre vojenské použitie a vyrábané vo veľkom množstve.

Profil programu VPK (ako aj programu obchodnej diverzie) môže slúžiť na lepšie definovanie kľúčových vojenských technológií a tiež ako lepšie čeliť západným stratám. Oba programy sa z veľkej časti javia, že sa usilujú ziskávať produkty a technické dáta. Oba poukazujú na to, že ochrana viacúčelových produktov je práve tak dôležitá ako ochrana súvisiaceho konštrukčného know-how. Predaj zariadenia bez presunu know-how má pre Sovietov dlhodobý význam. Dôkazy naznačujú, že presun zariadení, či už ide o veľké množstvá, alebo

malé vzorky, ktoré sú potrebné na kopírovanie integrovaných konštrukčných koncepcií a pre reverzné inžinierstvo, vo všeobecnosti kvantitatívne predstihol akvizície „technológií“ a má pre Sovietov oveľa bezprostrednejší význam.

Reverzné inžinierstvo v mikroelektronike

Sovietski zberatelia poľahky získali mnoho typov západných integrovaných obvodov pre účely reverzného inžinierstva. Pôvod väčšiny sovietskych integr. obvodov je možné vystopovať na Západ. Jeden z najlepších príkladov je mikroprocesor KR5801K80A, čo je modifikovaná verzia 8-bitového mikroprocesora 8080A spoločnosti Intel, používaného v mnohých amerických vojenských systémoch. Aby predišli zmätku, v tomto prípade Sovieti dokonca odkopirovali aj časť amerického čísla súčiastky (sovietske KR5 80 IK 80A verzus americké 8080A).

Ďalší dôkaz jasne naznačuje, že sovietske integr. obvody známe ako LOGIKA-2 a série 133/155 boli priamo odkopirované zo skupiny 5400/7400 od firmy Texas Instruments.³¹⁾ Tieto int. obvody slúžili v sovietskych strategických a taktických vojenských systémoch od polovice 70. rokov na dôležité kvalitatívne vylepšenia. Pokročilejšie západné zariadenia Sovietmi získané v nedávnych rokoch boli použité pri výrobe kópií sofistikovaných západných integrovaných obvodov pre poslednú generáciu vlastných zbraní. Ak budú úspešní v nadobúdaní budúcej generácie materiálov, zariadení a súčiastok, ich vojenské kapacity sa budú zdokonaľovať v oblasti, ktorá je hlavnou silou Západu – v kvalite. Prax ZSSR v reverznom inžinierstve, však môže prísť čoskoro do problémov. Keď sa americké a japonské integ. obvody stanú komplexnejšie, reverzné inžinierstvo bude vyžadovať: a) sledovať stovky tisíc spojení, b) porozumieť, ako sú navzájom prepojené, c) komplexne zvládnuť kroky spracovania v procese výroby. Takto kopírované obvody budú vyžadovať nielen oveľa sofistikovanejšie západné zariadenie, ale tiež oveľa viac času pri kopírovaní každého obvodu, čo zapríčiní, že ich celkový odstup v mikroelektronike narastie.

Zberatelia a zdroje VPK

Analýza hodnoverných údajov naznačuje, že v programe VPK sú najúspešnejšími a najčastejšie úkolovanými zberateľmi rozviedky sovietskeho bloku (KGB, GRU a ich východoeurópski zástupcovia). Na konci 70. rokov a začiatkom 80. rokov sovietske a východoeurópske rozviedky vlastným úsilím získali každoročne 60 – 70 percent z celkového počtu zozbieraného materiálu pre program VPK. Oveľa dôležitejším faktorom je, že tieto spravodajské služby boli zainteresované do celosvetového zberu takmer 90 percent informácií, ktoré

Reverzné inžinierstvo v praxi: hore americký čip Intel 8080A, v strede jeho sovietsky klon KR5801K80A, dole československý klon TESLA MHB 8080A, ktorý sa vyrábala v podniku Tesla Piešťany.

31) Východonemecká rozviedka mala napríklad v západonemeckej filiálke firmy Texas Instruments spolupracovníka P. Kolera – inžiniera, ktorý za informácie o počítačových mikročipoch prijal 685 700 dolárov. Zatknutý bol až v roku 1994. Porov. ČERTOPRUD, S.: *Vedecko-technická rozviedka*, s. 111.

Moskva považovala za najvýznamnejšie a ktoré použila v stovkách vojensko-výskumných projektov. KGB, ako aj GRU, niektoré požiadavky VPK programu uložila svojim východoeurópskym náprotivkom. KGB pravdepodobne vďačí vyššiemu percentu vo svojej zbierke východoeurópskym rozviadkam, než GRU svojim náprotivkom. Všetky využívajú celosvetové ľudské aktívum. Koordinácia s východoeurópskymi službami je u oboch riadená spojenými funkciami v centrálnych KGB a GRU, ako aj cez poradcov KGB a GRU v jednotlivých rozviadkach krajín Varšavskej zmluvy. Od polovice 70. rokov satelitné služby hrali hlavnú úlohu v celom programe VPK a sú často Sovietsmi odmeňované v podobe ekonomických výhod pre svoje krajiny. Východonemecká, poľská a maďarská rozviadka³²⁾ sú pri získavaní západných tajných dokumentov a tovarov, na ktoré je uvalené embargo, spomedzi nich najúspešnejšie.

GRU koncom 70. a začiatkom 80. rokov pravdepodobne splnila pre významné obranno-priemyselné odvetvia 2 až 10 krát viac požiadaviek VPK, než KGB:

- Odvetvie komunikačných systémov a zariadení (obrné a satelitné komunikačné systémy) – 10 krát
- Strojárstvo (projektily a výbušniny) – 5 krát
- Všeobecné strojárstvo (strategické strely a vesmírne moduly) – 5 krát
- Strojárstvo stredne veľkých strojov (nukleárny priemysel a lasery) – 2 krát
- Rádiový priemysel (rádiolokátory a sálové počítače) – 2 krát

GRU je pravdepodobne oveľa úspešnejšia kvôli jej celkovej orientácii na vedu, odvážnejšími operačnými spôsobmi³³⁾, rastúcimi príležitosťami na zbieranie (materiálu), ktoré odrážajú rozmanitosť krycích pozícií spojených s technológiami v zámorí, ako aj jasnejšie stanovenie cieľov zberu.

KGB – I. hlavná správa (zahraničná rozviadka) KGB riadi operácie vo vedecko-technickej

oblasti cez veliacu súčasť známu pod názvom Správa T. Tá má približne 1 000 dôstojníkov. Takmer 300 je nasadených v zahraničí. Dôstojníci nasadení v zahraničí sú organizovaní do zložiek známych ako Sekcia X. Väčšina z nich sú vedeckí špecialisti s profesionálnym a akademickým výcvikom. Najväčšie zahraničné články KGB sú pravdepodobne v Bone, Kolíne, Londýne, New Yorku, Tokiu a Viedni. (Jedným z najväčších bol aj Paríž až do hromadného vyhostenia v roku 1983). Dôstojníci Sekcie X v zahraničí väčšinou obsadzujú krycie pozície na sovietskych veľvyslanectvách ako pridelení pre vedu alebo ekvivalentné pozície v obchodných, resp. hospodárskych úsekoch, pri sovietskych misiách alebo medzinárodných organizáciách. Ďalšia preferovaná krycia pozícia pre týchto dôstojníkov je vedúci pracovník v rozličných sovietskych obchodných misiách alebo člen vedeckej či akademickej výmeny. Také pozície umožňujú ľahký prístup k typom informácií, na ktoré je zameraný program VPK, alebo k zahraničným zamestnancom, ktorí by mohli poskytnúť taký prístup. Krytie ako „príjímajúci inžinier“ v spoločnosti so zmluvným pomerom k ZSSR je tiež preferovaný spôsob získavania patentovaného tajomstva.

GRU – hlavná správa rozviadky sovietskeho generálneho štábu. Už od začiatku sovietskej vojenskej rozviadky sa kládol dôraz na zber vojenských – vedeckých údajov. GRU na rozdiel od KGB nemá centrálnu ústredie, špeciálne vytvorené pre riadenie vedecko-technického zberu, táto funkcia je viac-menej súčasťou celkovej zodpovednosti štyroch geografických operačných centrál. Centrála GRU však má vedecký analyticko-informačný útvar, ktorý podporuje úsilie vedecko-technického zberu.

GRU nemá v poli samostatné kádre vedeckých špecialistov, namiesto toho väčšina dôstojníkov GRU má technickú prípravu a vzdelanie ako aj roky vojenskej špecializácie. Približne 1 500 dôstojníkov GRU slúži za hranicami ZSSR. Pre všetkých z nich je zbieranie vedec-

32) Azda najlepším agentom na konci Studenej vojny bol bývalý americký vojak slúžiaci v nemeckom Bad Kreuznachu – seržant Clyde Lee Conrad (1947 – 1998), ktorý od polovice 70. rokov pracoval pre maďarskú vojenskú rozviadku a pre československú rozviadku (evidovaný informačným systémom rozviadky ako agent „MESON“ pod OEC:434121, majiteľ zväzku bol náčelník I. správy genmj. Karel Sochor, EVČ: 196818). Do rúk Východu sa cez neho dostali tajné obranné a strategické dokumenty NATO, dokumenty o vesmírnom programe, atď. – takmer 30 000 dokumentov. Zatknutý bol v auguste 1988 a v júni 1990 bol odsúdený na doživotie. Išlo o najprísnejší trest nemeckej justície za špiónáž od konca II. sv. vojny. Do jeho siete spolupracovníkov patrili ďalej Kelly Therese Warrenová (zatknutá v r. 1997), seržant Roderick James Ramsay (odsúdený v r. 1990 na 36 rokov), Jeffrey Rondeau a Jeffrey Gregory (zatknutí v r. 1994 – obaja po 18 rokoch). Dostupné na: <http://www.ncix.gov/archives/nacic/news/1997/sep97.html>

33) Viedenská rezidentúra GRU napríklad získavala súčiastky americkej protitankovej rakety TOW, ktorú používala 1. americká tanková divízia v Nemecku k cvičným strelbám. Keďže Američania po strelbách nemali vo zvyku zbierať vystrieľanú muníciu, Sovieti mali agenta, ktorý im zbieral úlomky striel a náklad priniesol na stretnutie traktorom. Z malých častí tak získavali potrebné informácie o zameriavacom bloku, elektronickej použiteľnosti zliatinách, palive a pod. Porov. SUVOROV, Viktor: *Akvárium*. Praha 2001, s. 138.

ko-technického materiálu integrálna súčasť ich zodpovednosti a vysoká priorita.³⁴⁾

GRU má pravdepodobne vyššie percento dôstojníkov na krycích pozíciách než KGB. To im poskytuje väčší prístup a väčší počet spôsobov pri prevoze výrobkov a technických dát podliehajúcich embargu do ZSSR. Niektoré z pozícií sú podobné pozíciám vedeckých špecialistov u KGB a sú vo vedeckých alebo obchodných sekciách sovietskych misií alebo medzinárodných organizáciách a rozličných zahraničných obchodných úradoch. Pre doplnenie – dôstojníci GRU často zaujímajú pozície v Aeroflote a Morflote (obchodné loďstvo). Všetci sovietski vojenski prideleni sú samozrejme dôstojníci GRU. Nezdá sa však, že GRU využíva krycie pozície v akademických, resp. technických výmenných programoch v takom rozsahu ako KGB.

**Vybrané zdroje:
Americkí dodávatelia techniky pre
obrné účely**

Moskva sa díva na amerických a spojenec-
kých dodávateľov zariadení a technológií pre
obrné účely, so súkromnými a vládnyimi bez-
pečnostnými kontrolami, ako na ťažké ciele.
Preto je KGB, GRU a ich východoeurópskym
satelitom primárne zadávané pracovať proti
nim. Z prvej stovky amerických dodávateľov
obrných technológií za rok 1983 bolo ako
zdroj potrebnej technológie deväť z desiatich
najčastejšie uvádzané priemyselné odvetvie
letectva a vesmíru. Ďalšia najčastejšie zazna-
menaná skupina bol chemický a petrochemic-
ký priemysel.

Hoci rozvedky východného bloku sú hlav-
nými zberateľmi vedecko-technických infor-
mácií v programe VPK, odhadujeme, že asi
90 percent z približne 100 000 dokumentov
získaných každoročne po celom svete nie je
tajných. Asi 10 až 20 percent týchto neutajo-
vaných dokumentov sú buď pod priemyselnou
ochranou, kontrolou vývozu alebo pod inou
formou vládnej kontroly. Sovietske rozvedky
a ich východoeurópski spojenci poskytujú
Moskve každoročne pravdepodobne asi 10
000 tajných dokumentov technického charak-
teru zo Západu. Analýzy a operačné sledova-
nia naznačujú, že len malé percento z nich je
získaných činnosťou sovietskych rozvedok na
územi USA.

Analýzy aktivít nepriateľskej rozviednej čin-
nosti poukazujú, že v minulých rokoch boli vý-
chodoeurópske rozvedky možno úspešnejšie
než sovietske rozvedky (KGB, GRU), prioritne
v oblasti obranných technológií v Spojených
štátoch. Východoeurópske spravodajské služ-
by majú pozoruhodný úspech nielen v USA,
ale kdekoľvek inde, najmä kvôli tomu, že:

- Sú vo všeobecnosti považované za menšiu hrozbu než Sovieti.
- Často nie sú vnímané ako rozvedky v podria-
denej pozícii k Sovietom.
- V niektorých krajinách, vrátane USA, pôso-
bia pod menej prísnejšími cestovnými obme-
dzeniami.
- Niektorí, obzvlášť Čechoslováci a východ-
ní Nemci, asi dokážu ľahšie pracovať v zá-
padoeurópskom kultúrnom a obchodnom
prostredí.

Nedávne príklady špionážnych operácií
Sovietskeho bloku proti USA a ďalším západ-
ným dodávateľom obranných technológií uka-
zuje tabuľka – *Vybrané úspešné špionážne
operácie ...*

Výsledkom rozličných koprodukčných do-
hód a ponúkaných zmlúv medzi zahraničnými
firmami vzrástla dostupnosť mnohých americ-
kých obranných technológií v amerických ses-
terských, ako aj ďalších firmách v zámorí. To
umožňuje rozvedkam Sovietskeho bloku hľa-
dať prioritné americké technológie v mnohých
krajinách po celom svete.

Komerčné databázy

Neutajené technické dokumenty zo
všetkých krajín, vrátane výskumných a inžinier-
skych analýz, sú cieľom sovietskej rozvedky
a ďalších zberateľov kvôli ich hodnote pre so-
vietskych inžinierov, ktorí hľadajú tvorivé kon-
cepce a alternatívne inžinierske prístupy. Na-
príklad od polovice 70. rokov do začiatku 80.
rokov 20. storočia boli pre Sovietov dokumen-
ty NASA a nimi financované štúdie zmluvných
dodávateľov najdôležitejším zdrojom neutajo-
vaného materiálu v oblasti letectva a kozmo-
nautiky. V aktivitách NASA sa sovietsky záujem
sústredil prakticky na všetky aspekty okolo
programu raketoplánu. Získané dokumenty
pojednávajú o leteckých konštrukčných kon-
cepciách (vrátane počítačových programov na
konštrukčné analýzy), materiáloch, leteckých
počítačových systémoch a pohonných systé-

34) *Tamtiež*, s. 149 – 169. Vladimír Bogdanovič Rezun (Viktor Suvorov), bývalý dôstojník GRU, ktorý v roku 1978 zbehol, opísal ako pracuje GRU na rôznych medzinárodných výstavách, ako verbuje a ako získava potrebné informácie, ktoré potrebuje. V roku 1975 na ženevskom veľtrhu TELECOM vykonávala „masový nábor“ celá viedenská rezidentúra GRU spolu s dôstojníkmi VPK, expertmi vojenského priemyslu, konštruktérmi zbraní, ktorí za týmto účelom pricestovali zo ZSSR pod krytím Akadémie vied a Ministerstva zahraničného obchodu. Podporu im zabezpečovala ženevská, parížska a marseillská rezidentúra a diplomati ZSSR. Dôstojníci sa predovšetkým zameriavali na malé firmy. Rezunovi sa podarilo za takmer sedem minút naverbovať pre GRU nového spolupracovníka a za zariadenie, ktoré prezentoval, boli Sovieti ochotní zaplatiť 120 000 dolárov.

moch. Tieto informácie ušetrili sovietskym vojensko–priemyselným odvetviam mnoho rokov vedeckého výskumu, veľa času pri skúšaní, rovnako tiež milióny rubľov, keď naprojektovali veľmi podobný raketoplán.

Jednotlivé abstrakty alebo posudky vo vládných a komerčných súboroch dát sú neutajované, ale spojením niektorých informácií môžu odhaliť citlivé strategické informácie týkajúce sa amerických schopností a zraniteľných miest. Sovieti vyhľadávajú mnohé neutajované dokumenty amerického Ministerstva obrany a dokumenty zmluvných dodávateľov Národnej technicko–informačnej služby Ministerstva obchodu. V tejto databáze sa nachádzajú dokumenty týkajúce sa návrhov (konceptii), vyhodnocovania a testovania amerických zbrojných systémov – ako raketa typu vzduch – vzduch Sidewinder, F–15, Redeye (ručná protiletadlová strela), B–52 a ďalšie.

Verejné a súkromné zúčtovacie ústavy, založené za účelom efektívneho registrovania a šírenia vládných a vládou sponzorovaných vojensko–technických výskumov, sú úrodnou pôdou pre KGB, GRU a ďalších zberateľov. V posledných rokoch nárast používania elektronických databáz poskytol Sovietom oveľa výkonnejší prostriedok pri identifikácii a získavaní takých neutajených technických informácií, ktoré Sovietski konštruktéri potrebujú.

Jedno z riešení je možnosť úplne chrániť všetky zúčastnené databázové záznamy a udržať citlivé vládne informácie mimo verejných databáz, respektíve obmedziť ich dostupnosť americkým a spojeneckým obranným dodávateľom. Okamžité obmedzenie dostupnosti takýchto informácií môže negatívne vplývať na národné vedecké úsilie v USA.

Vedecké konferencie

Zbieranie informácií z odborných a akademických konferencií k praktickým otázkam vedy a techniky rovnako prispelo k úspechu sovietskeho programu. Prínajmenšom 35 konferencií po celom svete bolo vo VPK programe koncom 70. rokov označených ako možný zdroj špecifických dát, ktoré napomôžu pri riešení problémov vojenského výskumu. Boli to konferencie o materiáloch, raketách a stre-

lách, motoroch, laseroch, počítačoch, námorných technológiách, vesmíre, mikroelektronike, chémii, radaroch, výzbroji a optickej komunikácii. Sovieti považujú niektoré z dát získaných týmto spôsobom za najvýznamnejší príspevok pre ich vojenské projekty.

Konferencie koncom 70. rokov a začiatkom 80. rokov (hodnotenie dát Sovietmi) zoradené podľa dôležitosti a významu:

- Medzinárodná konferencia o radarových systémoch (vylepšená koncepcia obvodov pre satelitné radary so syntetizovanou apertúrou a letecké radary OTH³⁵) – zberateľ: GRU
- Konferencia o integrovanej optike (prispela k identifikovaniu spôsobov pri výrobe kvalitatívne novej sovietskej kategórie integrovaných optických zariadení pre komunikáciu na báze optických vlákien) – zberateľ: KGB.
- Konferencia Spoločnosti kozmického letectva a elektronických systémov pri Inštitúte elektrotechnických a elektronických inžinierov – IEEE (pomohla existujúcim problémom technickými riešeniami a zlepšila charakteristiky radaru s nízkym zameraním cieľa) – zberateľ: KGB
- Medzinárodná konferencia o radarových systémoch (pomohla vývoju v otázke spracovania signálu pre metódy rušenia signálu a pre radary s detekciou vzdialeného leteckého cieľa) – zberateľ: GRU
- Medzinárodná konferencia o netradičných systémoch premeny energie (spresnila smery vo výskume jadrových reaktorov pre vesmírne účely) – zberateľ: KGB
- Konferencia o milimetrových a submilimetrových zariadeniach (pomohla pri riešení

Vybrané úspešné špiónážne operácie sovietskeho bloku proti americkým a západným dodávateľom obrannej techniky ³⁶⁾

agent	napriateľská služba	pracoval v rokoch	dosahové/typy údajov	výsledok
William Bell	SB Poland	1978–1981	americký inžinier, veľkolepý špión v Hughes Aircraft Company. Pracoval na pokročilých amerických radarových systémoch, experimentálnych radarových systémoch a na otáčkach toho všetkého – radary a zbraň – satelity.	Ušetril Sovietom množstvo špiónážnych informácií radfocov výskumom špión a poskytol sovietsku technológiu až o 20 rokov dopredu tým že jej umožnil implementovať osvedčené dizajnové koncepty.
Pierre Bourdieu	KGB	1973–1983	Francúzsky inžinier.	V súčasnosti s nim prebieha proces (1982–súdny, 1986).
Dieter Gerhardt	GRU	1964–1983	Akademik štátnik národnosti, študoval na British Royal Navy College a služil na ambasade v Londýne. Nechal sa štátnym špiónom pre vedecké výskumy.	Poskytol informácie o rušných typoch protiletadlových radarov.
James Harper	SB Poland	1971–1981	americký inžinier, elektrotechnický inžinier. Čas prešiel v špiónskom oddelení Central Intelligence Agency. Pracoval na pokročilých technológiách obranných technických služieb – zvlášť na partne spoločnosti System Control Inc., ktorá bola súčasťou KGB.	Poskytol ľahko získateľných informácií obranných programov balistických zbraň, CBR testing model a príslušnú technológiu. Poskytol špiónom prístup na patentovacie buďto k obrannej alebo k civilnej technológii.
Manfred Butsch	KGB	1967–1984	Národný špión, bývalý pilotovateľ náletov leteckej školy Messerschmitt–Bölkow–Blohm (MBB).	Poskytol informácie o špiónskom špióni TORNAADO, vyvíjanom európskym koncernom Panavia.

35) Radar typu over–the–horizon (OTH) schopný zamerať cieľ za horizontom.

36) William Bell bol FBI zatknutý v roku 1981. Pracoval pre poľskú rozvedku. So svojim riadiacim dôstojníkom M. Zacharskim sa zoznámil v roku 1977. Ten pracoval pod krytím v spoločnosti POLAMKO. Odovzdal dokumenty k raketovým systémom, radarom a stíhačke F–15 „Eagle“. James Harper – „JIMMY“ zmluvne pracoval pre poľskú SB. Pomáhala mu pri tom milenka R. Schilerová, ktorá pracovala ako sekretárka vo firme Systems Control. Firma pracovala na systéme protiraketovej obrany pre americkú armádu. V júni 1980 „JIMMY“ predal poľskej SB 45 kg tajných materiálov. Špeciálne vyslaná skupina 20 sovietskych expertov z Moskvy, narýchlo prezrela tovar a vyhodnotila ho ako veľmi cenný. Agent zarobil 100 000 dolárov. Technológia získavania týchto dokumentov bola jednoduchá. Schilerová každý večer vyberala z trezoru tajné dokumenty a odniesla ich domov. V noci ich spolu s Harperom kopirovali a ráno ich vrátila naspäť. Za poslednú várku dvadsiatik dokumentov v decembri 1980 zarobil 120 000 dolárov. FBI ho zatkla v júli 1983 na základe informácií prebehlika poľského generálneho štábu. Porov. ČERTOPRUD, S.: *Vedecko – technická rozvedka*, s. 113 – 115.

dizajnu rozbušiek citlivých na blízkosť cieľa)
– zberateľ: KGB

- Sympóziu o premene solárnej energie (zvýšila výkonnosť a znížila výdavky v procese nanášania povrchov elektrónovým zväzkom pre solárne komponenty vesmírnych modulov) – zberateľ: GRU

Podľa sovietskych odhadov informácie získané KGB a GRU na týchto konferenciách, obzvlášť u prvých troch, ušetrili milióny rubľov v dlhodobých vojensko-výskumných projektoch a usporili v prepočte zhruba 100 pracovných rokov vedeckého výskumu. Fakt, že početné odborné a vedecké konferencie sú špecificky vybrané vojensko-priemyselnou komisiou ako hodnotné zdroje pre pokrok, naznačuje, že sa nejedná o náhodné, ale starostlivo plánované využívanie.

Ministerstvo zahraničného obchodu

Spravuje a riadi stovky zahraničných obchodných organizácií a firiem po celom svete. Táto globálna prítomnosť a oficiálne povinnosti vo vzťahu k technológiám a preprave z neho robia reálnu kryciu organizáciu pre stovky dôstojníkov KGB a GRU zapojených do získavania technológií. Títo dôstojníci riadia verejne známe, ako aj tajné operácie zhromažďovania technológií a presmerujú výsledky cez príslušné zodpovedné rozviedne organizácie v systéme VPK.

Okrem krytia dôstojníkov rozviedok je Ministerstvo zahraničného obchodu hlavným nezávislým zberateľom v programe VPK a na verejnej báze sa pokúša naďalej pokračovať v zbieraní väčšiny požiadaviek, ktoré jej boli pridelené od VPK. Koncom 70. rokov a začiatkom 80. rokov ministerstvo splnilo približne 15 percent z celkového počtu splnených požiadaviek. Oveľa dôležitejší je fakt, že z celkového počtu splnili 9 percent požiadaviek označených ako „najrozhodujúcejšie“. Počas tohto obdobia bola úloha ministerstva špecializovaná najmä na získavanie zariadení na výrobu mikroelektroniky a viacúčelové komunikačné zariadenia. Z tohto pohľadu nie je prekvapujúce, že počas plánu 10. a 11. päťročnice bolo Ministerstvu zahraničného obchodu určené zbierať väčšie percento vzoriek (ročne v priemere asi 30 percent) než dokumentácie. Ministerstvo taktiež hrá dôležitú úlohu v ilegálnych obchodných aktivitách, o ktorých sa pojednáva v ďalšej časti tejto správy.

Verejní a akademickí zberatelia

Sovietska Akadémia vied je tiež zberateľom v programe VPK. Ďalšími sú Štátny výbor pre vedu a techniku (GKNT) a Štátny výbor

pre zahranično-hospodárske vzťahy (GKES). Hoci sú tieto inštitúcie zainteresované hlavne v zbieraní verejne prístupných informácií pre neobránné priemyselné odvetvia, sú rovnako zainteresované do celosvetového zbierania verejných informácií a technických dát ako reakcia na špeciálne úlohy VPK týkajúce sa vojensko-výskumných projektov. Niekedy, aby splnili tieto požiadavky, sú úkolované spoločne s KGB a ďalšími zberateľmi.

Tieto tri organizácie, obzvlášť Akadémia vied a Štátny výbor pre vedu a techniku, pôsobia na západe v prostredí vedeckých, akademických a obchodných konferencií. Pomáhajú každoročne spolu s inými vysielateľ do USA približne 2 000 občanov zo sovietskeho bloku na neturistické víza. Podiel týchto návštev zodpovedá vysoko prioritným požiadavkám VPK. Mnoho sovietskych vedcov bolo taktiež začlenených sovietskymi rozviedkami do niektorého stupňa poskytovania podpory pre VPK, ako aj do ďalších akvizičných aktivít.

Koncom 70. rokov a začiatkom 80. rokov (20. stor.) boli v sovietskych smerniciach pre vedecký zber označené mnohé svetové univerzity ako zdroj potrebných informácií. Dôkazom sebavedomia Sovietov je možno aj fakt, že v americkom akademickom výskume v tomto období vzrástol počet amerických akademických centier, ktoré sa stali sovietskym cieľom z 20 na 60. Univerzity, ktoré boli menované ako zdroj pre aplikovanú vojenskú technológiu a civilné vedecké údaje, zahrňujú niektoré z najlepších univerzít v Spojených štátoch. Väčšina hľadaných informácií na univerzitách pre program VPK sa netýkala základného výskumu, ale aplikovanej technológie a techniky.

Univerzita Carnegie-Mellon, Technologický inštitút v Massachusetts (MIT), v Cincinnati a centrálné univerzity v štátoch Kentucky, Michigan a Wisconsin patria medzi univerzity (ako aj dodávateľov technológií pre obranné účely), ktoré boli v programe VPK označené ako zdroje informácií ohľadom nových vysoko pevných a vysoko tepelne odolných zliatin (ako sú titánové), ľahkých konštrukčných zliatin a ohľadne výroby práškových kovov. Kalifornský technologický inštitút, Harvard a MIT sa stali cieľom ohľadne techník, metodiky a výsledkov pre zhodnotenie strategických koncepcií vesmírnych, leteckých a raketových systémov. Tak ako je Polytechnický inštitút v New Yorku (Brooklyn), Princeton a Stanford, je aj Kalifornský technologický inštitút a MIT citovaný ako zdroj výskumu v prechodovej, nadzvukovej a hypersonickej aerodynamike. Kansas, MIT, Ohio State a Penn State boli

označené ohľadne údajov k elektrohydraulickým kontrolným systémom aplikovateľných v lietadlách, vrtuľníkoch a v sovietskej verzii amerického raketoplánu. Výskum ohľadom vysoko energetického lasera a lúčových zbraní sa hľadal na MIT, Denveri a Princetone.

Ako ukazuje schéma č. 7, traja verejní a akademickí zberatelia, v poradí tretí v celkovom programe VPK, uspokojili asi 20 percent týchto požiadaviek, ktoré celkovo splnili všetci zberatelia. Na druhej strane schéma č. 8 ukazuje, že hoci je celkový príspevok sovietskych akvizícií v oblasti vojenského výskumu objemný, tieto organizácie na prelome 70. a 80. rokov vykázali asi 5 percent technológie, označenej Sovietmi ako najvýznamnejšie. Akvizície zahŕňali informácie o vývoji a výrobe kompozitných materiálov pre rakety a vesmírne systémy, automatizované návrhy riadenia pre vysoko presné koordinačno-meracie prístroje na kontrolu kvality zbraňových systémov a ich podzostáv, ďalej informácie o automatických kontrolných systémoch na optimalizáciu valcovne plechov, akustické dáta pre vývoj nízkofrekvenčného ponorkového radaru a informácie ohľadne vzdušného fotografovania, magnetických záznamových systémov a laserov.

2.) Program obchodnej diverzie Budovanie a rozširovanie priemyselných odvetví

Mnohé zdroje a údaje naznačujú existenciu ďalšieho samostatného programu, ktorý je administratívne odlišný od programu Vojensko-priemyselnej komisie, ale povahovo porovnateľný. Tento druhý program nie je charakteristický požiadavkami na jedinečné zariadenia, ale na legálne a nelegálne akvizície relatívne širokého množstva viacúčelových produktov pre sovietske vojenské programy. Tieto produkty požadujú obranno-priemyselné odvetvia pre priame využitie na výrobných linkách, aby zvýšili priepustnosť a kapacitu výstupov v továrňach, alebo pre projektovanie ďalších zariadení. Často sa na Západe hľadajú výrobné články, celé výrobné linky alebo dokonca celé závody. Mnohé z týchto zariadení a technológií spadajú do oblasti počítačov,

mikroelektroniky, numericky riadených prístrojov, robotiky a materiálnej výroby.

Druhý sovietsky program je pravdepodobne menej štruktúrovaný než program VPK, ale rovnako prísne monitorovaný kvôli potrebe veľkého množstva tvrdej meny. Práve tento sovietsky program sa zdá byť do značnej miery zodpovedný za zosnovanie a riadenie väčšiny obchodnej diverzie, obzvlášť v oblasti počítačov a mikroelektroniky.

Počítače a mikroelektronika³⁷⁾

Hlavné Sovietske diverzné úsilie sa zameriava na výrobu mikroelektroniky a počítačov, kde spadá polovica zistených diverzií.³⁸⁾ Prostredníctvom neetických západných obchodníkov, ktorí používajú falošné licencie, podvodné popisy zariadení, fiktívne firmy, falošných koncových užívateľov pre ilegálne nákupy a pašovanie, ako aj pomocou rozviednych operácií, získal Sovietsky zväz za posledných desať rokov minimálne niekoľko tisíc dôležitých mikroelektronických zariadení. Zariadenia získané týmto úsilím zodpovedajú z veľkej časti za významný pokrok sovietskeho mikroelektronického priemyslu a ďalej za zníženie západného náskoku v mikroelektronike z 10 - 12 rokov v polovici 70. rokov na 4 - 6 rokov v súčasnosti (pol. 80. rokov). Mikroelektronické vybavenie západnej proveniencie bolo použité v priebehu celého výrobného procesu - od prípravy materiálov až po konečné testovanie prístroja potrebného k dômyselnejšiemu výrobnému procesu. V skutočnosti celkový dizajn a výrobné postupy mohli byť získané jednotlivými diverznými operáciami.³⁹⁾

Druhý sovietsky program cha-

Americký počítač Apple II+ (hore) bol uvedený v roku 1978. Jeho sovietsky klon s názvom AGAT-9 (dole) bol prvýkrát predstavený na výstave CeBIT v roku 1984. V lete toho istého roka Pentagon uvalil embargo na vývoz počítačov Macintosh do komunistických krajín.

37) „Sovietske oficiálne miesta sú znepokojené kvôli tomu, že počítače by mohli byť mocný nástroj pre protirevolučné aktivity, a že rozšírenie počítačov by mohlo zredukovať nepriateľskú kontrolu informácií v ZSSR. Toto spomalilo a obmedzilo prístup k informáciám z prvej ruky o počítačoch a aplikáciách.“ Directorate of Intelligence - Soviet Bloc Computers: Direct Descendants of Western Technology. 6. 1. 1989, s. 1. Dostupné na: <http://www.foia.cia.gov/>

38) Tamtiež, s. 6. „Napriek pokusom Moskvy riadiť a koordinovať vývoj mikropočítačov medzi východoeurópskymi krajinami, výroba je chaotická.“

39) Americká firma IBM bola úspešne infiltrovaná aj východonemeckými špiónmi. Podľa šéfa východonemeckej rozviedky HVA Markusa Wolfa, východonemecká firma zaoberajúca sa mikroelektronikou - ROBOTRON začala byť tak silno závislá na pirátskom získavaní technických pokrokov IBM, že sa vlastne stala jej nelegálnou dcérskou spoločnosťou. Aj keď bol ROBOTRON ďaleko za Západom, predsa len využíval počítačovú techniku IBM lepšie než jeho sovietske ekvivalenty. Systém KGB SSEP (Systém zjednotenej evidencie poznatkov o nepriateľovi) využíval východonemecké počítače. Porov. ANDREW, Ch. - MITROCHIN, V.: *Neznáme špiónážne operácie*, s. 233.

rakterizuje množstvo legálnych a nelegálnych nákupov. Príklady mikroelektroniky, ktorú Sovietsi získali z USA, Japonska a z ďalších krajín v jednom roku začiatkom 70. rokov, zahŕňa 30 dômyselných zariadení pre ťahanie kryštálu, 99 difúzných pecí, 3 skúšače integrovaných obvodov a 10 súkrytovacích zariadení. Ďalší rok si odviezli 24 zariadení pre ťahanie kryštálu, 64 difúzných pecí, 3 zariadenia na využitie v procese fotolitografie, 3 generátory obrazcov, 3 prístroje pre epitaxiu a jeden skúšač integrovaných obvodov. Takéto nákupy mohli byť využité priamo v montážnej linke pre vojenskú produkciu. V budúcnosti bude hlavným cieľom veľké množstvo skúšobných zariadení pre integrované obvody veľmi veľkej integrácie (VLSI).

Súčasťou druhého programu je tiež veľké množstvo nákupov materiálu. Pred rokom 1980 Sovietsi nakúpili stovky ton kremika v kvalitatívnej triede vhodnej na výrobu elektroniky (v tom čase tovar nepodliehal vývozným kontrolám). Ide o základný materiál na výrobu integrovaných obvodov pre vojenské a civilné využitie. Kremik pochádzal hlavne z USA, Západného Nemecka a Japonska. Po obmedzení predaja tohto typu kremika do Sovietskeho zväzu si ho zadovážovali diverznou činnosťou. Nadobúdanie kremika sa v budúcnosti bude s veľkou pravdepodobnosťou upriamovať na vysokokvalitný kremik vyrobený v USA, Západnom Nemecku a Japonsku pre využitie vo výrobe VLSI obvodov.

Integrované obvody, určené pre priame využitie v sovietskych systémoch, Sovietsi získavali z USA a Japonska cez obchodné spoločnosti po celom svete, a následne boli vo veľkom množstve dodané do destinácií v Sovietskom zväze a vo Východnej Európe. Týmto spôsobom je možné každoročne dodať až 100 miliónov obvodov.⁴⁰⁾

Množstvo akvizícií cez ilegálny obchod z finančného hľadiska pravdepodobne ďaleko prevyšuje akvizície a úsilie Vojensko-priemyselnej komisie. V posledných dvoch desaťročiach si Sovietsi odviezli tisíce rozličných položiek pokročilej technológie. Hodnota samotného hardvéru dosahuje možno miliardu dolárov. Väčšinu týchto ilegálnych akvizícií sprostredkovali samostatne neetickí obchodníci. Výrobcovia špičkovej technológie boli do diverzie vedome zapletení len zriedkakedy. V skutočnosti boli často jej obeťami. Väčšina

diverzií sa uskutočňuje v Európe, avšak využitie Ázie ako ďalšieho smeru v diverzii narastá. Vyše 300 firiem vo viac ako 30 krajinách bolo identifikovaných ako súčasť diverzie. Existuje pravdepodobne mnoho ďalších obchodných spoločností, ktoré sú zapletené iba do malého počtu operácií, po ktorých svoju činnosť zastavia alebo ukončia skôr, než sa stanú verejne známe alebo napadnuteľné.

Účastníci druhého programu

Sovietske rozvedky a Ministerstvo zahraničného obchodu sú rozličnými spôsobmi zainteresované do väčšiny ilegálneho obchodu, pri ktorých sa predstiera bežné obchodné spojenie. Ministerstvo zahraničného obchodu a priemyselné odvetvia spravujú veľkú sieť zahraničných obchodných organizácií, obchodných kancelárií, spojených spoločností a zahraničných obchodných zástupiteľstiev, ktorých zamestnanci poznajú trh so zariadeniami. Pracujú ako okamžitý kontakt pre obchodníkov s technológiami a priekupníkmi, ktorí sú ochotní dobrovoľne poskytnúť svoje služby Sovietskom. Sú tiež odborníci na pohotovosť objavovania príležitostí pre diverzie a získavanie technológií, ktoré na Západe spadajú pod kontrolu vývozu. Tieto funkcie vykonávajú legitímni sovietski obchodní pracovníci, dôstojníci rozvedky pod obchodným krytím a obchodníci pracujúci priamo pre dôstojníkov rozvedky. V roku 1983 bolo z 25 štátov vyhostených 141 sovietskych občanov. Väčšina z nich bola v určitom vzťahu s Ministerstvom zahraničného obchodu.

Ukazuje sa, že sovietsky program nelegálneho obchodovania je riadený Hlavnou inžiniersko-technickou správou (GITU). Hoci ide o súčasť Ministerstva zahraničného obchodu, je GITU vo veľkej miere personálne obsadená a riadená dôstojníkmi rozvedky, zaradených do dvoch oddelených skupín (KGB, GRU) podľa príslušných veliteľstiev. Jej podriadená súčasť – Odbor pre technickú spoluprácu so zahraničím, je čo do personálu a riadenia organizovaná podobne. Podľa niektorých správ GITU vykonáva určitú formu dohľadu nad všetkými sovietskymi zahraničnými obchodnými spoločnosťami v oblasti techniky a nad všetkými obchodnými akciovými spoločnosťami.

Personál GITU narástol. V roku 1970 išlo približne o 12 zamestnancov, v roku 1983 približne o 70. Podriadená súčasť – Odbor

40) Americká vláda vždy odmietala návrhy amerických firiem na vývoz technológie tranzistorov a integrovaných obvodov do východo-európskych krajín. Odhady amerických spravodajských služieb uvádzali, že Západ je popredu v technológii a výrobnom know-how. Kremikové tranzistory a integrované obvody boli využívané pri výrobe pokročilých komunikačných zariadení a počítačov a USA ich označila za kritické položky, ktoré podliehajú embargu CoComu. Porov. Coordinating Committee on Export Controls 1969 – 1972. *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Eliot) to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger)*. Washington, 7. 8. 1969. Dostupné na: <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/iv/15711.htm>

pre technickú spoluprácu so zahraničím má vyše 100 zamestnancov. Dôstojníci rozvedky pridelení ku GITU a ku Ministerstvu zahraničného obchodu vo všeobecnosti pri realizácii svojich úloh splyvajú do rôznych rolí. Pracovníci sovietskej rozvedky (ako aj ich východoeurópske satelity) sú v obchodných sekciách na veľvyslanectvách, v obchodných misiách, konzulátoch, obchodných spoločnostiach a akciových spoločnostiach na Západe. Okrem toho boli dôstojníci rozvedky identifikovaní ako zamestnanci zahraničných obchodných spoločností v ZSSR a v ich pobočkách po svete.

Hoci je GITU do veľkej miery oblasťou sovietskej rozvedky (s GRU pravdepodobne zaplnila všetky krycie pozície), to ešte neznamená, že sú všetky operácie v obchodnej diverzii ponímané a riadené dôstojníkmi rozvedky na každodennej báze. Niektoré dôkazy preukazujú, že GRU je zapletená do väčšieho počtu operácií v obchodnej diverzii než KGB. Avšak nie je známe, či ide o plánovaný, alebo skôr praktický prejav vysokého podielu krycích pozícií GRU v zahraničnom obchode. Aj legálni sovietski obchodníci v krajinách Varšavskej zmluvy sú zatiahnutí do obchodnej diverzie, a to nielen ako spolupracovníci rozvedky.

Používanie nájomných priekupníkov

Jednou z najefektívnejších a najbezpečnejších metód sovietskej obchodnej diverzie je zmluvný alebo burzový priekupník. Zmluvní priekupníci pracujú za dohodnutý poplatok. Burzovní priekupníci získavajú províziu, väčšinou ide o podiel v percentách z nákupnej ceny zariadenia. V oboch prípadoch ide o jednotlivých obchodníkov alebo podnikateľov s nejakým napojením na obchodné kruhy alebo výrobcov špičkovej technológie. Sú veľmi dobre oboznámení s trhmi špičkovej technológie a s dostupnosťou produktov. Svoje služby ponúkajú Sovietom buď dobrovoľne, alebo si ich Sovieti vytipujú na Západe, resp. v ZSSR. Niektorí majú odborné znalosti a kontakty, iní sa špecializujú na operácie v určitých krajinách alebo na konkrétnu skupinu technologických produktov. V niektorých prípadoch používali Sovieti priekupníkov, ktorí podľa záznamov výlučne alebo vo veľkom množstve obchodovali s Východoeurópanmi.

Či už dobrovoľní, alebo vybraní Sovietmi, potenciálni zmluvní – burzovní priekupníci bývajú najskôr preverení, aby sa určil rámec a hĺbka ich kontaktov, rozsah obchodných schopností a prístup k príslušným trhom špičkových technológií a k výrobcom. V niektorých prípadoch môže byť posudzovanie prísne, v iných prípadoch len povrchné. Najdôležitejšia vlastnosť

však je schopnosť dodať veci sovietskemu odberateľovi podľa plánu za dohodnutú cenu bez komplikácií a zbytočného rizika.

Hoci veľa sovietskych spravodajcov je zainteresovaných do vyjednávania, do uzatvárania zmlúv s priekupníkmi, nejedná sa o klasickú spravodajskú operáciu. Z časového hľadiska ide o analógiu k spravodajskému „náboru“. Priekupník nemusí prijať spravodajskú disciplínu tak ako „agent“. Priekupníkom je v podstate jedno, či obchodujú s predstaviteľmi spravodajských služieb alebo s inými bežnými obchodníkmi, okrem potreby vyhnúť sa podozrenia zo špionáže. Na dôvažok väčšina priekupníkov pravdepodobne do trvalých vzťahov so sovietskymi predstavenými nevstupuje. Lepšie povedané ide o vzťah, ktorý trvá len počas formálnej alebo neformálnej spolupráce na konkrétnych produktoch alebo službách.

Hoci medzi operáciami zmluvných a burzových priekupníkov existujú rozdiely, určité charakteristiky sa zdajú byť zhodné.

- Sovieti vynakladajú minimálne alebo žiadne riziko a legálnu zodpovednosť. Veľa, ak nie väčšina kontraktov je vopred naplánovaná s inštrukciami, písomne alebo ústne odsúhlasená v Moskve alebo v inej vhodnej zakázanej oblasti, alebo sú zahalené tak, že vytvárajú dojem legálneho verejného obchodovania.
- S priekupníkom sa udržuje malý alebo žiadny kontakt. Toto sa zdá obzvlášť pravdivé u priekupníkov pracujúcich v prospech sovietskej rozvedky.
- Z väčšej časti majú priekupníci nezávislosť pri operačnom rozhodovaní, organizácii v popredí, ale aj v dostupnosti produktu, pri nákupe, doprave, uskladnení a doručení. Niekedy priekupníci vykonávajú počiatočné profesionálne nastavenie, testovanie a údržbu zariadenia. Pri tejto činnosti sa spoliehajú na svojich kolegov – profesionálov z verejnej sféry a tých, čo pracujú v utajení.
- Poplatky sú určené dohodou. Sovieti zaplätia lukratívnu, ale nie prehnajú cenu. Poplatok môže počas priebehu diverzie narásť, ak priekupníkovi vzrastú samotné náklady alebo riziko.
- Vyplácanie sa deje zväčša listovou zásielkou alebo vkladom na účet na bankové konto priekupníka.

Využívanie zmluvných a burzových priekupníkov v sovietskych operáciách minimalizuje, resp. odstraňuje riziko prepojenia ich spravodajských stredísk a obchodných predstaviteľov, zatiaľ čo pre úlohu nadobúdania technológií paralelne zaisťujú žiadosti o profesionálne know-how v obchode a v obchodnej diverzii.

Pretože sa v týchto operáciách sovietska strana priamo udržiava v úzadí, pri hatení zmluvnej diverzie môže byť oveľa efektívnejšie prísnejšie uplatňovanie zákona a kontroly obchodu než účinok kontrarozviednych opatrení, hoci obe zohrávajú významnú úlohu.

Richard Mueller – zmluvný priekupník

Západonemecký občan – Richard Mueller je v svojej krajine a v Spojených štátoch hľadaný za mnohé prípady zahŕňajúce nelegálny vývoz počítačov, mikroelektroniky, ako aj ďalších výrobkov spadajúcich pod kontrolu CoCom-u do Sovietskeho zväzu. Jeho angažovanosť v nadobúdaní ilegálnych technológií v prospech Sovietskeho bloku sa datuje do začiatku 70. rokov. Od roku 1978 prebiehali Muellerove obchody takmer výlučne so sovietskymi obchodníkmi v zahraničí. Niektorí z nich boli spravodajskí dôstojníci pracujúci pod krytím. Pre svoju sieť využíva Mueller veľa nastrčených firiem. Aby maskoval svoje aktivity, so svojimi sovietskymi nadriadenými sa stretáva v Moskve. V jednej chvíli mal viac než 75 firiem v Rakúsku, Francúzsku, Švajčiarsku, Veľkej Británii, USA a Západnom Nemecku.

Medzi rokmi 1978 až 1983 Mueller dodal Sovietskom pokročilé počítače, periférie a mikroelektroniku v hodnote približne 10 miliónov dolárov. Pravdepodobne Muellerovou najznámejšou operáciou bol pokus o získanie siedmich počítačov série VAX s príslušným hardvérovým a softvérovým vybavením od americkej firmy Digital Equipment Corporation.⁴¹⁾ Minipočítače typu VAX sú pre Sovietskov cenné kvôli svojej počítačom podporovanej konštrukcii (CAD) pre výrobu mikroelektroniky. Zariadenie bolo zakúpené v USA Muellerovými nastrčenými firmami v Juhoafrickej republike a v NSR. Väčšina bola zabavená vo Švédsku a Západnom Nemecku na ceste do ZSSR.⁴²⁾

Ďalšie diverzné metódy

Sovietski obchodníci v zahraničí sa už určitú dobu tiež pokúšajú dostať malé západné firmy pod svoj vplyv cez legálne objednávky. Pre takéto firmy, ktoré nie sú ani zmluvní, ani

burzovní priekupníci, je zjavne ťažké, ak nie neodmietnuteľné, prijať príležitostnú sovietsku požiadavku na nelegálne nákupy alebo požiadavku na podporu pri väčšej nelegálnej obchodnej operácii.⁴³⁾ Niektoré firmy však môžu byť dokonca nevedome alebo postupne vtiahnuté do spoluúčasti či do pomoci pre sovietske diverzné operácie. V dlhodobom záujme Západu bolo obmedziť expanziu sovietskych obchodných spoločností v zahraničí kvôli príležitostiam, ktoré poskytujú pre tento druh diverznej činnosti. Hoci sa stalo oveľa ťažším viesť tento druh činnosti, Moskva naďalej udržuje tieto diverzné kanály otvorené.

Sovieti tiež nadobúdajú technológiu pre modernizáciu výroby cez ďalší mechanizmus, takzvaných prijímacích inžinierov. Ich úlohou je kontrola kvality na dlhotrvajúcej báze, zvyčajne rok alebo dlhšie, v západných firmách, ktoré sú zapojené do výroby položiek pre sovietskych koncových užívateľov. Môže ísť o spravodajských dôstojníkov alebo sovietsky personál, ktorý je koptovaný do krádeží patentovanej produkcie alebo technických dát. Túto príležitosť využívajú tiež pre vyhľadávanie agentov, pre okamžité alebo budúce využitie. Využívanie prijímacích inžinierov pre zbieranie je obzvlášť praktické v krajinách s rozvinutou technológiou výroby. Cieľom tejto metódy sa stali spoločnosti v západnej Európe a v Japonsku.

Vyhliadky pre zastavenie strát

Západ potrebuje lepšie organizovať a chrániť svoje vojenské, priemyselné, obchodné a vedecké komunity so zreteľom na dva hlavné ciele:

- V prvom rade musí udržiavať technologický náskok nad Sovietmi v rozhodujúcom konštrukčnom a výrobnom know-how.
- Mala by sa striktne dodržiavať kon-

41) Túto spoločnosť neskôr kúpila firma Compaq a následne Hewlett-Packard.

42) „Medzi pokusy o poškodenie záujmov ČSSR možno svojim obsahom zaradiť i postup fínskej firmy DATA NACIONAL COMPANY Helsinky v súvislosti so zakúpením čs. počítača SM-52/12. Počítač bol nezistenou špeditérskou firmou expedovaný z ČSSR priamo do NSR. V súvislosti s uvedeným počítačom, ktorý je v rámci RVHP považovaný za špičkový a vyvinutý bol Výskumným ústavom výpočtovej techniky v Žiline z amerického systému firmy WAX bolo zistené, že o jeho kompletný softvér a hardvér, resp. vývojovú dokumentáciu záujem prejavovalo už viacej popredných odborníkov z KŠ (kap. štátov). Nemožno teda vylúčiť, že predmetný počítač bol prostredníctvom firmy DATA NACIONAL COMPANY zakúpený za účelom dôkladnej previerky konštrukčných prvkov z hľadiska skúmania čs. originality.“ AMV ČR, f. A 34/1, inv. jedn.: 914, XII. správa ZNB Informácia o štátno-bezpečnostnej situácii a aktuálnych otázkach kontrarozviednej práce na I. odbore XII. S-ZNB Bratislava za obdobie II. štvrťroka 1989, príloha k č. p.: KR-0079-2/OA-89, s. 183. „Niektoré krajiny sovietskeho bloku vyvíjajú kópie DEC (Digital Equipment Company?) VAX 32-bitové super-minipočítače. Bulharsko, Československo, Maďarsko a ZSSR sa pokúšajú kopírovať VAX 11/750. ZSSR, Československo, Maďarsko a NDR tiež vyvíjajú kópie VAX 11/780.“ Directorate of Intelligence; Soviet Bloc Computers: Direct Descendants of Western Technology. 6. 1. 1989, s. 10. Dostupné na: <http://www.foia.cia.gov/>

43) „V problematike elektrotechnického priemyslu bol získaný poznatok o chovaní zástupcu USA firmy TEKTRONIX, rakúskeho štátneho príslušníka [...], ktorý po našom TS žiadal zadovážiť propagačné prospekty osobných počítačov KS-A. Túto jeho iniciatívu možno označiť ako legendu pri zisťovaní, či čs. podniky nevyužívajú zariadenia embargované COCOMom. Počítač KS-A je do ČSSR dodávaný prostredníctvom rakúskej priekupníckej firmy a jeho základná jednotka podlieha embargu.“ AMV ČR, f. A 34/1, inv. jedn.: 913. Zhodnotenie výsledkov kontrarozviednej činnosti orgánov bezpečnosti Správy ŠTB Praha za 2. štvrťrok 1989. Príloha č. 3 k č. j.: OS-0049/OA0-89, s. 4.

trola viacúčelových produktov, vrátane počítačových systémov s integrovanou podporou konštruovania a výroby súčastí,⁴⁴⁾ veľké množstvo automatizovaných zariadení na kontrolu a testovanie. Najdôležitejšia je však kontrola automatizovaných testovacích zariadení, ktoré môžu pomôcť Sovietom zmierniť kritické kvalitatívne chyby pri výrobe zbraní a vojenských zariadení.

Konečným cieľom by malo byť zamedzenie prístupu Sovietom k technickej dokumentácii, zariadeniam a technológiám, ktoré urýchľujú ich vojenské programy a zároveň spôsobujú, že úsilie a výdavky na obranu v západných krajinách narastá. Závislosť Sovietov na západných krajinách pre ich technologickú inováciu vo vojenskom výskume a vývoji a v modernizácii sovietskych výrobných odvetví je rozsiahla. Zvlášť dôležitá je oblasť mikroelektroniky a počítačov a rozšírenie o kľúčové oblasti, ktoré zahŕňajú riadenie, kontrolu, komunikáciu a rozvednu (kontrarozvednu) činnosť, počítačom podporovanú konštrukciu a výrobu i výrobu materiálov.⁴⁵⁾

Spojené štáty a mnoho ďalších západných vlád si začali presnejšie uvedomovať, ako ich vojenské a viacúčelové zariadenia zlepšili kapacitu výkonu a výrobné štandardy sovietskych zbraní. Niekoľko pozitívnych krokov už Spojené štáty, západná Európa a Japonsko uskutočnili. Zahŕňajú selektívne rozšírenie zoznamu CoCom o zakázanie kľúčových položiek pre Sovietov. Hoci dôraz medzi krajinami kolíše, väčšina z nich prijala individuálne programy na zastavenie diverzií a strát, napríklad:

- Programy na zvyšovanie povedomia, s dôrazom na informovanie o veľkosti sovietskeho úsilia, taktike a škodách, ktoré spôsobujú pre západnú bezpečnosť.
- Zvyšovanie úsilia v kontrole exportu a zlepšovanie schopností uplatňovať zákon.⁴⁶⁾
- Kontrarozvedne programy špeciálne zamerané na aktivity v procese presunu technológií nepriateľskými spravodajskými službami, ich spolupracovníkmi a agentmi.

- Programy o informovanosti v oblasti priemyselnej bezpečnosti uskutočňované v spolupráci s kontrarozviednymi službami, bezpečnostnými službami a s profesionálmi z oblasti podnikovej bezpečnosti.
- Kontroly vedeckých návštev zo sovietskeho bloku navrhnuté tak, aby sa monitorovali návštevy s vysokým bezpečnostným rizikom a pritom silnel duch a integrita akademických výmen.
 - Lepšie posudzovať vládne verejné publikácie pred ich vydaním a distribúciou.

Všeobecne povedané, celosvetovým následkom je oveľa ťažšie operačné prostredie pre sovietske spravodajské služby. Rozširovanie pokročilých produktov a špičkovej technológie po celom svete však jasne zvýšil sovietske príležitosti pre zbieranie. Aby z toho mali úžitok, môžeme očakávať, že Sovieti zintenzívnia operačné úsilie pri akvizíciách:

- Nárastom využívania nájomných priekupníkov na globálnom základe.
- Budú sa viac spoliehať na spojencov z radov východoeurópskych spravodajských služieb. Bude narastať využívanie závislých krajín ako Líbya, Vietnam a Severná Kórea.
- Vzrastie využívanie akýchkoľvek slabých miest amerických a západných plánov koprodukčných obranných zbrojných systémov v spojeneckých krajinách.
- Budú sa spoliehať na špionážne operácie tretích krajín zamerané na americký personál a technológie (hlavne nezákonným obchodovaním s utajovanými pohľadávkami v oblastiach mimo Spojených štátov).
- Budú využívať obchodné jednotky tretieho sveta pre obchodovanie s americkou špičkovou technológiou (Sovieti tvrdia, že firmy, vysokí štátni úradníci a bezpečnostné služby v týchto krajinách je možné ľahko oklamať).
- Budú sa pokúšať o širší on-line prístup k americkým a ostatným západným databázovým systémom priamo zo Sovietskeho zväzu.

44) CAD/CAM (computer-aided design and manufacturing) – počítačom podporovaná konštrukcia a výroba.

45) „Agentúrnou cestou zistené od pracovníkov USA firiem PACKARD a IBM podstatné sprísnenie podmienok embarga USA na výpočtovú techniku do ČSSR, USA administratíva sa k tomuto rozhodla na základe súčasnej čs. represívnej politiky voči opozícii v ČSSR.“ AMV ČR, f. A 34/1, inv. jedn.: 914, Štvrťročná informácia o kontrarozviednej činnosti 1. odboru S – ŠtB Brno, 9. 6. 1989, č.j.:0S-001331/10-89, s. 97.

46) Napr. v oblasti právnej ochrany polovodičových výrobkov vydala Rada Európskeho Spoločenstva v decembri 1986 „Smernicu o právnej ochrane topografií polovodičových výrobkov“. V zdôvodnení sa uvádzalo medzi iným aj to, že „funkcie polovodičových výrobkov závisia z veľkej časti od topografií takýchto výrobkov a keďže vývoj takýchto topografií si vyžaduje investície značných ľudských, technických a finančných zdrojov, zatiaľ čo topografie takýchto výrobkov sa dajú kopírovať za zlomok nákladov potrebných na ich nezávislý vývoj“. Smernica zaväzovala členské krajiny prijať zákony a právne predpisy, ktoré zabezpečia ochranu polovodičových výrobkov nakoľko išlo o technológiu mimoriadnej dôležitosti pre priemyselný rozvoj spoločenstva. Dostupné na: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31987L0054:SK:HTML>.

Aby efektívne protiopatrenia udržali krok s vyvíjajúcimi sa sovietskymi akvizícnými programami – predovšetkým vysoko efektívnymi operáciami KGB, GRU, ich východoeurópskych spojencov, ako aj neetických obchodníkov – by Západ mal správne vedieť očakávať sovietsku taktiku. Západné krajiny by mali pokračovať v zdokonaľovaní a úprave svojich reakcií. Západ potrebuje najmä zlepšiť a zdokonaľiť svoje znalosti o sovietskych vojensko-technických potrebách a spracovať tieto poznatky do zmysluplných a praktických zoznamov na multilaterálnu kontrolu vývozu.⁴⁷⁾ Najdôležitejším však musí byť nárast medzinárodnej koordinácie západných programov – napríklad, systematický program medzi západnými colnými úradmi zameraný na zamedzenie ilegálneho vývozu a diverzií zariadení vojenského významu navzdory jasnému geo-

grafickému rozširovaniu nebezpečenstva sovietskych akvizícií.

Keďže vieme veľa o sovietskom úsilí, je možné podniknúť mnoho krokov, aby sa zabránilo stratám. Nie je to neprekonateľný problém. Sovietsky apetít na západné technológie však bude nenásytné pokračovať. Využijú akúkoľvek slabosť v západných vývozných kontrolách, ako aj rozdielnosti v exportnej politike medzi členskými krajinami CoComu pri získavaní technológií potrebných pre ich vojenské programy koncom 80. rokov a v ďalšom období.

Toto úsilie je pre nich oveľa ťažšie a drahšie než kedykoľvek v minulosti. Stávky sú vysoké a Sovietsi to vedia. Budú sa venovať akýmkoľvek zdrojom a budú potrebovať ľudský potenciál na to, aby splnili najkritickejšie požiadavky pre zbieranie vojenského vybavenia.

RESUME

The Soviet Acquisition of Significant Western Military Technology

An American report from February 1985 on Soviet programs which examined western military technology shows the American point of view on problems the East Bloc had with its scientific and technical espionage and with its intelligence agencies during the 1970s and 1980s. The report describes two separately-operated Soviet acquisition programs, the first run by the Military Industrial Committee of the USSR's Counsel of Ministers and the second operated by the Ministry of Foreign Trade. The report also characterizes how two Soviet espionage organizations (KGB, GRU) and their Eastern European allies were engaged in both acquisition programs, and it names the technologies that were vitally important for Soviet military expansion. It also shows examples of western technology the Soviets copied for use in their own military systems. During the Cold War, Soviet and Eastern European espionage was very successful in the scientific and technical fields. The report shows that Americans were quite aware of the enormous extent of acquisitions and that they were thereby indirectly „subsidizing“ Soviet military growth. In 1999, the U.S. Central Intelligence Agency assembled a report on the historical perspectives of the technical espionage program and published it on its website, www.foia.cia.gov.

47) „Do 31. 3. 1986 dopracovať ve spolupráci s I. správou SNB systém opatření smeřujících k ochraně dovozu embargovaných zařízení, zboží a technologií před zájmem speciálních služeb protivníka. V součinnosti se VI. správou SNB a Technickou správou FMV vypracovat do 30. 6. 1986 systém opatření protivníka používaných ke kontrole těchto dodávek do socialistických zemí.“ Archiv ÚPN, zbierka dokumentov z iných archívov, Ročný plán XI. správy SNB na rok 1986, 29. 12. 1985, č. j.: E-0011-116/03-85, s. 21.

Dohoda o spolupráci s United States Holocaust Memorial Museum

Vo výskume problematiky holokaustu so zahraničným partnerom

Od roku 2005 sa Ústav pamäti národa (ÚPN) venuje systematickému výskumu holokaustu na Slovensku. Aj na stránkach štvrtročníka Pamäť národa už bol avizovaný začiatok prác na projekte Osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945, ktorý podrobne mapuje problematiku rasovo motivovanej perzekúcie Židov na Slovensku v období trvania Slovenskej republiky (1939 – 1945).

Keďže v tomto projekte budú spracovávané aj údaje týkajúce sa deportácií slovenských Židov a ich následného väznenia a vraždenia v nacistických vyhladzovacích táboroch na území dnešného Poľska, bolo od prvých momentov príprav projektu zrejmé, že k jeho úspešnému zvládnutiu bude potrebné nadviazať medzinárodnú spoluprácu s organizáciami, ktoré zhromažďujú archívne materiály.

Prvým zahraničným partnerom ÚPN, od ktorého po vzájomných rokovaníach očakávame pomoc pri výskume v projekte Osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945, sa vo februári 2006 stalo United States Holocaust Memorial Museum (USHMM), nezávislá inštitúcia vlády Spojených štátov amerických, ktorej hlavným poslaním je propagácia a rozširovanie poznatkov o tragédii holokaustu občanom Spojených štátov amerických. United States Holocaust Memorial Museum patrí medzi popredné dokumentačné pracoviská v problematike holokaustu na svete. Po rokovaníach, ktoré po návšteve zástupcu ÚPN v United States Holocaust Memorial Museum vo Washingtone trvali niekoľko mesiacov, došlo dňa 23. februára 2006 za účasti J. E. Rodolphe Valle, mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Spojených štátov amerických na Slovensku, k podpisu Dohody o spolupráci medzi oboma organizáciami na pôde Ústavu pamäti národa v Bratislave.

Dohodou o spolupráci, ktorú za ÚPN podpísal predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ing. Ján Langoš a za USHMM riaditeľ divízie medzinárodných archívnych programov p. Radu Ioanid, sa obe strany zaviazali sprístupniť si vzájomne uchovávané archívne

materiály a umožniť vytvorenie ich reprodukovateľných kópií.

Spoločné pracovné rokovanie predstaviteľov oboch organizácií vytýčilo smer ďalšej spolupráce, pričom zo strany Ústavu pamäti národa boli prezentované konkrétne potreby v súvislosti s projektom Osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945, medzi ktoré okrem kópií dôležitých archívnych materiálov spravovaných americkým partnerom patrí aj využitie možnosti kontaktovania osôb pochádzajúcich zo Slovenska, vedených v Registri preživších holokaustu (Register of Holocaust Survivors), ktorý spravuje práve USHMM.

Predstavitelia USHMM poblahoželali Ing. Jánovi Langošovi, predsedovi Správnej rady ÚPN, k doposiaľ vykonanej práci a vyjadrili uznanie Ústavu pamäti národa v Bratislave, ktorý podľa ich názoru svojou činnosťou prispel k veľkému pokroku Slovenska vo vyrovnávaní sa so svojou minulosťou.

Mgr. Ján Hlavinka
(1979), absolvent FiF PU
Prešov, pracuje v ÚPN.

*Radu Ioanid (vľavo) a Ján Langoš po podpísaní dohody.
Foto: L. Ďurina, A ÚPN.*

DOHODA O SPOLUPRÁCI

Táto Dohoda o spolupráci (táto „Dohoda“) bola uzavretá dňa 23. februára 2006 medzi Ústavom pamäti národa („Ústav“) a United States Holocaust Memorial Museum, nezávislou inštitúciou vlády Spojených štátov amerických („Múzeum“) (jednotlivo „strana“, spolu „strany“).

PREAMBULA

Múzeum bolo vytvorené za účelom prezentácie histórie prenasledovania a zavraždenia šiestich miliónov Židov a miliónov ďalších obetí nacistickej tyranie v rokoch 1933 až 1945;

hlavným poslaním Múzea je propagácia a rozširovanie poznatkov občanom Spojených štátov amerických o neslýchanej tragédii holokaustu, uchovávanie spomienky na tých, ktorí trpeli, ako aj povzbudzovanie jednotlivcov, aby rozmyšľali o morálnych a duchovných otázkach umocnených udalosťami holokaustu;

Ústav bol založený parlamentom Slovenskej republiky za účelom uchovávania, dokumentovania, štúdia a zverejňovania dokumentov o dobe neslobody v dejinách národa, ktorá začala prijatím Židovského kódexu a skončila pádom komunistického režimu na Slovensku;

Ústav má v držbe a spracúva dokumenty z obdobia pred, počas a po II. svetovej vojne (t.j. rokov 1933 – 1989), ktoré sa týkajú holokaustu a jeho historického kontextu („archívny materiál“).

Vzhľadom na vyššie uvedené sa strany dohodli uzavrieť túto Dohodu za nasledujúcich podmienok:

Článok I **Účel dohody**

Strany spoločne vytvoria harmonogram na prehliadku a reprodukciu celého alebo častí archívneho materiálu („vybraný archívny materiál“) v súlade s ustanoveniami tejto Dohody. Strany súhlasia, že budú spolupracovať pri realizácii ustanovení tejto Dohody v dobrej viere.

Článok II **Povinnosti Ústavu**

1. Ústav umožní zástupcom Múzea, ktorých Múzeum vyberie podľa vlastného primeraného uváženia, prístup k vybranému archívneho materiálu.
2. Ústav poskytne zástupcom Múzea kópie archívnych pomôcok týkajúcich sa archívneho materiálu („archívne pomôcky“).
3. Ústav umožní zástupcom Múzea určiť na reprodukciu celý vybraný archívny materiál alebo jeho časti („reprodukčný materiál“) a podľa výberu Múzea buď (i) reprodukčný materiál zreprodukuje na reprodukčnom zariadení Ústavu, alebo (ii) ho povolí Múzeu prekopiovať ním určeným spôsobom.
4. Následne po obdržaní reprodukčného materiálu sa Múzeum môže rozhodnúť vytvoriť jednu (1) alebo dve (2) kompletne dodatočné záložné kópie reprodukčného materiálu. Okrem toho sa strany dohodli, že Múzeum uloží reprodukčný materiál do svojich archívov a bude mať právo udeliť prístup a dať alebo povoliť tretím stranám urobiť kópie vybraných záznamov reprodukčného materiálu počas svojej bežnej archívnej činnosti a v súlade s pravidlami a internými smernicami upravujúcimi prístup a užívanie archívu.

5. Ústav bez výslovného povolenia Múzea nesmie publikovať žiadne kópie archívneho materiálu Múzea, ktorý obdržal na základe tejto Dohody na internete, v sieti World Wide Web, a ani v žiadnej verejne prístupnej online sieti. Ústav s vynaložením primeraného úsilia upozorní tretiu stranu, ktorej udelí prístup ku kópiám archívneho materiálu Múzea, na povinnosť znášať rovnaké obmedzenia.
6. Ústav s vynaložením primeraného úsilia upozorní tretiu stranu, ktorej udelí prístup ku kópiám archívneho materiálu Múzea na povinnosť získať pred použitím týchto kópií archívneho materiálu Múzea na komerčný účel písomný súhlas Múzea, ktorý môže byť podmienený zaplatením licenčných poplatkov.

Článok III

Povinnosti Múzea

1. Múzeum uznáva a rešpektuje práva Ústavu ako držiteľa a zákonného správcu pôvodných archívnych pomôcok a archívneho materiálu.
2. Múzeum umožní Ústavu prístup k všetkým výskumným archívnym materiálom, ktoré sú v jeho držbe, v súlade so všeobecnými pravidlami Múzea o prístupe k archívnym zbierkam.
3. Múzeum poskytne Ústavu kópie archívnych pomôcok týkajúcich sa archívneho materiálu Múzea na požiadanie.
4. Múzeum umožní zástupcom Ústavu určiť na reprodukciu výskumný materiál archívnych zbierok Múzea a podľa výberu Ústavu buď (i) vybraný materiál zreprodukuje na zariadení Múzea, alebo (ii) Ústavu povolí vybraný archívny materiál prekopírovať ním určeným spôsobom.
5. Následne po obdržaní archívneho materiálu Múzea sa Ústav môže rozhodnúť vytvoriť jednu (1) alebo dve (2) kompletne dodatočné záložné kópie reprodukovanej materiálu. Okrem toho sa strany dohodli, že Ústav uloží reprodukováný archívny materiál do svojho archívu a bude mať právo udeliť prístup a dať alebo povoliť tretím stranám urobiť kópie vybraných záznamov reprodukovanej materiálu počas svojej bežnej archívnej činnosti a v súlade s pravidlami a internými smernicami upravujúcimi prístup a užívanie archívu.
6. Múzeum bez výslovného povolenia Ústavu nesmie publikovať žiaden vybraný archívny materiál, ktorý obdržalo na základe tejto Dohody na internete, v sieti World Wide Web a ani v žiadnej verejne prístupnej online sieti. Múzeum s vynaložením primeraného úsilia upozorní tretiu stranu, ktorej udelí prístup k vybranému archívnemu materiálu, na povinnosť znášať rovnaké obmedzenia.
7. Múzeum s vynaložením primeraného úsilia upozorní tretiu stranu, ktorej udelí prístup k vybranému archívnemu materiálu, na povinnosť získať pred použitím tohto vybraného archívneho materiálu na komerčný účel písomný súhlas Ústavu, ktorý môže byť podmienený zaplatením licenčných poplatkov.

Článok IV

Všeobecné ustanovenia

1. Táto Dohoda sa uzatvára na dobu desať (10) rokov od dátumu jej podpisu („trvanie Dohody“) a pokiaľ niektorá zo strán nedá druhej strane šesťdesiat (60) dní pred uplynutím platnosti trvania Dohody výpoveď, trvanie Dohody sa automaticky predĺži o jedno alebo viacero ďalších päť- (5) ročných období („ďalšie trvanie Dohody“). Každá strana môže túto Dohodu vypovedať pred uplynutím platnosti trvania Dohody alebo ďalšieho trvania Dohody, odovzdaním písomnej výpovede druhej strane deväťdesiat (90) dní vopred.

2. Povinnosti každej strany podľa tejto Dohody podliehajú právnym predpisom ich jednotlivých krajín a dostupnosti finančných prostriedkov.
3. Náklady reprodukcie archívnych pomôcok ako aj vybraného archívneho materiálu budú strany znášať spôsobom určeným na základe vzájomnej dohody.
4. Táto Dohoda bola vyhotovená v štyroch origináloch, z ktorých sú dva v anglickom a dva v slovenskom jazyku. Obe verzie sa považujú za rovnako autentické.
5. Strany súhlasia, že pokiaľ to nebude nevyhnutné na realizovanie tejto Dohody, bez vopred získaného výslovného písomného súhlasu druhej strany žiadna zo strán nesmie použiť, a ani povoliť tretej strane použiť mená, názvy, obchodné značky a ochranné známky druhej strany žiadnym spôsobom vrátane bez obmedzenia v spojení s akýmkoľvek subjektom.
6. Múzeum je nezávislá inštitúcia vlády Spojených štátov amerických, ktorá uzavrela túto Dohodu na základe svojej nezávislej zmluvnej slobody. Múzeum samostatne zodpovedá za všetky záväzky vyplývajúce z tejto Dohody. V prípade, že Múzeum poruší svoje povinnosti vyplývajúce z tejto Dohody, Ústav zohľadní výlučne aktíva Múzea na uspokojenie svojich nárokov a nebude ich uplatňovať u inej fyzickej alebo právnickej osoby.
7. Ústav je verejnoprávna inštitúcia zriadená slovenským Zákonom o pamäti národa, ktorá uzavrela túto Dohodu na základe oprávnenia príslušným ustanovením tohto zákona. Podľa platných zákonov na Slovensku Ústav samostatne zodpovedá za všetky záväzky vyplývajúce z tejto Dohody.
8. Táto Dohoda nezakladá partnerstvo ani spoločný podnik medzi jej stranami, a ani neustanovuje žiadnu stranu zástupcom druhej strany. Žiadna strana sa nemôže predstavovať v rozpore s podmienkami tohto článku a žiadna strana nebude zodpovedná za prehlásenie, záruku, konanie alebo nekonanie druhej strany v rozpore s týmto ustanovením.
9. Adresy Ústavu a Múzea na oznamovacie účely:

Ústav: Ústav pamäti národa
 Námestie SNP č. 28, P.O.BOX 239
 810 00 Bratislava
 Slovenská republika
 Do rúk Jána Langoša, predsedovi Správnej rady Ústavu

Múzeum: United States Holocaust Memorial Museum
 100 Raoul Wallenberg Place, S.W.
 Washington, D.C. 20024-2150
 Do rúk Radu Ioanida, riaditeľa Medzinárodných archívnych programov

10. Žiadna strana nesmie previesť túto Dohodu bez predchádzajúceho písomného súhlasu druhej strany.

11. Táto Dohoda pokračuje v prospech a je záväzná pre dedičov, odkazovníkov, osobných zástupcov, nástupcov a nadobúdateľov strán.

12. Neplatnosť alebo neuplatniteľnosť niektorého konkrétneho ustanovenia tejto Dohody nebude mať vplyv na jej ostatné ustanovenia. Táto Dohoda bude interpretovaná, akoby toto neplatné alebo neuplatniteľné ustanovenie bolo vynechané.

13. Túto Dohodu vytvára súhlas strán týkajúci sa jej účelu. Zmeny a doplnky alebo úpravy tejto Dohody nebudú účinné, pokiaľ nebudú vyhotovené v písomnej forme a podpísané oprávnenými zástupcami strán.

Na dôkaz súhlasu strany túto Dohodu podpísali k vyššie uvedenému dňu.

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

Radu Ioanid
riaditeľ, Divízia Medzinárodných
archívnych programov

Ján Langoš
predseda Správnej rady

provision of this Act. To the extent permitted by Slovakian law, a liability of the Institute under this Contract shall be a liability of the Institute only.

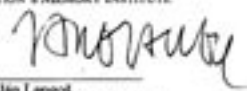
8. Nothing herein will constitute a partnership between, or joint venture of, the Parties hereto or constitute one Party the agent of the other. Neither Party may hold itself out contrary to the terms of this Article, and neither Party will be liable for the representation, warranty, act, or omission of the other Party contrary to the provisions hereof.
9. The Institute's and the Museum's addresses for notice purposes are as follows:
To the Institute:	Ústav pamäti národa (Nation's Memory Institute)
Námestie SNP 6, 28
P.O. BOX 239
810 00 Bratislava 1
Slovakia
Attention: Ján Langoš, Chair of the Board of Directors
of the Institute
To the Museum:	United States Holocaust Memorial Museum
100 Raoul Wallenberg Place, S.W.
Washington, D.C. 20024-2150
Attention: Radu Ioanid, International Archival
Programs Director
10. Neither Party may assign this Contract without the other Party's prior written consent.
11. This Contract inures to the benefit of and is binding upon the heirs, legatees, personal representatives, successors, and assigns of the Parties hereto.
12. The invalidity or unenforceability of any particular provision of this Contract shall not affect the other provisions hereof, and this Contract shall be construed in all respects as if such invalid or unenforceable provision were omitted.
13. This Contract constitutes the entire agreement of the Parties hereto with respect to the purpose hereof. No amendments to or modifications of this Contract shall be effective unless made in writing and executed by the authorized representatives of the Parties.

IN WITNESS WHEREOF, the Parties have executed and delivered this Contract as of the date first above written.

UNITED STATES HOLOCAUST
MEMORIAL MUSEUM

By:
Radu Ioanid,
Director, International Archival Programs
Division

NATION'S MEMORY INSTITUTE

By:
Jan Langos
Chair, Board of Directors

Odškodňovanie obetí okupácie

Mgr. Patrik Košický
(1973), absolvent FIF
UK Bratislava, vedúci
Oddelenia rekonštrukcie
dokumentov ÚPN.

Národná rada Slovenskej republiky schválila 8. novembra 2005 zákon č. 547/2005 Z. z. o odškodnení obetí okupácie Československa vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky. Účelom zákona je odškodniť občanov Slovenskej republiky, ktorí boli v období od 20. augusta 1968 do 27. júna 1991 usmrtení alebo zranení príslušníkom niektorej z okupačných armád.

Nárok na odškodnenie formou jednorazovej peňažnej sumy je potrebné uplatniť vo forme písomnej žiadosti najneskôr do 31. decembra 2006 na adresu:

Ministerstvo spravodlivosti SR
Sekcia civilného práva
Odbor rehabilitácií a odškodňovania
Župné námestie 13
Bratislava 813 11

Podľa §5 zákona o odškodnení je potrebné k žiadosti pripojiť dôkazy preukazujúce opodstatnenosť jej nárokov a čestné vyhlásenie o tom, že odškodnenie nebolo poskytnuté podľa iného právneho predpisu. Ak žiadosť nie je doložená týmito dôkazmi, považuje sa za bez-

predmetnú. Odškodnenie je vylúčené, ak už došlo k odškodneniu podľa vyhlášky MZV číslo 11/1969 Zb. o Zmluve medzi vládou ČSSR a vládou ZSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území ČSSR.

Ústav pamäti národa v roku 2005 dokumentoval prípady usmrtenia a zranenia počas prvých dní okupácie Československa v auguste 1968. Z Archívu Ministerstva vnútra v Levoči získal kópie denných hlásení Verejnej bezpečnosti, kde sú zaznamenané mená usmrtených a zranených osôb. Ústav zároveň disponuje kópiami vyšetrovacích spisov Mestskej správy Verejnej bezpečnosti – odbor vyšetrovania Bratislava, v ktorých sa nachádza kompletná dokumentácia vrátane lekárskeho nálezov a výpovedí svedkov. Kópie týchto dokumentov poskytuje Ústav pamäti národa na základe žiadosti.

Originály vyšetrovacích spisov z ostatných proveniencií boli v októbri 1968 zaslané príslušným vojenským prokuratúram a dnes sa nachádzajú vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe, ktorý bol v roku 2002 postihnutý povodňami. Dokumenty boli zamrazené a v tomto roku prebieha ich rozmrazovanie a rekonštrukcia. ÚPN už požiadal o vyhotovenie ich kópií.

* * * * *

ZÁKON č. 547/2005 Z. z. **z 8. novembra 2005**

o odškodnení obetí okupácie Československa vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky

Národná rada Slovenskej republiky sa uzniesla na tomto zákone:

§ 1 **Účel zákona**

Účelom zákona je odškodniť občanov Slovenskej republiky, ktorí ako občania Československej socialistickej republiky alebo občania Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len československí občania) boli usmrtení alebo zranení v súvislosti s pobytom okupačných armád Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej

republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky na území vtedajšieho Československa.

§ 2

(1) Oprávnená osoba podľa tohto zákona je fyzická osoba, ktorá

- a) bola v období od 20. augusta 1968 do 27. júna 1991 zranená príslušníkom niektorej z okupačných armád alebo civilnou osobou zdržujúcou sa na území Československa v súvislosti s pobytom okupačných armád,
- b) bola zranená na území Československa,
- c) v dobe zranenia bola československým občanom,
- d) za zranenia príslušníkom niektorej z okupačných armád alebo civilnou osobou zdržujúcou sa na území Československa v súvislosti s pobytom okupačných armád nebola odškodnená podľa iného právneho predpisu.¹⁾

(2) Ak oprávnená osoba podľa odseku 1 zomrela, nárok na odškodnenie má manžel a deti, každý rovnakým dielom. Ak ich niet, stávajú sa oprávnenými osobami rodičia, každý rovnakým dielom.

(3) Oprávnenými osobami podľa tohto zákona sú deti a manžel fyzickej osoby, ktorá

- a) bola v období od 20. augusta 1968 do 27. júna 1991 usmrtená príslušníkom niektorej z okupačných armád alebo civilnou osobou zdržujúcou sa na území Československa v súvislosti s pobytom okupačných armád, alebo podľahla zraneniu spôsobenému príslušníkom niektorej z okupačných armád alebo civilnou osobou zdržujúcou sa na území Československa v súvislosti s pobytom okupačných armád,
- b) bola usmrtená alebo zranená s následkom smrti na území Československa,
- c) v dobe usmrtenia alebo zranenia s následkom smrti bola československým občanom.

(4) Ak nie sú oprávnenými osobami podľa tohto zákona deti a manžel osoby, ktorá splnila podmienky podľa odseku 3, stávajú sa oprávnenými osobami rodičia osoby spĺňajúci podmienky podľa odseku 3, každý rovnakým dielom.

(5) Ak bola niektorá z osôb spĺňajúca podmienky podľa odseku 3 alebo odseku 4 odškodnená za smrť alebo zranenie s následkom smrti manžela, rodiča či dieťaťa podľa iného právneho predpisu, 1) oprávnenie podľa tohto zákona nevzniká.

§ 3

(1) Oprávnené osoby majú nárok na poskytnutie jednorazovej peňažnej sumy (ďalej len nárok), len ak sú občanmi Slovenskej republiky.

(2) Nárok je potrebné uplatniť vo forme písomnej žiadosti u orgánu príslušného na rozhodnutie najneskôr do 31. decembra 2006, inak nárok zaniká.

§ 4

(1) Nárok oprávnených osôb podľa § 2 ods. 3 a 4 tohto zákona je vo výške 180 000 Sk.

(2) Nárok oprávnených osôb podľa § 2 ods. 1 a 2 tohto zákona je vo výške

- a) 90 000 Sk, ak zranenie zanechalo trvalé následky,
- b) 50 000 Sk v ostatných prípadoch.

§ 5

(1) Nárok uplatní oprávnená osoba písomne na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky.

(2) K žiadosti je potrebné pripojiť dôkazy preukazujúce opodstatnenosť jej nárokov a čestné vyhlásenie o tom, že odškodnenie nebolo poskytnuté podľa iného právneho predpisu. Ak žiadosť nie je doložená týmito dôkazmi, považuje sa za bezpredmetnú.

(3) O poskytnutí jednorazovej peňažnej sumy rozhoduje a jednorazovú sumu vypláca Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

§ 6

(1) Konanie podľa tohto zákona sa začína na návrh oprávnenej osoby. Včas uplatnený nárok, pokiaľ o ňom nebolo rozhodnuté alebo pokiaľ jednorazová peňažná suma nebola vyplatená, prechádza v prípade smrti oprávnenej osoby na jej dedičov.

(2) Na toto konanie sa použije, pokiaľ tento zákon neustanovuje inak, správny poriadok. 2)

(3) Proti rozhodnutiu orgánu uvedeného v § 5 možno podať opravný prostriedok na Najvyšší súd Slovenskej republiky.

§ 7

(1) Konanie podľa tohto zákona je oslobodené od správnych poplatkov.

(2) Jednorazová peňažná suma poskytnutá podľa tohto zákona nepodlieha dani z príjmu fyzických osôb, nezahŕňa sa do vymeriavacieho základu na výpočet poistného na verejné zdravotné poistenie ani do príjmov rozhodujúcich na výpočet poistného na sociálne zabezpečenie a na štátnu politiku zamestnanosti, ani do príjmov rozhodujúcich na účely sociálneho zabezpečenia.

(3) Náklady na jednorazovú peňažnú sumu hradí štát.

(4) Odškodnením podľa tohto zákona nie sú dotknuté práva poškodených domáhať sa odškodnenia voči iným štátom.

§ 8

Tento zákon nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia.

Drobničky „majstrov“

V rámci plnenia svojich povinností preštudujú pracovníci Ústavu pamäti národa každodenne stovky strán archívneho materiálu, ktoré svojím spôsobom vypovedajú o dobe, v ktorej vznikli. Zo svojráznej „burzy“ informácií vo vnútri ústavu vznikol nápad oboznamovať s najzaujímavejšími „drobničkami“ tiež našich čitateľov. Ostatné posúďte sami.

KSS, miestna organizácia Bor. Sv. Mikuláš, 13. januára 1947

Vec: Žiadosť o rýchle zakročenie

25. decembra 1946 do krvi zbili, Tisovská banda nášho člena Okr. NV. Zanedlho nato oslopal asi 12 osôb a vtrhol s nimi na obecný dom, kde práve mal zasadnutie MNV a prekážal riadnemu pojednávaniu. Tam pred všetkými vykričal, že ak Ján Butaš, člen MNV a predseda miest. org. KSS nebude ticho, skočím k tebe a a hneď ťa zabijem. V ten istý deň po skončení pojednávania prepadla táto oslopaná lúza Štefana Sagaru člena NV, ktorý len útekem a vbehnutím do jedného domu sa zachránil. A dnes? Tento Pavel Buta ako predseda národného výboru lebo príde oslopaný pod obraz boží na pojednávanie alebo triezvy a vtedy vyvoláva bitku takže nie je možno nám ani ako členom užšieho NV pojednávania sa zúčastniť. Takto vyvolal bitku aj včera 13. 1. pri zasadnutí UNV, keď išiel sa chytiť do bitky z jedným našim členom a Michal Macek priskočil mu na pomoc. I tento Macek je členom UNV a bol tiež členom HSLŠ dokonca za slov. štátu bol policajným strážnikom.

© © © © ©

Protokol o výpovedi s obvineným Jánom Huňom

Otázka: *Ako ste začali vyvíjať nepriateľskú činnosť?*

Odpoveď: V roku 1948 bola naša činnosť menej aktívna a zameraná na poburovanie miestnych občanov v obci Dobrej, okres Trenčín. Konkrétne dňa 25. marca 1949 som spoločne s Jánom Sýkorom vyvesil v dedine zdochnutú sliedku na obecnú studňu, ku ktorej som pripojil leták s nápisom „Pretože mi predpísali odovzdať vysoký kontingent vajec, tak som sa radšej obesila.“

© © © © ©

Veliteľstvi štátni bezpečnosti Karlovy Vary
Dnešního dne vyslychal jsem vězně Karla Schillera, který při výslechu pronesl výrok,

že Německé GESTAPO naučilo se metodě od GPU. Za tento výrok jsem jmenovaného udeřil.

Karlovy Vary, dne 20. IV. 1950
Josef Šnajar, Odd.V.

© © © © ©

Krajské velitelstvo štátnej bezpečnosti v Bratislave, 17. 5. 1951.

Navrhujem, aby väzeň číslo 775 /cela 183/ bol daní do temnice s pôstom až do odvolania. Väznovi SEMEŠIMU navrhujem temnicu preto lebo nechce vypovedať pravdu.

Veliteľ VI. odd.

© © © © ©

V Praze 29. května 1956.

Dne 28.5.1956 ve 13:00 hodin v záležitosti případu „STATISTIK“ navštívil ss. plk. MILLER a mjr. HOVORKA soudruha ministra financí Ďuriše. Soudruh Miller sdělil s. Ďurišovi toto: ... Ředitel zajišťovací banky v Praze Dr. Josef POTOČEK koná často cesty do zahraničí a stává důvodné podezření, že je ve styku s lidmi, kteří mají zájem na zprávách týkajících se čs. republiky. Za účelem bližšího prověření činnosti POTOČKA, potřebuje ministerstvo vnitra pozdržel jmenovaného v Praze na dobu asi 14 dnů, neboť 1. 6. 1956 odjíždí opět na služební cestu do Skandinávských států. Zdržení bylo by vhodné provést pod legendou vypracování zprávy pro ministra financí.

Soudruh ĎURIŠ na toto odpověděl, že ... „mimo to se jedná o velmi chytrého člověka, který by legendu ihned prohlédl. Soudruh ĎURIŠ nám radil, abychom použili vůči objektu jinou metodu, na př. že může onemocnět a neb jej srazit auto.

Mjr. Hovorka, V. odbor

© © © © ©

Niektoré časti (citáty) z referátu s. A. Novotného na zasadaní ÚV KSČ v dňoch 29 – 30. III. 1956.

Vážený súdruh Stalin,

Boli ste taký drzý a pozvali ste moju ženu k telefónu a vynadali ste jej. Hoci vám ona dala súhlas zabudnúť na to, čo bolo povedané, je jej prostredníctvom tento fakt predsa známy Zinovjevovi a Kamenevovi. Nie som ochotný tak ľahko zabudnúť na to, čo sa urobilo proti mne, a nie je potrebné hovoriť, že čo sa urobilo proti mojej žene, považujem za urobené proti mne. Preto vás prosím o oznámenie, či súhlasíte vziať späť, čo ste povedali a omluviť sa alebo mienite prerušiť medzi nami spojenie.

S úctou Lenin.

Možno si predstaviť, ako sa choval Stalin k ostatným súdruhom, keď sa tatko choval ku Krupskej. Leninova starosť, keď navrhoval „preradiť Stalina z miesta generálneho sekretára“ nebola zbytočná.

© © © © ©

Velitelský posudek (r. 1957)
Štábní kapitán Čambal Florián

Pro svoji houževnatost a politickou spolehlivost byl po zatčení mjr. Kršáka pověřen velením 11. bratislavské pohraniční brigády. ... Je pracovitý, pilný, ukázněný, s některými nedostatky, které s sebou nese malé odborné vzdělání vojenské.

plk. Ludvík Hlavačka v.r.
náčelník Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže

© © © © ©

Krajská správa SNB Praha, II/A,
5. oddělení

Dne 29. dubna 1966

Já, kpt. Danič Felix, starší referent 5. odd. II/A KS SNB Praha předkládám návrh na zrušení svazku kandidáta verbovky. Kandidát verbovky není vhodnou osobou pro spolupráci s orgány SNB a to z důvodů, že je velmi měkké povahy, nedokáže se správně orinetovat, v každém člověku vidí jen dobro. V současné době je v rozvodovém řízení. Přesto, že manželka jej vícekrát fackovala a dokonce mu i nakopala pro 30 minutové zdržení v práci tak jí nechce u soudu ublížit. Dále jeho nevhodnost spočívá v tom, že se převážně zdržuje doma, styky také žádné neudrzuje, a to ani na pracovišti. Mimo několika styků se ženami. Ze všeho projevuje značné obavy.

© © © © ©

Bratislava 7. 8. 1980

Vojenská obvodová prokuratúra, Bratislava

Po skončení vyšetřovania tr. činnosti obvinených des. Vojtecha Skříčku, voj. Vladimíra Lipowského a slob. Františka Bělařa, přisl. PS – ú 5947 Bratislava, ktorí sú v súvislosti so spáchanou tr. činnosťou na pohraničnej jednotke Moravský Ján vo vyšetrovacej väzbe, je potrebné dať do vyšetrovacieho spisu písomnú správu o tom, či tí traja československí občania, ktorí dňa 7. 7. 1980 na tejto jednotke vykonali násilný prechod do kapitalistickej cudziny sú živí, alebo či niektorí z nich je mŕtvy a ak áno, kto konkrétne.

Poznatky o tom máme, že obč. Milan Dlubač by mal byť mŕtvy a mal by byť mŕtvy ďalší z týchto troch občanov a nakoľko o tom nemáme fakticky doklad, touto cestou ho žiadame od Vás. Je to potrebné preto, nakoľko by týmto spoločenská nebezpečnosť obvinených sa zmenšila, ak by niektorí z nich bol mŕtvy.

Podpísaný prokurátor VOP pplk. Augustín Bažány.

© © © © ©

Dne 26. 11. 1989 kolem 20.00 hodin spáchal ve svém bytě, na zevnitř uzavřeném WC, sebevraždu oběšením: KUBÍK Oldřich, nar. 5. 10. 1950, dělník 1...KG Brno, bytem Bučovice U škol 901., člen KSČ. Motivem sebevraždy, jak se těsně před sebevraždou vyjádřil před sousedy bylo současné postavení KSČ ve společnosti. Doslova se vyjádřil: „Komunisty vypískali, jdu se oběsit“. Poté odešel domů, zavřel se na WC a oběsil se.

(podpísaný operačný dôstojník mjr. Sklá-danka Jiří)

© © © © ©

Agentúrny záznam zo dňa 18. 12. 1981 z vypočutia svedka por. Rudolfom Šošovičkom .

Růžičková d'alej uviedla, že mala snahu dostať syna späť do ČSSR, ale sa obáva trestu, nakoľko mu v NSR nahovorili, že bol odsúdený na 5 rokov a nechcel matke uveriť, že je to menej.

Milan Plecho – sen o domove a slobode

Pre dvoch mladíkov, sedemnásťročného Milana Plecha a pätnásťročného Karola G., sa stal 1. december 1963 veľmi nešťastným dňom. Ich zamýšľaný útek na Západ sa skončil na slovensko-rakúskej hranici v blízkosti hraničného prechodu Petržalka/Berg tvrdým zákrokom príslušníkov Pohraničnej stráže ČSSR.

V spomínaný deň, v nočných hodinách po tragickom vyvrholení ich pokusu o útek s nákladným autom S5T, viedla eskorta do pol pásu vyzlečeného zraneného Karola G. približne 100 až 200 metrov k sanitnému vozidlu lekárskej pomoci. Sanitné vozidlo nebolo vpustené do priestoru colnice, kde bol Karol G. predtým podrobený výsluchu, z ktorého si spomína predovšetkým na kričanie a psychický nátlak vypočúvajúcich príslušníkov PS. Svojho priateľa Milana Plecha videl, ako ho odnášajú na nosítkach do inej miestnosti v budove na colnici. Potom si spomína na nemocničnú izbu na Bezručovej č. 3, ktorá bola strážená uniformovanými príslušníkmi PS ozbrojenými samopalmi. O niekoľko dní na izbu, kde ležal Karol G., priviezli aj Milana Plecha, ktorý bol po ťažkom zranení v podstatne horšom stave.¹⁾

Milan Plecho pochádzal z rodiny roľníka z Bratislavy – Prievozu, ktorému zomrela manželka, keď mal Milan päť rokov. Potom ako sa otec opäť oženil, pre Milana sa situácia v rodine zhoršila. Milan utekal z domu, pretože byť hockde, len nie doma, bolo preňho prijateľnejšie. Doma trpel tvrdým zaobchádzaním, napriek tomu, že išlo o chlapca, ktorý bol zvyknutý na tvrdú robotu na domácom hospodárstve a bol prakticky veľmi zručný. Po útekoch prešiel viacerými detskými domovmi, až sa v roku 1961 dostal opäť do domácnosti k otcovi a nevlastnej matke. Po ukončení základnej školy nastúpil do učenia na profesiu strojného zámočníka v bratislavskom závode Tatra – Koprivnice. Nezhody doma však pokračovali a oporou sa mu stávali hlavne starší súrodenci Anna a Jozef, ktorí však po založení vlastných rodín nemohli Milanovi vytvárať dennodenné rodinné zázemie. Milan si postupne začal hľadať prácu, kde by mal ubytovanie mimo domova a vlastný život. Odišiel do Čiech a zamestnal sa v závode Vodné stavby, n. p. Plzeň. Tu sa zoznámil s niekoľkými kolegami, ktorí pochádzali zväčša z Brna a začal sa s nimi viac stretávať. V spoločných rozhovoroch sa začali zaoberať možnosťou úteku na Západ. Ukázalo sa, že najväznejšie z nich to napokon myslel Milan. Po nezrealizovaných plánoch sa nako-

niec s priateľmi z Plzne rozlúčil a dohodol, že 30. novembra 1963 sa stretnú pri Dunaji na mieste, kde premáva Propeler a útek uskutočnia cez slovensko-rakúsky úsek hranice v Bratislave – Petržalke bez vopred dohodnutých presných okolností úteku. Ak by sa nestretli, mali útek uskutočniť každý sám a stretnúť sa mali až vo Viedni na hlavnej železničnej stanici 2. decembra 1963.

Milan Plecho svojich priateľov z Čiech pri Dunaji v dohodnutý deň skutočne čakal. Neprišli. Milan však už nečakal sám, bol s ním jeho mladší priateľ Karol G. z Bratislavy – Prievozu, ktorý s útekem na Západ súhlasil a pripojil sa k Milanovi. Ďalej sa Milan Plecho a Karol G. rozhodli preskúmať možnosť získať motorový čln v Dunajskom ramene blízko vodárne v Karlovej Vsi. Žiadny vhodný však nenašli. Napokon sa rozhodli, že na útek použijú nákladné auto, s ktorým prerazia rampu na hraničnom prechode Petržalka/Berg. 30. novembra vo večerných hodinách po prieskume v Karlovej Vsi začali hľadať miesta, kde by sa mohli zmocniť nákladného auta, ktoré by im poslúžilo ako prostriedok na prekonanie hranice. Nákladné auto našli až na druhý deň, potom ako strávili väčšiu časť dňa prechádzkou a rozmýšľaním na bratislavskej Kolibe. Poobede našli vhodný objekt – oplotené parkovisko bratislavských mliekarní v Ružovej doline. Rozhodli sa, že auta sa zmocnia až večer a vydajú sa s ním hneď na hranicu.

Za iných okolností by bolo možné považovať zmocnenie sa auta za trestný čin krádeže, čo sa malo stať pre vtedajší režim vítaným prvkom kriminalizácie na celom prípade. Z protokolu o oznámení obvineného s výsledkami vyšetrovania zo dňa 16. januára 1964, ktorý je súčasťou vyšetrovacieho spisu Milan Plecho a spol. však vyplýva, že: „*Obvinený mladistvý Karol G. podľa §-u 169, ods. 1 tr.*

Mgr. Ľubomír Morbacher
(1973), absolvent Pedagogickej fakulty UK Bratislava, pracuje v ÚPN.

Milan Plecho v roku 1961.

1) Záznam z výpovede Karola G. v ÚPN z 24. 2. 2006.

por. bol upozornený na okolnosť, že skutok, ktorý bol uznesením o vznesení obvinenia zo dňa 3. decembra 1963 ČVS 1126 označený ako trestný čin podľa §-u 132 ods. 1, písm. a/ ods. 2, písm. c/ tr. zákona (rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve, pozn. L. M.) je posudzovaný ako trestný čin neoprávneného užívania vecí v majetku v socialistickom vlastníctve v zmysle §-u 133 ods. 1 tr. zákona, nakoľko v priebehu vyšetrovania bolo zistené, že nákladné motorové vozidlo, ktoré ste odcudzili spolu s obv. ml. Milanom Plechom v súvislosti s vaším pokusom o ilegálny útek z ČSSR do zahraničia vám malo slúžiť len na prechodnú dobu.“²⁾ Pri výsluchu príslušníkmi ŠtB 9. januára 1964 Karol G. vypovedal, že Milan Plecho sa vyjadril už pred pokusom o prechod hranice, že chce, aby auto bolo po úspešnom úteku vrátené späť do ČSSR.

V súvislosti s výberom konkrétneho nákladného auta, s ktorým sa potom Milan Plecho a Karol G. pokúsili prejsť hranicu, je tu ešte jedna mimoriadne zaujímavá okolnosť. Na aute, ktoré si vybrali tesne predtým, služobne jazdil starší brat Milana Plecha Jozef Plecho. Tento fakt bol skutočne len zhodou okolností, pretože ani vyšetrovanie ŠtB nepreukázalo opak a bolo v bytostnom záujme ŠtB potrestať Plechovho brata, ak by mu s útekom takýmto spôsobom pomáhal. Jozef Plecho o úmysle svojho brata nevedel, pred útekom sa s ním nestretol a nevedel dopredu ani to, že v ten deň nebude jazdiť s nákladným autom, ktoré mal pridelené.

Potom, ako sa podarilo Milanovi Plechovi a Karolovi G. úspešne vniknúť do nákladného auta S5T (model odvodený od známej Praga V3S) a vyjsť z objektu mliekárni, sa hneď vyda-

li smerom na bratislavskú Petržalku. Auto riadil skúsenejší Milan. Po prejdení prvej kontrolnej hliadky príslušníkov PS na ceste k hraničnému prechodu, ktorú prešli bez zastavenia, sa rozpútala strelba. Karol G. si spomína, že počul praskanie plechov auta v dôsledku streľby, ešte než vošli do priestoru colnice. Zasiahnutí projektilmi boli tesne pred alebo počas prerazenia zabezpečovacej závery (posledná pred demarkačnou čiarou). Milan Plecho bol zasiahnutý a nemohol už ovládať auto, ktoré zakrátko zišlo z cesty vpravo a ostalo stáť v priekope v blízkosti demarkačnej čiary. Po zásahu kabíny spodná časť sedadla spolujazdca, na ktorom sedel Karol G., spadla. Karol G. sa pokúšal dostať von z kabíny a priestrel ramena si ani neuvedomoval. Keďže sa nedali otvoriť dvere auta, vyliezol okienkom. Spozoroval, že okolo neho lietajú svietiace projektily. Pokúšal sa zdvihnúť ruky na znamenie vzdania sa, ale nemohol zdvihnúť jednu ruku. Vtedy si uvedomil, že krváca a zaľahol na zem. Spomína si na štekot psov a približne osem až deväť zakročujúcich príslušníkov PS. Videl aj to, že pohraničníci sa dlhšie báli priblížiť k autu, v ktorom ležal ťažko zranený Milan Plecho, lebo mali strach, že je ozbrojený. Karola G. zadržali a odviekli na colnicu.³⁾

Veliteľom 11. brigády PS, ktorej príslušníci zakročovali, bol v tom čase pplk. Ondrej Šedivý.

Členovia pohraničných hliadok, ktorí zasahovali proti idúcej S5T, vypovedali do protokolu až deviateho decembra 1963 a v ich výpovediach sa nachádzajú rozpory. V „zázname k zadrženiu Plecho Milan a G. Karol – pokus o prechod štátni hranice“ z 1. decembra 1963, teda zo dňa, kedy sa udalosť stala, je uvedené: „Po přeražení závor pokračovali ještě v jízdě ještě asi 75 m, kde vozidlo v důsledku zranění nezvládli, narazili vpravo cesty do elektrického sloupu a z násypu cesty sjeli pod Vídeňskou cestou, od štátní hranice zastavili asi 25 m, kde byli zadrženi. Zadrženi provedla pohraniční hlídka voj. zákl. služby Rychvalský Ondřej a voj. zákl. sl. Klíma Antonín. Při zadržení bylo použito zbraně, kdy G. byl lehce raněn a Plecho těžce raněn.“⁴⁾ Z tohto prvého záznamu by bolo možné usúdiť, že k zraneniu strelnou zbraňou dvoch utečencov prišlo až po zidení z cesty, keď nákladné auto zastalo takmer na hranici. Vo výpovedi z 9. decembra voj. zákl. služby Rychvalský (veliteľ hliadky) vypovedá: „Asi o 21.30 hod. počul som tri výstrely, ktoré padli na Vieden-

Prerazená závora na OPK
Petržalka/Berg.
Zdroj: A ÚPN.

2) Archív ÚPN (A ÚPN), f. KS ZNB Bratislava, Plecho a spol., arch. č. V-2498.

3) Záznam z výpovede Karola G. v ÚPN z 24. 2. 2006.

4) A ÚPN, f. KS ZNB Bratislava, arch. č. V-2498.

skej ceste vedúcej z Bratislavy smerom k štátnym hraniciam. Keďže podľa predošlých inštrukcií daných mi mojím veliteľom vedel som, že v danom prípade ide o signál, ktorý oznamoval, že v našom priestore kde sme vykonávali službu chcú sa nejaké osoby pokúsiť o prekročenie štátnych hraníc z ČSSR do Rakúska, z tohto dôvodu som nariadil vojakovi Klímovi, aby sa pripravil k strelbe ... spozorovali sme, že smerom k čs.-rakúskym štát. hraniciam, teda po Viedenskej ceste ide nákladné motorové vozidlo. Keďže toto nákladné motorové vozidlo išlo zvýšenou rýchlosťou a pri rampách vôbec nezastavilo, ba dokonca zatvorenú rampu prerazilo, ja s Klímom začali sme do tohoto motorového vozidla strieľať.“⁵⁾ Vojak zák. služby Klíma vo výpovedi z rovnakého dňa uvádza: „Vzhľadom na to, že už predtým, ako som už uviedol, počuli sme výstrely strážnych podľa príkazu môjho veliteľa hliadky pripravil som sa k strelbe a keďže šofér, ktorý riadil spomínané nákladné motorové vozidlo na OPK Berg nezastavil a bolo jasné, že tento spolu s ďalším mužom chce utiecť týmto autom do zahraničia, preto ako ja, tak i Rychvalský vystrelili sme smerom oproti nám idúceho nákladného vozidla. Obidve osoby, ktoré sa nachádzali v tomto nákladnom motorovom vozidle boli zasiahnuté ...“⁶⁾

Z výpovedí teda vôbec jednoznačne nevyplývajú pozície strelcov a s najväčšou pravdepodobnosťou boli výpovede upravované takým spôsobom, aby bolo o priebehu udalosti zaznamenaných čo najmenej faktov a aby bolo možné s výsledkom vyšetrovania čo najľahšie manipulovať. Vyšetrovanie ŠtB aj v tomto prípade ako v obdobných nesie spoločné znaky. Je možné ich zhrnúť do niekoľkých bodov – kriminalizácia utečencov, brutálne metódy vyšetrovania, manipulácia s faktami, úzky okruh zainteresovaných z radov bezpečnostných zložiek (opakujúce sa mená vyšetrovateľov ŠtB) z dôvodov utajenia a vopred vylúčená možnosť nezákonného postupu príslušníkov PS. Navyiac, ako mnohokrát predtým a potom, pohraničníci viedli paľbu tak, že strely dopadali na výsostné územie Rakúska. Najzákladnejšou skutočnosťou samozrejme bol príkry rozpor komunistického trestného zákona, v tomto prípade konkrétne trestného činu „opustenia republiky“ podľa § 109 s Všeobecnou deklaráciou ľudských práv prijatou OSN aj hlasom ČSR 10. decembra 1948.

Pokiaľ ide o vyšetrovanie ŠtB, žiadne skutočne vedené nebolo. Vyšetrovací spis neobsahuje žiadnu balistickú expertízu, z fotodokumentácie miesta činu vôbec nie sú zrejmé dôležité okolnosti ako napr. poloha nákladného auta po zastavení, spis obsahuje „plánok zadržania narušiteľa“, čo vzhľadom k tomu, že je nepoužiteľný pre vyšetrovanie je priliehavý názov. Výsluchy niekoľkých svedkov, známych utečencov, majú dokazovať, že Plecho sa pokúšal zaobstarať si pred útekem automatické strelné zbrane. Vo veciach zadržaných na mieste činu u utečencov sa naopak žiadne zbrane nenachádzajú.

O metódach ŠtB – konkrétne vyšetrovateľ ŠtB kpt. Štefana Ladvenica vypovedá, že vypočúval ťažko zraneného Milana Plecha 8. januára 1964 v nemocnici na Bezručovej č. 5 od 8.45 hod, pričom v „Protokole o výsluchu mladistvého“, chýba Plechov podpis, pretože: „Obv. ml. (obvinený mladistvý, pozn. Ľ. M.) vzhľadom na jeho zdravotný stav nemohol vlastnoručne protokol o výpovedi podpísať, výsluch sa skončil o 11.15 hod.“⁷⁾ V ten istý deň primár chirurgického oddelenia MUDr. Július Slabecius odpovedal na prípis, ktorým sa ŠtB informovala o zdravotnom stave Milana Plecha, ktorý utrpel priestrel hrudníka a panvy. V odpovedi je uvedené: „V súčasnej dobe je vo veľmi kritickom stave a ak nepodľahne, tak bude trvale invalidom a odkázaný na cudziu pomoc.“⁸⁾ V prípade Karola G., hneď ako bol kpt. Ladvenica telefonicky vyzvaný (16. decembra 1963), že bude prepustený z nemocnice, žiadal jeho vzatie do väzby. V zázname, ktorý kpt. Ladvenica vyhotovil, zaznamenal: „Vzhľadom na to, že menovaný sa dopustil závažných trestných činov, a aby

Z fotografie nie je možné určiť, kde presne sa zdemolované nákladné auto nachádza.

Zdroj: A ÚPN.

5) Tamtiež.

6) Tamtiež.

7) Tamtiež.

8) Tamtiež.

*Zreteľné stopy po projekti-
loch v kabíne nákladného
auta. Zdroj: A ÚPN.*

sa predišlo z jeho strany prípadným ďalším trestným činom, rozhodol som sa, že podávam návrh, aby menovaný bol vzatý do väzby i napriek tomu, že ide o osobu mladistvú. Otázku vzatia mladistvého Karola G. prejednal som telefonicky s prokurátorom Krajskej prokuratúry s Dr. Pavlom Wintrom, ktorý bol proti vzatiu G. do väzby s odôvodnením, že ide o osobu mladistvú a trestného činu – pokusu opustenia republiky – a krádeže majet-

*ku v socialistickom vlastníctve sa dopustil prvý raz.“*⁹⁾ Karol G. bol nakoniec odsúdený 26. marca 1964 Okresným súdom Bratislava – mesto na podmienený trest odňatia slobody na 14 mesiacov so skúšobnou dobou na 3 roky a prepustený zo školy.

Oproti ŠtB a jej metódam v tom čase stáli aj ľudia so vzácnou odvahou, obetavosťou a odbornosťou. Jedným z nich bol primár MUDr. Július Slabecius, ktorý v nemocnici na Bezručovej robil pre Milana Plecha, čo mohol. Keďže v Krajskom ústave národného zdravia, Bratislave – Pionierska ul. č.1, kde priviezli Milana bezprostredne po neúspešnom úteku, jeho zdravotný stav zanedbávali, bolo potrebné po prevoze do nemocnice na Bezručovu venovať mu zvláštnu starostlivosť. MUDr. Slabecius mu zohnal veľmi potrebnú polohovateľnú posteľ, ktorá rovnako ako jeho neustávajúca nadštandardná pozornosť, znamenala dočasné zlepšenie jeho stavu a čiastočnú úľavu od ťažkých bolestí. Veľmi dôležité bolo aj jeho rozhodnutie, že Milanova sestra Anna mala do nemocnice prístup v ktorúkoľvek hodinu. Takto mohol ťažké chvíle tráviť s blízkym človekom. Napriek všetkej snahe personálu nemocnice a psychickej podpore zo strany sestry Milan Plecho ukončil svoju pozemskú púť za slobodou 4. februára 1964 v nemocnici na Bezručovej č. 5.

10. februára 1964 bolo uznesením Okresnej prokuratúry Bratislava mesto – zastavené trestné konanie proti obvinenému Milanovi Plechovi.

RESUME

Milan Plecho – The Dream for Home and Freedom

Seventeen-year-old Milan Plecho and fifteen-year-old Karol G. were two young fugitives who attempted to flee on 1 December 1963. With a lorry, they tried to break through the border crossing barrier at Petržalka/Berg to reach Austria. This attempt ended in a callous intervention of ČSSR border guards. After breaking through the last barrier, the bullet-riddled lorry stopped just before the demarcation line, where the young men were caught. Karol G. was injured lightly in the shooting, and Milan Plecho died on 4 February 1964 in Bratislava hospital on Bezručova street as a consequence of the gunfire. Neither their age nor their wounds protected them against the State Security investigation and the methods of the secret political police. Their case has characteristics in common with similar cases, including the criminalization of the fugitives, the use of brutal techniques during investigation, fact manipulation, a limited circle of knowledge with intent to conceal (partly due to the recurrent names of interrogators), and immediate exclusion of the possibility of illegal procedure on the part of the border guards. What is more, on this occasion, as many times before and after, guards who shot in this manner had their bullets fly over and drop onto sovereign Austria territory. The case demonstrates the reality of the communist penal code for „deserting the republic“ (§109) and its contradiction with the Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed by the United Nations on 10 December 1948, including a ČSR vote.

Matthias-Domaschk-Archiv Berlin

Archiv východoněmecké opozice

I. Vznik a historie archivu

Podobně jako v polistopadovém Československu, docházelo i v nově sjednoceném Německu k postupnému vzniku řady institucí, univerzitních pracovišť, odpovídajících archivních oddělení či zcela nových archivů, jejichž cílem bylo uspokojit zájem značného množství badatelů o rozličné aspekty dějin východního Německa. Potřeba vypořádat se s rozsáhlou pozůstalostí státní proveniencce, jdoucí od materiálů státní bezpečnosti (MfS), přes bohatý fond odborů (FDGB) a dalších společenských organizací (FDJ), až k nepřehlednému množství pramenů jednotlivých oddělení stranického aparátu po čtyřicet let vládnoucí SED, vedla k jistému podcenění materiálů neoficiální proveniencce, které se navíc nacházely ve větším stupni decentralizace a jejichž stav byl s ohledem na více či méně konspirační charakter jejich vzniku i uchování výrazně horší. Samizdaty, provolání, plakáty i letáky, to vše se nacházelo v rukou představitelů východoněmeckých skupin, rozsetých po celé bývalé NDR, a jejich studium tak bylo velmi obtížným počinem.

Již od konce roku 1989 se diskutovalo o potřebě vzniku samostatného archivu opozice, který by badatelům nejen výrazně usnadnil výzkum tohoto fenoménu, nýbrž by vytvořil i jistou protiváhu vůči materiálům státní proveniencce, s cílem podat ucelenější svědectví o charakteru a formách jednotlivých forem opozice a odporu východoněmeckých občanů. Ne náhodou byl Matthias Domaschk archiv v Berlíně (dále jen MDA-Berlin), nesoucí jméno po jedné z obětí státního teroru počátku 80. let,¹⁾ založen v lednu 1992, tedy v době vzniku Gauckova úřadu a následně po hektické diskusi o zákonné úpravě zacházení s materiály východoněmecké státní bezpečnosti. Pracovníci tohoto archivu se rovněž přímo podíleli (Frank Ebert) na obsazení berlínské centrály státní bezpečnosti 4. září 1990 či byli účastní (Tom Sello, Anne Vogel) na tzv. demonstraci

mlčením před tímto rozsáhlým komplexem na Normannenstrasse, s cílem prosadit okamžitě zpřístupnění materiálů MfS bez omezující třicetileté čekací lhůty.

K vytváření na autenticitě postavené protiopozice zprostředkování dějin opozice a odporu vůči jejímu zkreslujícímu obrazu ze strany dokumentů MfS a SED, parafrázuji-li Wernera Theuera, jednoho z nedávno zesnulých spolupracovníků archivu Roberta Havemanna a znalce pozůstalosti tohoto významného kritika režimu SED,²⁾ předurčuje MDA-Berlin k tomuto úkolu specifické propojení dějinných souvislostí, genia loci a organizačně personálního složení. MDA-Berlin totiž vznikl jako nezávislá instituce v rámci proslulé východoberlínské „Knihovny životního prostředí“ (Umwelt-Bibliothek),³⁾ která vytvořila od svého vzniku v dubnu 1986 pestrou kolekci opozičních písemností všeho druhu, jež se později stala základem vznikajícího MDA-Berlin. V létě 1993 se poté MDA-Berlin přičlenil ke Společnosti Roberta Havemanna⁴⁾ a vytvořil vzájemně se doplňující a spolupracující spojení dvou archivů, tedy MDA-Berlin a Archiv Roberta Havemanna (založený v květnu 1992). V roce 1997 využil pohostinnosti Společnosti Roberta Havemanna i nestátní Archiv Grau-Zone, jehož

PhDr. Tomáš Vilímek
(1976), absolvent odboru historie a politologie FF UK v Praze, spolupracovník Ústavu pro současné dějiny v Praze.

Zamestananci MDA-Berlin.

1) Matthias Domaschk se narodil v Geře a aktivně se zapojil do tzv. otevřené práce (Offene Arbeit) v rámci evangelické církve v Jeně, kde se postupně vytvořila skupina mladých lidí, vehementně prosazující alternativní společenské modely a kritizující militarizaci východoněmecké společnosti. Matthias navázal léte 1977 kontakty s představiteli Charty 77 a usiloval o výměnu informací mezi opozicí z NDR, ČSSR a PLR. Při své cestě do východního Berlína 10. 4. 1981, kde se měl setkat se stejně smýšlejícími, byl vysazen z vlaku a převezen do vyšetřovací vazby v Geře, kde byl podroben více jak 13 hodinovému výslechu a dalším formám psychického teroru ze strany MfS. 12. 4. v odpoledních hodinách byl nalezen ve své cele mrtev. Srv. Matthias Domaschk, In: *Horch und Guck, Sonderheft*, 2003, s. 76

2) WERNER, Theuer: *Zehn Jahre Matthias-Domaschk-Archiv Berlin*. Srv.: <http://www.havemann-gesellschaft.de/info171.htm>.

3) Srv. VEEN, Hans-Joachim (Hrsg.): *Lexikon Opposition und Widerstand in der SED Diktatur, Berlin-München Propylän* 2000, s. 357 – 358. Dále je možné srovnat práci jednoho z hlavních vydavatelů periodika této knihovny *Umweltblätter*, W. Rüdtenklaua. Srv. RÜDDEKLAU, Wolfgang: *Störenfried: DDR – Opposition 1986 – 1989*; mit Texten aus den „Umweltblättern“, Berlin 1992, zde s. 68 – 69, 114 – 120 a s. 178 – 180.

4) Společnost byla založena v roce 1990 a mezi jejími členy byla celá řada opozičníků, která byla aktivní v rámci Neues Forum či jiných opozičních seskupení podzim 1989. V současné době jsou v poradním výboru lidé jako Bärbel Bohley, Prof. Dieter Hoffmann, Dr. Martin Jander a Ulricke Poppe.

úkolem je zmapovat nezávislé ženské hnutí v NDR, který se nakonec v roce 2003 oficiálně připojil k této Společnosti. Tímto počinem došlo k zajímavému propojení tří archivů pod jednou střechou na Schliemanstrasse 23, v berlínské čtvrti Prenzlauer Berg, známé nejen jako centrum východoberlínské alternativní scény, nýbrž i jako bydliště řady představitelů opoziční scény v NDR. Nutno dodat, že pracovníci jednotlivých archivů pocházejí téměř výhradně z opozičního prostředí, byť sami svoji aktivitu před rokem 1989 označovali spíše termínem „Basisarbeit“. Při návštěvě těchto archivů, jejichž prostory jsou tvořeny několika vícepokojeovými byty, majícími své osobité kouzlo, se návštěvník z České či Slovenské republiky nezbaví srovnání s knihovnou Libri prohibiti Jiřího Gruntoráda na Senovážném náměstí. Pro badatele vzniká velmi výhodná situace, neboť nejenže došlo k výrazné centralizaci jednotlivých písemností a obrazových materiálů opozice a odporu v NDR, ale neustále se zde nabízí i možnost dotázat se očitých svědků řady událostí. Tak je tomu kupříkladu v případě Franka Eberta, který se podílel na tisku samizdatu v rámci zmíněné Umwelt-Bibliothek a v MDA-Berlin odpovídá za materiály státní bezpečnosti či Toma Sella, majícího na starosti styk s veřejností. Ochotnou pomoc pro ty zájemce, kteří se zabývají písemnostmi jednotlivých alternativních skupin, pak nabízí Anne Vogel a fotografie či plakáty spravuje Dr. Olaf Weißbach.

MDA-Berlin je nestátním archívem, který je podporován ze strany Zemského pověřence pro podklady státní bezpečnosti NDR (Landesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR) Berlín a rovněž Nadací pro zpracování diktatury SED (Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur). Přes napjatou finanční situaci se archivu podařilo shromáždit a rozřadit velmi zajímavou sbírku písemností, bez které se neobejde žádný badatel věnující se problematice opozice v NDR. Přestože jádro v současné době více jak 200 regálových metrů archivních jednotek tvoří především 70. a 80. léta, je zde možné najít materiály i z dob dřívějších. Samotný archivní fond se tak postupně rozrůstá jak o události předcházející dvě nejzastoupenější desetiletí, tak i o materiály zachycující hektické období tzv. kulatých stolů a jednání po zhroucení režimu SED v roce 1989.

II. Archivní fondy

Při představení jednotlivých archivních fondů se zaměřím především na ty, které by mohly být pro badatele na poli českosloven-

ských dějin obzvláště přínosné. V MDA-Berlin je možné najít dvě hlavní oblasti archivovaných materiálů.

II. 1. Opozice a odpor v NDR

V první řadě se jedná o písemnosti jednotlivých opozičních skupin a samizdaty z druhé poloviny 80. let. Kromě již zmíněné Umwelt-Bibliothek se zde objevují i materiály *Initiative Frieden und Menschenrechte* (IFM), opoziční skupiny, která vznikla na přelomu let 1985/86 a jejíž členové se nejen snažili o navázání hranice překračující spolupráce s občanským hnutím ve východní Evropě, ale otevřeně hovořili o inspiraci, kterou jim byla Charta 77. V tomto fondu se nacházejí kromě petic, reflektujících vnitroněmeckou situaci rovněž i četná prohlášení solidarity a podpory aktivitám východoevropských opozičních skupin, jak dokládá například otevřený dopis z 10. ledna 1987, nesoucí název „10 let Charty 77“. IFM vydávala od června 1986 samizdat, nesoucí název „Grenzfall“ (pád hranic), který byl skutečně prvním vědomě politicky orientovaným periodikem a na jehož stránkách můžeme najít celou řadu informací o represí v ČSSR a dalších státech východního bloku. Tento samizdat, podobně jako mnoho dalších (*Umweltblätter, Mücke, Friedrichfelder Feuermelder*, aj.), se nachází jak v originálních výtiscích, tak v kopiích a je badatelům plně k dispozici.

Nutné je však upozornit zejména na dva samizdaty, které přímo reagovaly na události v ČSSR nebo v nich byl zveřejněn rozsáhlejší text někoho z představitelů československého disentu. Sešit nesoucí název „Varia“ kupříkladu informoval o represích během tzv. pražského Palachova týdne v lednu 1989 a obsahoval i prohlášení o konání celo-východoněmeckého dne solidarity s Československem 19. března 1989. Najdeme zde i překlad článků ze samizdatových Lidových novin, které dosvědčují zájem části spektra východoněmecké opozice o dění v ČSSR. V rámci samizdatu „Ostkreuz“, na němž se podílel i Gerd Poppe, čelný představitel opoziční scény východního Berlína, byl publikován článek Jiřího Dienstbiera srovnávající Pražské jaro s Gorbačovovými reformními kroky. Ze stejné redakční skupiny pocházející sešit, nesoucí název „Václav Havel“, je svědectvím o specifickém kulturním transferu, spočívajícím v úvahách o možném řešení společenských problémů, vyskytujících se v té době v ČSSR či NDR.

Ze značného množství osobních fondů jednotlivých představitelů opozice v NDR je užitečné upozornit především na ty, které patří představitelům opozice NDR usilujícím

o navázání kontaktů se skupinami z Polska (Ludwig Melhorn) či ČSSR (Wolfgang Templin, Gerd Poppe, Ralf Hirsch aj.). Mimo naši pozornost by neměl zůstat ani fond nesoucí název „*Sammlung Osteuropa*“ (Sbírka východní Evropa), který je členěn na jednotlivé země (ČSSR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, SSSR a Rumunsko).

Kromě písemných materiálů je však možné najít při studiu sbírky materiálů opoziční provenience rovněž i řadu plakátů, fotografií, jakož i nášivek, které jsou zajímavým svědectvím rozličných forem odmítání režimu SED. Případný zájemce si rovněž může poslechnout některý z rozhovorů s představiteli východoněmecké opozice a informovat se i o průběhu obsazování berlínské centrály MfS v lednu a září 1989 občanskými aktivisty. Možné je rovněž sledovat řadu filmů, z nichž mnohé vznikla před rokem 1989. Jedním z nich je kupříkladu film „*Bitteres aus Bitterfeld*“ z roku 1988 dokumentující katastrofální ekologickou situaci v okolí Bitterfeldu.

II. 2. Dokumentace pronásledování opozičních skupin a jednotlivých osob ze strany MfS

V MDA–Berlin se badateli nabízí ojedinělá příležitost porovnat materiály jednotlivých představitelů opozice, které se diametrálně liší jak procesem svého vzniku, tak charakterem zpracování a v neposlední řadě i účelem vlastního vyhotovení. Stačí jen přejít z jedné místnosti do druhé a badatel vymění svět literárních úvah, reflexe vnitro–společenské situace i vnímání mezinárodních souvislostí jednotlivými představiteli opozice za svět jazykové omezenosti, ideologické zaslepenosti a nevybíravého plánování likvidace a potírání oněch osob, jejichž osobní fondy se nachází v předcházející místnosti. Badatel si tak může vedle sebe na stůl položit materiály, které sepsal či sesbíral Gerd Poppe a porovnat je s více jak 30 svazky, které byly vytvořeny Stasi v rámci OV⁵⁾ „*Zirkel*“ (Kroužek či Kruh), ve kterém byl tento blízký přítel Roberta Havemanna rozpracován společně se svojí tehdejší manželkou, Ulrickou Poppe. Uvědomíme-li si současně, že jsou zde k dispozici i svazky jednotlivých agentů, kteří byli nasazeni na Poppeho, pak lze skutečně hovořit o ojedinělém propojení rozličného druhu pramenů, o které by měl usilovat každý badatel věnující se tématice re-

prese ze strany komunistické politické policie. Podobné propojení v rámci jednoho archivu je však skutečně ojedinělou výjimkou. Nutno dodat, že tyto materiály MfS byly do MDA–Berlin deponovány na základě vytvoření vzájemné důvěry mezi lidmi, kteří v nich byli rozpracováni a mezi těmi, kteří v tomto archivu mají tyto svazky na starost.

Kromě svazků opozičníků a jejich udavačů však nalezneme v MDA–Berlin rovněž i ucelené roční, měsíční či týdenní zprávy Hlavního oddělení XX (HA XX) či berlínského oddělení XX (Abteilung XX), které mělo na starosti potírání tzv. politicko ideologické diverze a politické podzemní činnosti, nesoucí v německém jazyce označení PID a PUT. Ani tímto však není zdaleka vyčerpána obsahová stránka tohoto archivu, neboť zde případný zájemce může nahlédnout do řady směrnic, diplomových prací a organizačních plánů MfS, což umožňuje velmi ucelený pohled do vlastní praxe rozpracování a likvidace jinak smýšlejících. Jsou zde k dispozici dokonce i plány vražd, některých tzv. nepoučitelných představitelů berlínské opoziční scény, tak jako je tomu v případě Ralfa Hirsche, který měl být pracovníky Stasi uveden do podnapilého stavu a poté zanechán na hřbitově, kde měl umrznout.

S ohledem na možnost provedení případného srovnání činnosti státní bezpečnosti v ČSSR a NDR je nutné ještě upozornit na ojedinělé materiály, vyhotovené Centrální vyhodnocovací a informační skupinou (ZAIG), řízenou generálporučíkem Werner Irmlerem. Jedná se o „Měsíční přehledy o aktuálních problémech vývoje situace v socialistických státech“, které se začaly vypracovávat v únoru 1984 a měly za cíl informovat o situaci v Československu, Polsku, Maďarsku a Rumunsku. Přestože se často jedná o informace pocházející z monitorování denního tisku, najdeme zde i informace svědčící o tom, že se zprávy opíraly i o údaje operativních skupin MfS (OPG) v těchto zemích.

II. 3. Fondy společné s archivem Roberta Havemanna

S ohledem na rozsah samotného představení lze v první řadě upozornit na rozsáhlý fotografický archiv, ve kterém je k dispozici více jak 20 000 snímků, dokumentujících životní osudy mnohých důležitých opozičních představitelů, ale rovněž přibližujících takové

5) Jedná se o termín „Operativer Vorgang“, který je možné přeložit jako „operativní svazek“ a v mnohém se podobá naší variantě osobního svazku, byť s ním není totožný. Z dokumentů vzájemné spolupráce mezi Stasi a StB se však často objevuje český překlad německého termínu „Vorgang“ jako „akce“. Problém však spočívá v tom, že termín „akce“ je příliš úzký, neboť v rámci jednoho OV mohlo být naplánováno mnoho rozličných akcí. Podle výkladu se jednalo o druh evidence dle směrnice 1/76. Dle vlastního slovníku Stasi se jednalo o „označení procesu zpracování případu, ve kterém má dojít k objasnění podezření z trestné činnosti jedné nebo více známých či neznámých osob“. Srv. SUCKUT, Siegfried [Hrsg.]: *Das Wörterbuch der Staatssicherheit: Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit“*, Berlin, s. 287.

události, jakými byly demonstrace, výstavy či aktivity v rámci evangelické církve. Zájemce zde však nalezne i fotografie k tématikám SED či východoněmecké období ROH, FDJ. Za pozornost stojí také rozsáhlý archiv 5 600 videonahrávek a přes 350 audiokazet o opozici v NDR. V neposlední řadě se v rámci archivu vyskytuje i prezenční knihovna, která má k dispozici více jak 5 000 svazků knih, věnujících se tématice opozice, státní bezpečnosti a dalším společenským aspektům NDR i NSR.

III. publikační činnost a práce s veřejností

Při představení činnosti a pracovního záberu MDA–Berlin by bylo bezesporu chybou neupozornit na ediční řadu archivu Roberta Havemanna, jejíž kořeny sahají do roku 1996. Z celá řady publikací je možné upozornit na práci Sandry Pingel–Schliemann⁶⁾ o metodě

rozkladu MfS či neméně zajímavé pojednání o politickém samizdatu v NDR 1985 – 1989.⁷⁾ MDA–Berlin se rovněž podílí na celé řadě veřejných diskusí a práci s veřejností, jejichž společným jmenovatelem je uchovat svědectví o totalitních praktikách v NDR. MDA–Berlin spoluorganizoval v roce 2004 rovněž kongres, zabírající se problematikou tzv. stavebních vojáků (Bausoldaten) a v lednu 2005 společně se Spolkovou centrálou pro politické vzdělávání (Bundeszentrale für Politische Bildung) zahájil činnost internetových stránek s názvem „Opoziční mládež v NDR“ (Jugendopposition in der DDR), majících za cíl dokumentovat a zajímavou formou představit rozličné formy odmítání společenského zřízení NDR ze strany východoněmecké mládeže. Samotné stránky však podávají interaktivní formou i užitečný přehled o dějinách rozděleného Německa.

RESUME

Matthias Domaschk Archive Berlin

This text is intended to introduce the independent archives of the *Matthias Domaschk Archiv Berlin (MDA–Berlin)*. The archive documents the history of opposition against the German Democratic Republic (GDR) and bears the name of a man who fell victim to the state in April 1981. The archive was started in 1992 as an independent part of the well-known „Environment library“ (Umwelt–Bibliothek) established in East Berlin in 1986 and which became a location for people to express opposition towards and criticism of the regime. In 1993, MDA–Berlin joined the Robert Havemann Company, founded in 1990 by foremost East German opposition representatives. Over the next years another archive joined the other two, and all three (MDA–Berlin, Robert Havemann Archive and Grau–Zone) are now housed under the same roof on Schliemannstrasse 23 in Berlin’s Prenzlauer Berg area. MDA–Berlin employees come largely from the former opposition, so researchers have the opportunity to pose research questions to witnesses of events in the late eighties in the GDR. The archive is financially supported by the Federal State Representative for Oversight of State Security Documents of the former GDR and by the Foundation for Analysis of the SED (Socialist Unity Party) Dictatorship, and it contains two kinds of materials. The first part is comprised of samizdats and archival documents from each opposition group, including *Initiative Frieden und Menschenrechte* (IFM), who was a significant source of inspiration to Charter 77. Additionally, the archive contains many personal archival fonds of representatives of the GDR opposition and the archival fond called *Sammlung Osteuropa*. The second significant part of MDA–Berlin’s archival collection contains East German State Security (MfS) materials and operative files on individual persons. They follow the yearly, monthly and weekly administration directives of MfS units whose targets were to expose and thwart ideologically–driven political sabotage and underground political activities (PID and PUT). As a result of the varied sources it contains, the archive offers unique possibilities for researchers to compare original materials such as the creative work by the opposition, with materials from State Security that included plans for the psychological and physical destruction of the opposition. In common archival fonds with the Robert Havemann Archive (who was a lead critic of SED regime; the archive owns his extensive inheritance) are also abundant pictorial and audio–visual documentation of both opposition and State Security activities.

6) PINGEL–SCHLIEMANN, Sandra: *Zersetzen: Strategie einer Diktatur*, Berlin 2002, 413 S.

7) KOWALCZUK, Ilko–Sascha [Hrsg.]: *Freiheit und Öffentlichkeit: politischer Samizdat in der DDR (1985 – 1989)*; eine Dokumentation, Berlin 2002.

Rada Európy odsúdila komunistické zločiny

Vyrovňavanie sa so svojou minulosťou, jej kritické zhodnotenie, vždy prináša so sebou veľa bolesti. O to viac, ak sa jedná o minulosť nie jednotlivca, ale celého národa. Táto minulosť sa skladá z minulosti množstva jednotlivcov, ktorí môžu mať na minulosť rozdielne názory. Preto často až cez prizmu absolútna dokážeme uznať svoje osobné i spoločenské prešľapy, vyjadriť nad nimi ľútosť a poučiť sa z nich. A často si vyžaduje veľa času, aby sme to dokázali. Na druhej strane si to vyžaduje i ochotu ľudí, ktorým bolo ublížené, prijať ospravedlnenie a zmieriť sa. Lebo nik z nás nie je bez viny a všetci sme zhršli.

Problém odsúdenia a zmierenia sa týka nás všetkých, celej spoločnosti. Spoločnosti poznačenej rozdelením, pýchou. Naša komunistická minulosť si tiež vyžaduje svoje kritické zhodnotenie. Práve z tohto dôvodu vznikol Ústav pamäti národa, nie aby súdil, ale aby pomáhal spoznávať. Legislatívne sa Slovensko so svojou komunistickou minulosťou rozišlo zákonom č. 125/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému, v ktorom odsúdilo komunistické zločiny ako nemorálne. Podobné zákony sa pripravujú alebo už prijali i v ďalších bývalých socialistických krajinách. Tie sa po páde režimu postupne stávali aj členskými štátmi medzinárodných zoskupení, akými sú NATO, Európska únia či Rada Európy, medzinárodná organizácia združujúca európske krajiny, ktorá si kladie za cieľ dodržiavanie ľudských práv a slobôd, právny štát a uchovanie európskej kultúrnej identity. Táto organizácia založená v roku 1949 sa skladá zo 46 členov, medzi ktoré od roku 1993 patrí i Slovensko. Rada Európy sa po vstupe členov z východnej Európy musela postupne vyrovnáť aj s problémom ich komunistickej minulosti a zaujať k nemu jasné stanovisko, ktoré by dalo signál nielen vstupujúcim krajinám, ale celému ľudstvu, že zlo v akejkoľvek forme, zabalenej do hnedej uniformy či červenej zástavy, je odsúdeniahodné. Výsledkom tohto snaženia bola príprava dokumentu *O potrebe medzinárodného odsúdenia zločinov komunizmu*, ktorý vznikol na pôde Výboru pre politické záležitosti. Ten na svojom zasadnutí 14. decembra 2005 v Paríži prijal správu, ktorú predstrel člen ľudovej frakcie Göran Lindblad zo Švédska (*12.1.1950). Jej súčasťou bol návrh rezolúcie, ktorú výbor pod vedením pána Abdülkadir Ateşa (Turecko, Soc.) schválil a odporučil ho prerokovať na pôde Parlamentného

zhromaždenia. Návrh rezolúcie bol prediskutovaný na prvom jarnom zasadnutí Parlamentného zhromaždenia Rady Európy 25. januára 2006. Na prerokovaní tohto bodu sa zúčastnili aj prezident Európskej komisie José Manuel Barroso, rumunský prezident Traian Băsescu, bulharský predseda vlády Sergej Stanišev a ďalší pozvaní hostia. Parlamentné zhromaždenie rezolúciu prijalo a jej text sa stal záväzným pre členské krajiny. Spolu s dôvodovou správou, tak ako boli publikované na serveri resclaritatis.cz vám ho prinášame v úplnej verzii. Myslíme si, že nepotrebuje komentár.

Mgr. Rudolf Hudec
(1972), absolvent
archívniectva a histórie
FIF UK Bratislava, vedúci
bádateľne Archívu ÚPN.

DOKUMENT

Linbladovo memorandum

Potreba medzinárodného odsúdenia zločinov totalitných komunistických režimov.

Parlamentné zhromaždenie
Dok. č. 1076516, z decembra 2005

Správa
Výbor pre politické záležitosti
Spravodajca: Göran Lindblad, Švédsko, Skupina Európskej ľudovej strany

Zhrnutie

Totalitné komunistické režimy, ktoré panovali v strednej a východnej Európe v minulom storočí a ktoré sú doposiaľ v niektorých krajinách stále pri moci, sa bez výnimky vyznačovali porušovaním ľudských práv.

Parlamentné zhromaždenie zastáva názor, že všeobecné povedomie o zločinoch spáchaných totalitnými komunistickými režimami je veľmi nedostatočné.

Parlamentné zhromaždenie dôrazne odsudzuje porušovanie ľudských práv a vyzýva všetky komunistické a postkomunistické strany v členských krajinách Rady Európy, pokiaľ tak doteraz neurobili, aby prehodnotili históriu komunizmu a svoju vlastnú minulosť, aby sa jasne dištancovali od zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami a aby tieto režimy odsúdili bez akejkoľvek nejednoznačnosti.

Parlamentné zhromaždenie zároveň vyzýva Výbor ministrov, aby ustanovil komisiu zloženú z nezávislých odborníkov a poveril ju úlohou

zhromaždiť a posúdiť informácie a legislatívu týkajúcu sa porušovaniu ľudských práv za rôznych totalitárnych komunistických režimov a aby formou oficiálneho vyhlásenia vyzval k medzinárodnému odsúdeniu zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami.

Zhromaždenie vyzýva členské štáty Rady Európy, ktoré boli ovládané totalitnými komunistickými režimami, aby zaviedli pamätný deň k ucteniu obetí a založili múzeá dokumentujúce tieto zločiny.

I. Návrh rezolúcie

1. Parlamentné zhromaždenie sa odvoláva na svoju Rezolúciu č. 1096 (1996) týkajúcu sa opatrení na odstránenie odkazu bývalých komunistických systémov.

2. Totalitné komunistické režimy, ktoré panovali v strednej a východnej Európe v minulom storočí a ktoré sú ešte v niektorých krajinách sveta stále pri moci, sa bez výnimky vyznačovali masívnym porušovaním ľudských práv. Toto porušovanie sa líšilo v závislosti na kultúre, krajine a historickom období a spočívalo okrem iného na vraždení jednotlivých osôb i hromadných vraždách a popravách, úmrtiach v koncentračných táboroch, hladovaní, deportáciách, mučení, otrockej práci a iných formách masového teroru.

3. Tieto zločiny boli ospravedlňované v mene teórie triedneho boja a zásady diktatúry proletariátu. Interpretácia oboch princípov legitimizovala „elimináciu“ osôb, ktoré boli považované za osoby škodiace budovaniu novej spoločnosti a ako také za nepriateľov totalitných komunistických režimov. Obrovské počty obetí v jednotlivých krajinách boli vlastní občania týchto krajín. Bol to príklad najmä bývalého ZSSR, ktorý počtom obetí ďaleko prevyšoval iné národy.

4. Zhromaždenie uznáva, že napriek zločinom spáchaným totalitnými komunistickými režimami prispeli niektoré európske komunistické strany k dosiahnutiu demokracie.

5. Po páde totalitných komunistických režimov v strednej a východnej Európe nasledovalo vo všetkých prípadoch medzinárodné vyšetrovanie zločinov spáchaných týmito režimami. Navyše neboli pôvodcovia týchto zločinov medzinárodným spoločenstvom postavené pred súd, tak ako tomu bolo v prípade obľudných zločinov spáchaných v mene Národného socializmu (nacizmu).

6. V dôsledku toho je všeobecné povedomie o zločinoch spáchaných totalitnými komunistickými režimami veľmi nedostatočné. Komunistické strany sú v niektorých krajinách

povolené a aktívne pôsobia, v niektorých prípadoch i napriek tomu, že sa nedištancovali od zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami v minulosti.

7. Zhromaždenie je presvedčené, že povedomie o histórii je jedným zo základných predpokladov pre to, aby sa podobné zločiny neopakovali v budúcnosti. Okrem toho morálne posúdenie a odsúdenie spáchaných zločinov hrá dôležitú úlohu pri vzdelávaní mladej generácie. Jasné stanovisko medzinárodného spoločenstva môže byť referenciou pre ich budúce činy.

8. Navyše sa zhromaždenie domnieva, že si obeť zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami, ktorí sú doposiaľ živí, alebo ich rodiny, zaslúžia účasť, pochopenie a uznanie ich utrpenia.

9. V niektorých krajinách sveta sú totalitné komunistické režimy stále aktívne a ďalej páchajú zločiny. Vnímanie národných záujmov by nemalo iným krajinám brániť k odpovedajúcej kritike súčasných totalitných komunistických režimov. Zhromaždenie dôrazne odsudzuje všetky tieto porušovania ľudských práv.

10. Debaty a odsúdenia, ktoré až dosiaľ prebiehali na národnej úrovni v niektorých členských štátoch Rady Európy, nemôžu byť dôvodom k tomu, aby sa medzinárodné spoločenstvo zrieklo zaujatia jasného stanoviska ku zločinom spáchaným totalitnými komunistickými režimami. Medzinárodné spoločenstvo má morálnu povinnosť takého stanovisko zaujať bez ďalšieho omeškania.

11. Rada Európy je vhodným miestom pre vedenie takejto diskusie na medzinárodnej úrovni. Všetky bývalé európske komunistické krajiny, s výnimkou Bieloruska, sú teraz ich členmi a ochrana ľudských práv a právny štát sú základnými hodnotami, ktoré Rada Európy vyznáva.

12. Z tohto dôvodu Parlamentné zhromaždenie odsudzuje masívne porušovanie ľudských práv totalitnými režimami a vyjadruje svoju účasť, pochopenie a uznanie obetiam týchto zločinov.

13. Parlamentné zhromaždenie ďalej vyzýva všetky komunistické a postkomunistické strany vo svojich členských štátoch, pokiaľ tak dosiaľ neučinili, aby prehodnotili históriu komunizmu a svoju vlastnú minulosť, aby sa jasne dištancovali od zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami a aby tieto režimy odsúdili bez akejkoľvek nejednoznačnosti.

14. Parlamentné zhromaždenie sa domnieva, že toto jasné stanovisko medzinárodného spoločenstva vydláždí cestu k ďalšiemu uzmiereniu. Navyše to snáď povzbudí histori-

kov z celého sveta, aby pokračovali vo svojom bádani zameranom na zisťovaní a objektívnom overovaní toho, k čomu dochádzalo.

II. Návrh textu odporúčania

1. Parlamentné zhromaždenie sa odvoláva na svoju Rezolúciu č. 1096 (1996) týkajúcu sa opatrení na odstránení odkazu bývalých komunistických totalitných systémov a na rezolúciu č. 1076516 (2006) o potrebe medzinárodného odsúdenia zločinov totalitných komunistických režimov.

2. Parlamentné zhromaždenie zastáva názor, že existuje naliehavá potreba hĺbkovej a medzinárodnej a vyčerpávajúcej diskusie o zločinoch spáchaných totalitnými komunistickými režimami s ohľadom na vyjadrenie účasti, pochopenia a uznania všetkým, ktorí boli týmito režimami postihnutí.

3. Parlamentné zhromaždenie je presvedčené, že Rada Európy, ako organizácia vyznávajúca právny štát a ochranu ľudských práv, by mala zaujať jasné stanovisko ku zločinom spáchanými totalitnými komunistickými režimami.

4. Z tohto dôvodu Parlamentné zhromaždenie vyzýva Výbor ministrov, aby:

4.1. vytvoril komisie zložené z nezávislých odborníkov a poveril ich úlohou zhromaždiť a posúdiť informácie a legislatívu týkajúcu sa porušovania ľudských práv za rôznych totalitných komunistických režimov;

4.2. aby formou oficiálneho vyhlásenia vyzval k medzinárodnému odsúdeniu zločinov spáchaných komunistickými režimami a vyjadril účasť, pochopenie a uznanie obetiam bez ohľadu na ich národnosť;

4.3. aby zahájil kampaň na zvýšenie všeobecného povedomia o zločinoch spáchaných totalitnými komunistickými režimami na európskej úrovni;

4.4. aby usporiadal medzinárodnú konferenciu na tému zločinov spáchaných totalitnými komunistickými režimami za účasti zástupcov vlád, parlamentov, akademikov, odborníkov a nevládných organizácií;

4.5. aby naliehal na členské štáty Rady Európy, ktoré boli ovládané totalitnými komunistickými režimami, aby:

4.5.1 vytvorili komisie zložené z nezávislých odborníkov a poverili ich úlohou zhromaždiť a posúdiť informácie o porušovaní ľudských práv za totalitného komunistického režimu na národnej úrovni, ktoré by úzko spolupracovali s expertnou komisiou Rady Európy;

4.5.2 revidovali svoju národnú legislatívu tak, aby úplne zodpovedala Odporúčaniu Výboru ministrov REC (2000) 13 o európskej politike o prístupe k archívom;

4.5.3 zahájili národnú kampaň za zvýšenie všeobecného povedomia o zločinoch spáchaných v mene komunistickej ideológie, vrátane revízie školských učebníc a zavedením pamätného dňa k ucteniu obetí komunizmu a otvorení múzei;

4.5.4 podporovali miestne samosprávy v inštalovaní pamätníkov na uctenie obetí totalitných komunistických režimov

III. Vysvetľujúce memorandum pána Lindblada

1. Úvod

1. Pád totalitných komunistických režimov v strednej a východnej Európe na začiatku deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia dal podnet k mnohým diskusiám ohľadom politického a právneho posúdenia činov a zločinov spáchaných v mene komunistickej ideológie. Zodpovednosť páchatel'ov a ich prípadný postih sa stali naliehavou otázkou. Vo všetkých bývalých komunistických krajinách sa viedli celospoločenské diskusie na túto tému a v niektorých krajinách boli prijaté špeciálne zákony o „dekomunizácii“ alebo lustrácii.

2. Vo všetkých dotknutých krajinách bola táto otázka považovaná za súčasť širšieho procesu odstraňovania bývalého systému a prechodu k demokracii. Bolo to vnímané ako interná záležitosť a vedenie zo strany medzinárodného spoločenstva a najmä Rady Európy sa sústredilo na prevenciu možného porušovania ľudských práv.

3. V tomto duchu boli v rokoch 1995 a 1996 vypracované dve správy Parlamentného zhromaždenia o opatreniach na odstránenie komunistických totalitných systémov, a to páni Espersenom a Severínom v mene Výboru pre právne záležitosti, resp. Výboru pre ľudské práva, pričom prvá z nich bola vrátená Výboru po diskusii v Zhromaždení a druhá z nich vyúsťila do prijatia rezolúcie č. 1096 (1996).

4. Dosiaľ sa však ani Rada Európy ani iná medzinárodné medzivládne organizácie nezhostili úlohy uskutočniť celkové zhodnotenie komunistických režimov, viesť vážnu diskusiu o zločinoch spáchaných v ich mene a verejne ich odsúdiť. Skutočne, i napriek tomu, že je to ťažké pochopiť, nebola zatiaľ vedená žiadna vážna, hlboká debata o ideológii, ktorá stála pri koreňoch rozšíreného teroru, masívneho porušovania ľudských práv, smrti miliónov ľudí a utrpenia celých národov. Zatiaľ čo iné totalitné režimy 20. storočia, konkrétne nacizmus, boli vyšetované, medzinárodne odsúdené a páchatelia postavení pred súd, podobné zloči-

ny v mene komunizmu neboli ani vyšetrené ani medzinárodne odsúdené.

5. Absenciu medzinárodného odsúdenia možno z časti prisúdiť existencii krajín, ktorých vlády sú ešte stále založené na komunistickej ideológii. Snaha o udržanie dobrých vzťahov s niektorými z nich môže určitým politikom brániť vo vyrovnaní sa s touto zložitou otázkou. Okrem toho, veľa politikov, ktorí sú dodnes aktívni, boli tak či onak podporovaní bývalými komunistickými režimami. Zo zjavných dôvodov by títo politici radšej otázku zodpovednosti neriešili. V mnohých európskych krajinách sú komunistické strany, ktoré zatiaľ oficiálne neodsúdili zločiny komunizmu. A v neposlednom rade rôzne prvky komunistickej ideológie, ako napríklad rovnosť či sociálna spravodlivosť, stále zvädzajú mnohých politikov, ktorí sa obávajú, aby odsúdenie komunistických zločinov nebolo stotožnené s odsúdením komunistickej ideológie.

6. Spravodajca je i napriek tomu takého názoru, že existuje naliehavá potreba verejnej diskusie o zločinoch komunizmu a ich odsúdenie na medzinárodnej úrovni. Malo by k tomu dôjsť okamžite bez ďalšieho oddiaľovania, a to z niekoľkých dôvodov. Po prvé, za účelom všeobecného vnímania by malo byť jasné, že všetky zločiny, vrátane tých spáchaných v mene ideológie oslavujúcej krásne ideály, akými sú rovnosť a spravodlivosť, sú odsúdeniahodné a že v tomto princípe neexistuje žiadna výnimka. To je dôležité najmä pre mladú generáciu, ktorá nemá žiadne osobné skúsenosti s komunistických režimom. Jasné stanovisko medzinárodného spoločenstva k minulosti môže byť referenciou pre ich budúce skutky.

7. Zdá sa, že v niektorých krajinách naďalej prežíva určitá nostalgia po komunizme. To predstavuje nebezpečenstvo, že sa komunisti v niektorých krajinách opäť ujmú moci. Táto správa by mala prispieť ku všeobecnému povedomiu o histórii tejto ideológie.

8. Za druhé, pokiaľ sú obeť komunistických režimov alebo ich rodinní príslušníci ešte živí, nie je príliš neskoro na to, aby im bolo dané morálne zadostučinenie za ich utrpenie.

9. A v neposlednej rade komunistické režimy sú v niektorých krajinách sveta stále pri moci a zločiny v mene komunistickej ideológie sú stále páchané. Podľa môjho názoru nemá rada Európy, ako organizácia zastávajúca hodnoty, akými sú ľudské práva, právo zostať ľahostajná a mlčať, aj keď tieto krajiny sú členmi rady Európy. Medzinárodné odsúdenie poskytne väčšiu dôveryhodnosť a argumenty vnútornej opozície v týchto krajinách a môže prispieť k pozitívnemu vývoju. To je to najme-

nej, čo môže Európa, ktorá je kolískou komunistickej ideológie, pre tieto krajiny urobiť.

10. Malo by sa zdôrazniť, že v tejto správe sa v žiadnom prípade nejedná o akúkoľvek finančnú náhradu obetiam komunistických zločinov a že jediná doporučená náhrada je morálnej povahy.

11. Pätnáste výročie pádu komunistických režimov v početných európskych krajinách poskytuje dobrú príležitosť pre tento čin. Rada Európy predstavuje vhodnú platformu pre takúto úlohu, keďže takmer polovica jej členských krajín zažila komunistický režim.

12. V rámci prípravy tejto správy Výbor usporiadal audiencie za účasti mnohých významných osobností, ktorých odborné znalosti na túto tému prispeli do značnej miery v vypracovaní tejto správy. Takisto som uskutočnil zisťovacie návštevy v Bulharsku (16. mája 2005), Lotyšsku (3. júna 2005) a Rusku (16. – 17. júna 2005). Rád by som vyjadril poďakovanie národným delegáciám týchto krajín za ich pomoc pri príprave týchto návštev.

13. Rád by som zdôraznil, že táto správa si v žiadnom prípade nekladie za cieľ poskytnúť vyčerpávajúci zoznam komunistických zločinov. Historické bádanie by malo byť zverené historikom a navyše existuje na túto tému veľké množstvo literatúry, ktorú som použil aj ja pri príprave tejto správy.

2. Všeobecný prehľad komunistických režimov

14. Komunistické režimy, ktoré sú skúmané v tejto správe, môžeme definovať veľkým počtom charakteristik, najmä vládnutím masovej strany vyznávajúcej, aspoň verbálne, komunistickú ideológiu. Moc je sústredená do malej skupiny vedúcich predstaviteľov strany, ktorí nie sú zodpovední, ani obmedzovaní systémami právneho štátu.

15. Strana kontroluje štát do takej miery, že sa stiera hranica medzi štátom a stranou. Navyše strana uskutočňuje svoju kontrolu nad obyvateľstvom v každom aspekte každodenného života do bezprecedentnej miery.

16. Právo združovania neexistuje, politický pluralizmus je zrušený a akákoľvek opozícia alebo pokusy o nezávislé organizovanie sú tvrdo trestané. Na druhej strane masová mobilizácia vedená prostredníctvom strany alebo jej sekundárnych organizácii je podporovaná alebo niekedy dokonca vynucovaná.

17. Za účelom vynucovania kontroly nad verejnou sférou a zamedzení akýchkoľvek aktivít mimo ich kontrolu rozširujú takéto komunistické režimy policajné sily do bezprecedentnej miery, vytvárajú siete informátorov a povzbu-

dzujú udavačstvo. Veľkosť policajných zločiek, počty tajných informátorov sa líšili podľa konkrétnej doby a krajiny, ale vždy ďaleko presahovali počty v akejkoľvek demokratickej krajine.

18. Prostriedky masovej komunikácie sú v monopolnom vlastníctve alebo pod kontrolou štátu. Obyčajne sa uplatňuje prísna preventívna cenzúra. V dôsledku toho je porušované právo na informácie a slobodná tlač neexistuje.

19. Znárodňovanie hospodárstva, ktoré je stálou charakteristikou komunistických režimov a vychádza priamo z komunistickej ideológie, obmedzuje súkromné vlastníctvo a ekonomickú aktivitu jednotlivca. V dôsledku toho sú občania týchto krajín zraniteľnejší voči štátu, ktorý je monopolným zamestnávateľom a jediným zdrojom príjmu.

20. Komunistický režim trval viac ako 80 rokov v krajinách, kde prvýkrát vznikol – v Rusku, neskôr pomenovaný ako Sovietsky Zväz. V iných európskych krajinách trval komunistický režim asi 45 rokov. Mimo Európu vládli komunistické strany viac ako 50 rokov v Číne, Severnej Kórei a Vietname, viac ako 40 rokov na Kube a 30 rokov v Laose. Určitý čas panoval komunistický režim v rôznych afrických, ázijských a juhoamerických krajinách pod vplyvom Sovietskeho zväzu.

21. Viac ako dvadsať krajín na štyroch kontinentoch sa môže klasifikovať ako krajiny, ktoré boli komunistické alebo pod komunistickou vládou na určitú dobu. Okrem Sovietskeho Zväzu a jeho šiestich európskych satelitov patria medzi tieto krajiny Afganistan, Albánsko, Angola, Benin, Kambodža, Čína, Kongo, Kuba, Etiópia, Severná Kórea, Laos, Mongolsko, Mozambik, Vietnam, Južný Jemen a Juhoslavia.

22. Počet obyvateľov žijúcich pod komunistickou vládou dosahoval pred rokom 1989 viac ako 1 miliardu.

23. Zo životnosti a geografickej expanzie vyplývali rozdiely a varianty usporiadania komunistického vládnutia v rôznych krajinách, kultúrach a dobách. Komunistický režim sa vyvíjal v dôsledku svojej vnútornej dynamiky alebo ako reakcia na medzinárodné okolnosti. Je ťažké porovnať komunistický režim v Rusku v roku 1930, v Maďarsku v roku 1960 alebo v Poľsku v roku 1980.

24. Aj napriek tejto rôznorodosti možno jasne určiť spoločné rysy historického komunistického režimu v akejkoľvek krajine, kultúre alebo dobe. Jednou z najviditeľnejších charak-

teristik je ich flagrantné porušovanie ľudských práv.

3. Zločiny komunizmu

25. Komunistické režimy boli charakteristické masovým porušovaním ľudských práv už od samého počiatku. Za účelom uchopenia a udržania moci sa komunistické režimy uchýľovali k vraždeniu osôb a miestnym masakrom a integrovali zločin do svojho systému vládnutia. Pravdou je, že vo väčšine európskych krajín, niekoľko rokov po vzniku režimu v Sovietskom Zväze a v Číne desiatky rokov po vzniku režimu, teror trochu oslabil oproti svojej počiatkovej sile. I napriek tomu „pamäť teroru“ hrala v spoločnosti dôležitú úlohu a potenciálna hrozba nahradila skutočné zverstvá. V prípade potreby sa ale komunistický režim vrátil k teroru, ako to ilustruje príklad Československa v roku 1968, Poľska v rokoch 1971, 1976 a 1981 alebo Číny v roku 1989. Toto pravidlo platí pre všetky historické a súčasné komunistické režimy bez ohľadu na to, v akej krajine vládli.

26. Podľa opatrných odhadov (presné údaje nie sú k dispozícii) môžeme počet ľudí zabitých komunistickým režimom podľa jednotlivých krajín stanoviť takto:

- Sovietsky zväz : 20 miliónov obetí
- Čína : 65 miliónov obetí
- Severná Kórea : 2 milióny obetí
- Východná Európa : 1 milión obetí
- Latinská Amerika : 150 000 obetí
- Afrika : 1,7 miliónov obetí
- Afganistan : 1,5 milióna obetí

Tieto číselné údaje zahŕňajú celý rad rôznych situácií: popravy jednotlivcov a hromadné popravy, úmrtia v koncentračných táborech, obeť hladomoru a deportácií.

27. Vyššie uvedené údaje sú zdokumentované i napriek tomu, že sa jedná iba o odhady, je to preto, že existuje oprávnený dôvod pre podozrenie, že by tieto čísla mohli byť ešte vyššie. Obmedzený prístup k archívom, najmä v Rusku, nedovoľuje poriadne overiť presné čísla.

28. Významnou charakteristikou komunistických zločinov boli represálie namierené proti celým skupinám nevinných ľudí, ktorých jediným zločinom bolo, že patrili do príslušnej skupiny. Týmto spôsobom komunistické režimy v mene ideológie zavraždili desiatky miliónov bohatých roľníkov (kulakov), šľachticov, príslušníkov buržoázie, kozákov, Ukrajincov a iných skupín obyvateľstva.

29. Tieto zločiny sú priamym dôsledkom teórie triedneho boja, ktorá predpisovala po-

trebu „eliminácie“ ľudí, ktorí neboli považovaní za užitočných pri budovaní novej spoločnosti. Obrovský počet obetí tvorili vlastní občania.

30. Na konci dvadsiatych rokov v Sovietskom Zväze zaviedla GPU (bývalá ČEKA) kvóty: každý okres bol povinný dodať určitý počet „triednych nepriateľov“. Čísla boli stanovené centrálnym vedením strany. Miestne orgány boli preto nútené zatýkať, deportovať a popravovať konkrétne počty ľudí. Pokiaľ to neurobili, sami sa stali cieľom prenasledovania.

31. Čo sa týka počtu obetí, zahrňuje zoznam medzi najvýznamnejšie komunistické zločiny nasledujúce:

- popravy jednotlivých osôb a hromadné popravy osôb považovaných za politických protivníkov bez procesu alebo po vykonštruovanom procese, krvavé represie manifestácií a stávkov, zabíjanie rukojemníkov a vojnových zajatcov v Rusku v období rokov 1918 – 1922. Kvôli absencii prístupu k archívom (a tiež kvôli chýbajúcej dokumentácii o množstve popráv) je nemožné poskytnúť presné čísla, ale počty obetí dosahujú desiatky tisíc;

- vyhladovanie približne 5 miliónov ľudí v dôsledku zabavovania produkcie, najmä na Ukrajine v rokoch 1921 – 1923. Hladomor bol považovaný za politickú zbraň niekoľkými komunistickými režimami nielen v Sovietskom Zväze;

- vyhubenie 300 000 až 500 000 Kozákov v období medzi rokmi 1919 – 1920;

- desiatky tisíc ľudí zahynulo v koncentračných táboroch. I tu je kvôli absencii prístupom k archívom výskum nemožný;

- 690 000 ľudí odsúdených k trestu smrti vo vykonštruovaných procesoch a popravených v dôsledku „čistky“ komunistickej strany v rokoch 1937 – 1938. Tisíce ďalších bolo deportovaných alebo umiestnených do táborov. V období medzi 1. októbrom 1936 a 1. novembrom 1938 bolo približne 1 565 000 ľudí zatknutých a z tohto počtu bolo 668 305 ľudí popravených. Podľa mnohých bádateľov sú tieto čísla podhodnotené a mali by byť znova preverené, keď budú všetky archívy otvorené;

- masívne vyrazenie približne 30 000 „kulakov“ (bohatých roľníkov) počas vynútenej kolektivizácie v rokoch 1923 – 1933. Ďalšie 2 milióny boli deportované v rokoch 1930 – 1932;

- tisíce obyčajných ľudí v Sovietskom Zväze bolo obvinených zo vzťahov s „nepriateľmi“ a popravených v období pred druhou svetovou vojnou. Napríklad v roku 1937 bolo približne 144 000 ľudí zatknutých a z tohto počtu bolo 110 000 ľudí popravených po tom, čo boli ob-

vinení z kontaktov s poľskými občanmi žijúcimi v Sovietskom Zväze. Tiež v roku 1937 bolo 42 000 ľudí popravených pre vzťahy s nemeckými robotníkmi v Sovietskom zväze;

- 6 miliónov Ukrajincov zomrelo od hladu v dôsledku zámernej štátnej politiky v rokoch 1932 – 1933;

- vraždy a deportácie stoviek tisícov Poliakov, Ukrajincov, Litovcov, Lotyšov, Estónov, Moldavcov a obyvateľov Besarábie v rokoch 1939 – 1941 a 1944 – 1945;

- deportácie Volžských Nemcov v roku 1941, Krymských Tatárov v roku 1943, Čečenov a Ingušov v roku 1944;

- deportácie a vyhubenie celej jednej štvrtiny populácie v Kambodži v rokoch 1975 – 1978;

- milióny obetí Mao Ce-tunga v Číne a Kim Ir Sena v severnej Kórey. Tiež tu neumožňuje chýbajúca dokumentácia poskytnúť presnejšie údaje;

- početné obeť v iných častiach sveta, Afrike, Ázii, latinskej Amerike, v krajinách, ktoré sa nazývajú komunistické a odvolávajú sa priamo na komunistickú ideológiu.

Tento zoznam nie je v žiadnom prípade vyčerpávajúci. Nie je v podstate žiadna krajina alebo oblasť s komunistickou vládou, ktorá by nebola schopná zostaviť vlastný zoznam utrpení.

32. Koncentračné tábory založené prvým komunistickým režimom už v októbri 1918 sa stali jedným z najhanebnejších symbolov komunistického režimu. V roku 1921 existovalo už 107 táborov, v ktorých bolo zadržovaných viac ako 50 000 uväznených. Extrémne vysoká úmrtnosť v týchto táboroch môže byť ilustrovaná v tábore Kronštadt: z celkového počtu 6 500 väznených v tábore v marci 1921 bolo pri živote iba 1 500 odsúdených.

33. V roku 1940 bol počet uväznených 2 350 000 v 53 koncentračných táboroch, 425 zvláštnych kolóniách, 50 kolóniách pre nedospelých a v 90 domoch pre novorodencov.

34. V priebehu štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia bolo v priemere 2,5 milióna ľudí niekedy uväznených v táboroch. Z dôvodu vysokej úmrtnosti to znamená, že sa môžeme domnievať, že skutočný počet ľudí, ktorí boli umiestnení do táborov, bol oveľa vyšší.

35. V období medzi rokmi 1930 až 1953 prešlo táborami 15 až 20 miliónov ľudí.

36. Koncentračné tábory boli zavedené tiež inými komunistickými režimami, najmä v Číne, Severnej Kórei, Kambodži a Vietname.

37. Napadnutie niekoľkých krajín sovietskou armádou počas druhej svetovej vojny

bolo systematicky nasledované masívnym terorom, zatýkaním, deportáciami, vraždami. Medzi najhoršie postihnuté krajiny patrilo Poľsko (odhadovaný počet obetí 440 000 v roku 1939, vrátane zavraždených zajatých poľských dôstojníkov v Katyni v roku 1940), Estónsko (175 000 obetí vrátane zavraždenia 800 dôstojníkov, čo je 17,5 % celkovej populácie), Litva, Lotyšsko (119 000 obetí), Besarábia a Severná Bukovina.

38. Deportácie celých národov boli bežným politickým opatrením počas druhej svetovej vojny. V rokoch 1940 – 1941 bolo približne 330 000 poľských občanov žijúcich v oblastiach okupovaných sovietskou armádou deportovaných do východného Sovietskeho Zväzu, najmä do Kazachstanu. Na jeseň v roku 1941 bolo deportovaných 900 000 Nemcov z Volžskej oblasti. V decembri roku 1943 bolo deportovaných 93 000 Kalmukov, vo februári 1944 bolo deportovaných 521 000 Čečenov a Ingušov, v roku 1944 bolo deportovaných 180 000 Krymských Tatárov. Tento zoznam by nebol úplný, keby sme nespomenuli Lotyšov, Litovcov, Estónov, Grékov, Bulharov, Arménov z Krymu, mešketských Turkov a Kurdov z Kaukazu.

39. Deportácie sa dotkli aj politických protivníkov. Od roku 1920 boli politickí odporcovia v Rusku deportovaní na ostrovy Solovky. V roku 1927 bolo v tábore postavenom na Solovkách umiestnených 13 000 uväznených 48 rôznych národností.

40. Najnásilnejšie zločiny komunistických režimov, akými sú masové vraždenie a genocída, mučenie, otrocká práca a iné formy masového fyzického teroru, pokračovali v Sovietskom Zväze a menšej miere i v iných európskych krajinách až do smrti Stalina.

41. Od polovice päťdesiatych rokov minulého storočia sa teror v európskych komunistických krajinách značne zmiernil, ale selektívna perzekúcia rôznych skupín i jednotlivcov pretrvávala. Táto perzekúcia zahrňovala policajné sledovanie, zatýkanie, väznenie, pokuty, vynútenú psychiatrickú liečbu, najrôznejšie obmedzovanie slobody pohybu, diskrimináciu zamestnania majúcu často za následok chudobu a profesijné vylúčenie, verejné osočovanie a ohováranie. Poststalinské európske komunistické režimy využívali rozšírený strach z potenciálnej perzekúcie, ktorý bol pevnou súčasťou kolektívnej pamäte. Z dlhodobého hľadiska sa však pamäť hrôz minulosti postupne vytrácala a na mladú generáciu mala menší vplyv.

42. Počas týchto relatívne pokojných období boli komunistické režimy schopné uchýliť sa k masívnemu násiliu, pokiaľ to bolo treba,

ako to ilustrujú udalosti v Maďarsku v roku 1956, v Československu v roku 1968 alebo v Poľsku v roku 1956, 1968, 1970 a 1981.

43. Pád komunistických vlád v Sovietskom Zväze a iných európskych krajinách uľahčil prístup k niektorým archívom dokumentujúcim zločiny komunizmu. Pred obdobím deväťdesiatych rokov boli tieto archívy úplne neprístupné. Dokumenty, ktoré v nich môžeme nájsť, predstavujú dôležitý zdroj informácií o mechanizme vládnutia a rozhodovania a dopĺňajú historickú znalosť fungovania komunistických systémov.

4. Závery

44. Zdá sa potvrdené, že zločinná dimenzia komunistických režimov nebola výsledkom okolností, ale skôr dôsledkom zámernej politiky vytváranej zakladateľmi týchto režimov ešte pred uchopením moci. Komunistickí vodcovia v histórii nikdy neskrývali svoje ciele, ktorými bola diktatúra proletariátu, eliminácia politických protivníkov a kategórií obyvateľov nekompatibilných s novým spoločenským modelom.

45. Komunistická ideológia, či už realizovaná alebo nerealizovaná, či už v Európe alebo inde vo svete, vždy vyústila do masívneho teroru, zločinov a rozsiahleho porušovania ľudských práv. Pri analyzovaní následkov realizácie tejto ideológie nemôžeme ignorovať podobnosti s následkami realizácie inej ideológie dvadsiateho storočia – nacizmu. I keď sú tieto režimy voči sebe nepriateľské, zdieľajú celý rad podobných charakteristík.

46. Zatiaľ čo zločinný a odsúdeniahodný charakter nacistickej ideológie a režimu bol nekontroverzný, najmenej pol storočia, a jeho vedúci predstavitelia a mnohí páchatelia boli hnaní k zodpovednosti, komunistická ideológia a režimy sa s podobnou reakciou nestretli. Ich zločiny sa málokedy stali predmetom súdneho stíhania a mnohí páchatelia neboli nikdy potrestaní. Komunistické strany sú v niektorých krajinách stále aktívne a nedištancovali sa od minulosti, keď podporovali zločinný komunistický režim a spolupracovali s ním.

47. Komunistické symboly sú bežne používané a všeobecné vedomie o komunistických zločinoch je slabé. To je zjavné najmä vtedy, keď to porovnáваме so všeobecnými znalosťami o nacistických zločinoch. Vzdelávanie mladej generácie určite neprispieva k prekonnaniu tejto medzery.

48. Politické a ekonomické záujmy konkrétnych krajín majú vplyv na mieru kritiky niektorých stále aktívnych komunistických režimov. Vidíme to najmä na príklade Číny.

49. Ako spravodajca zastávam názor, že by sa už ďalej nemalo oddaľovať odsúdenie komu-

nistickej ideológii a režimu na medzinárodnej úrovni. Malo by sa tak stať tak v Zhromaždení na parlamentnej úrovni, ako aj na úrovni Výboru ministrov na medzivládnej úrovni. Ja osobne nezdieľam stanovisko niektorých kolegov, že by sa malo jasne rozlišovať medzi ideológiou a praxou. Prax sa totiž čerpá z ideológie a skôr alebo neskôr sa počiatočné dobré úmysly premenia na totalitný systém jednej strany so všetkými negatívami.

50. Rád by som však zdôraznil, že odsudzované sú zločiny spáchané v mene komunistickej ideológie a nie konkrétne krajiny. Sami Rusi boli prvé a najpočetnejšie obeť komunistickej ideológie. V každej krajine, kde moc získali komunisti, boli zločiny porovnateľné. Táto správa možno prispeje k ďalšiemu uzmierovaniu založenému na historickej pravde a pochopení.

51. Zhromaždenie by malo odporučiť Výbor ministrov ustanovenie komisie, ktorá by uskutočnila komplexné vyšetrovanie týkajúce sa komunistických režimov v členských krajinách Rady Európy. Zároveň by členské štáty, ktoré tak doposiaľ neurobili, mali byť vyzvané k

ustanoveniu takýchto komisií na národnej úrovni. Predpokladá sa, že by tieto komisie úzko spolupracovali s príslušnou komisiou Rady Európy.

52. Konečným cieľom práce komisie rady Európy a komisií na národnej úrovni by bolo zistenie skutočností a navrhnutie konkrétnych opatrení namierených na rýchle dosiahnutie spravodlivosti a náhrady a na uctenie pamiatky obetí.

53. Základným predpokladom pre úspech práce týchto komisií je prístup k archívom, najmä v Rusku. Preto by príslušná legislatíva v príslušných krajinách a najmä v Rusku mala odpovedať Odporúčaniu Výboru ministrov (2000) č. 13 o európskej politike a prístupu k archívom.

54. A v neposlednom rade by Výbor ministrov mal iniciovať kampaň na zvýšenie všeobecného povedomia o zločinoch komunizmu v členských krajinách Rady Európy. Táto kampaň by mohla zahŕňať i revíziu školských učebníc. Členské krajiny rady Európy by mali byť vyzvané, aby tak konali na národnej úrovni.

‘Americká stopa’ v komunistických procesoch 50. rokov

Mgr. Patrik Dubovský
(1965), absolvent čsl. dejín a archívnictva FiF UK Bratislava, pracuje v Archíve ÚPN.

Komunistické procesy spred polstoročia – vykonštruované súdne procesy proti nepriateľom komunistického režimu i proti „zradcom“ vo vlastných komunistických stranách, patria medzi najtragickejšie a najtemnejšie stránky režimu v ČSR po roku 1948. Boli sprevádzané hrubým násilím pri zatýkaní, vyšetrovaní a väznení, končili mnohokrát justičnou vraždou, smrťou v neznesiteľných podmienkach žalárovania či mnohoročným väzením.

Svoju najsilnejšiu inšpiráciu mali vo vnútornej a kádrovej politike v ZSSR ovládanom stalinistami, a to najvýraznejšie koncom 30. rokov a po druhej svetovej vojne. Totiž už po prijatí záverov Jaltskej konferencie, výsledky ktorej boli nepriaznivé pre budúce satelity ZSSR vo východnej Európe, sa metodika a taktika práce komunistických strán v týchto krajinách začala prísne modelovať podľa stalinských metód riadenia štátu. To malo katastrofálny dosah na obyvateľstvo a nemenej na domnelých alebo reálnych oponentov vo vnútri týchto strán. Vyvrcholením takejto politiky „tvrdého kurzu voči reakcii“ boli už zmienené procesy, v ČSR proces s vedením tzv. protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským,

v Maďarsku proces s Lászlom Rajkom. Monštruoznosť takýchto procesov v samotnom ZSSR je kapitolou samou o sebe. Procesy proti „zradcom“ v komunistických stranách sa odohrávali v rámci všetkých vykonštruovaných procesov proti tzv. reakcii: proti duchovným, inteligencii, roľníkom, politickej opozícii, sionistom, bývalým exponentom vojnovnej SR či Protektorátu Čechy a Morava.

Ideologický boj, ktorý sa rozšíril počas posledného roku 2. svetovej vojny medzi ZSSR a komunistickými stranami v jeho budúcich východoeurópskych satelitoch na jednej strane a medzi spojencami na strane druhej, bol sprevádzaný snahou oboch zoskupení o informačný prienik do priestoru druhej strany, a to spravodajský, propagandistický alebo špiónážny. Pohnútky takejto činnosti však mali odlišný charakter. Západoeurópske krajiny a USA sa hneď po „Jalte“ museli rýchlo vyrovnáť s vedomím, že cenou za porážku nemeckého fašizmu je rozmach sovietskeho komunizmu práve vo východnej Európe. V tejto dileme museli prijať kompromis, spytujúc si svedomie za svoju laxnosť v 30. rokoch pri narastaní nemeckých vojenských revanšistických hrozieb a boľše-

vizácie východoeurópskych komunistických strán, za svoj izolacionizmus, appeasement či neschopnosť vyrovnáť sa v militarizácii Nemecku.

Úspechy Červenej armády po bitke pri Stalingrade a narastajúca príťažlivosť komunistickej ideológie vo východoeurópskych krajinách boli potom neodvratným vyústením k naplňovaniu záverov „Jalty 1945“ a k následnému tragickému pádu týchto krajín do sféry vplyvu ZSSR. Sovietska NKVD už v roku 1944 začala so sovielizáciou území, obsadzovaných ČA. Takto sa napríklad legálna a integrálna časť ČSR, Podkarpatská Rus, „revolučnou cestou“ stala súčasťou ZSSR, čo bolo podporené Sovietmi vyfabrikovaným súhlasom obyvateľstva v zmanipulovanom plebiscite. Paralelne agenti NKVD rozbiehali v týchto krajinách rozvednú činnosť, a to nielen v nich, ale i v západnej Európe a v USA. Vo všetkých týchto krajinách vytvárali svoje tajné aparáty: v ilegálnych komunistických stranách, špiónážnych aparátoch, operujúcich zo sovietskych ambasad alebo v „apolitických“ medzinárodných organizáciách.

Táto situácia sa odohrávala na oboch stranách narastajúcej studenej vojny. Okrem pohnutí k spravodajskému prieniku boli rôzne aj ciele takejto činnosti, a tiež dôsledky za ňu pre odhalených agentov i pre ľudí nevinne vtiahnutých do „odhaľovania“. Na tej východnej strane nového hodnotového systému začali na prelome 40. a 50. rokov padať hlavy.

V 30. rokoch minulého storočia zachvátila niektoré kruhy v USA revolučná pokroková nálada. Sovietsky komunizmus sa stal príťažlivým pre stovky ľavicových liberálnych intelektuálov, pracovníkov New Dealu a novej americkej administratívy. Bolo módou byť komunistom alebo jeho tzv. spriaznencom. Tí verili, že americká spoločnosť je v slepej uličke, ba že smeruje k autodeštrukcii. Mysleli si, že záchranou môže byť socialistická revolúcia aj v USA. Tak sa postupne vyformoval americký komunistický intelektuálny koncept, ktorého nositeľmi sa stali mnohí pracovníci amerických medzinárodných organizácií pracujúcich počas druhej svetovej vojny v Európe, ktorí realizovali svoje presvedčenie v pomoci prenasledovaným komunistom na teritóriách okupovaných Hitlerom. Jedným z takýchto ľudí boli i bratia Noël a Hermann Fieldovi.¹⁾ Noël Field a Hermann Field boli americkí kvakeri, pracovníci židovskej charitatívnej organizácie Jewish Trust Fund, prostredníctvom ktorej pomohli k emig-

rácii mnohých občanov z ČSR pred Hitlerom. Ich zásluhou emigrovali aj viacerí členovia tzv. Slánskeho skupiny.²⁾

Maďarská historička Mária Schmidt, v súvislosti s procesmi pred americkým Výborom pre neamerickú činnosť, sa pokúsila o odvážnu paralelu. Analyzujúc maďarské archívy a dokumenty, týkajúce sa procesu s Lászlóm Rajkom a údajným americkým špiónom Nöelom Fieldom (a iných), si postavila hypotézu, že vyšetrovania a procesy s americkými komunistami (A. Hiss, ...) koncom 40. rokov minulého storočia vyvolali procesy proti údajným americkým špiónom v krajinách sovietskeho bloku a ich spolupracovníkom v komunistických stranách najmä v Maďarsku a ČSR.³⁾

Hlavným spojivom pre Máriu Schmidt je príbeh amerického občana, presvedčeného komunistu a spolupracovníka východoeurópskych tajných služieb, Nöela Fielda, z ktorého maďarská tajná služba a justícia urobí obeťného baránka – vyhlásia a odsúdia ho ako amerického špióna, následne zatvorí. Sám Field prijíma túto rolu s disciplínou verného straníka, ktorý verí, že tým slúži strane a veci socializmu.

Tým najtvrdším faktom však bola diabolská kalkulácia stalinistov v ZSSR, Maďarsku, Československu, ..., ktorú autorka dokladá mnohými archívnymi dokumentmi. Tí si uvedomili, že americké procesy s komunistami poškodia imidž komunistických hnutí najmä v západnej Európe, a preto vykonštruovali procesy s údajnými americkými agentmi a špiónmi. Tie však boli len štartovacou čiarou alebo pláštikom na zakrytie pravého úmyslu stalinistov: na vyvolanie a roztočenie špirály čistiek, procesov a likvidácií oponentov v spoločnosti i v samotných komunistických stranách. Dennodenne spracovávaná verejná mienka, režimu naklonené médiá, podporné rezolúcie tak uľahčovali komunistickým likvidátorom justičné vraždy v Maďarsku (Rajk a spol.), v ČSR (Slánský a spol.), a tiež vykynozenie sovietskej vojenskej elity, stoviek a tisícov obetí stalinskej megalomanskej paranoje v ZSSR.

Prípád Field ukazuje, že komunistická strana v dosahovaní svojich cieľov ignoruje hodnotu ľudského života. Absurdita komunistických procesov, toho Fieldovho, ale najmä tých „klasických“ s komunistami samotnými ukazuje, že obvinený mal slúžiť pre vec strany, v mene imaginárneho cieľa. Ako agent od jeho naverbovania, cez odhalenie špiónáže pre USA

1) CHAMBERS, Whittaker: *Svědék*. Praha 2005.

2) LÖBL, Eugen: *Svedectvo o procese s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava 1968, s. 191.

3) SCHMIDT, Mária: *Zákulisní taje*. Praha 2005.

až po jeho uväznenie, ba až popravu. Pojem „strana“ sa tak podľa Schmidtovej v role Fielda stal absurdným argumentom, vedúcim k znečitliveniu zlého svedomia a k oddanosti strane až po zabíjanie pre ňu. Stály strach zo straty priazne strany bol zvieracou kazajkou, ktorá napokon rozdrvila Rajka, Slánskeho, Clementisa, Tuchačevského či Trockého.

Mária Schmidt upozorňuje, že spolupráca domnelých amerických agentov Nöela a Hermanna Fielda a iných prebiehala nielen v Maďarsku, ale i v ČSR. Tamojšími, najmä Fieldovými, spolupracovníkmi po februárovom komunistickom prevrate v roku 1948 mali byť viacerí vysoko postavení funkcionári KSČ a vlády ČSR. Títo boli neskôr obžalovaní a odsúdení ako členovia tzv. protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.⁴⁾

I v ČSR sa Stalin rozhodol odstrániť týchto exponentov komunistického režimu, ktorí nesúhlasili s jeho dogmatickými, uzurpátorskými metódami a hrubými praktikami vo vytváraní štátneho zriadenia, zahraničných vzťahov, ekonomickej štruktúry v štáte a vo vysporadúvaní sa s politickou opozíciou i oponentmi vo vlastnej KSČ, ktoré postupne muselo vedenie KSČ prijímať. Jednou zo zámienok, neskôr vyfabrikovanou na jeden z vážnych dôvodov porátania sa so skupinou vykonštruovanou okolo Rudolfa Slánskeho, bola spolupráca s bratmi Fieldovými a inými americkými a západoeurópskymi „agentmi“. Týmto mali ľudia práve zo Slánskeho skupiny odovzdávať dôležité tajné informácie z prostredia vlády ČSR, čím sa dopustili vyzvedačstva, vlastizrady, sabotáže a vojenskej zrady.

Tento dôvod silno rezonoval v celkovej atmosfére propagandy proti všetkému západnému a americkému, a preto takýto druh formulácií o spolupráci s americkými agentmi bol v spoločnosti značne prijímaný.

Stalinovi sa takto postupne darilo zastaviť „československú cestu budovania socializmu“. Jej protagonisti (tiež predseda vlády K. Gottwald) boli postupne zlomení, odstraňovaní, väznení a popravení. V najvyššom exekutívnom, ale i stranickom aparáte, najmä v bezpečnosti, pracovali tzv. poradcovia („učitelia“) – agenti sovietskej NKVD, ktorý mali bezmála absolútnu konečnú rozhodovaciu právomoc.

Stratégia na odstránenie Slánskeho a jeho „spoločníkov“ mala dve fázy: v prvej sa mala preukázať spolupráca a priame styky týchto

ľudí s americkými špiónmi bratmi Fieldovými a inými, v druhej fáze mali byť títo ľudia vyradení zo svojich funkcií, ... až po ich popravy a doživotia.⁵⁾ Spolupráca s Fieldom však bola jednou zo stranických direktív a to už z čias druhej svetovej vojny.

V januári 1953 bol uverejnený Protokol o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym. Okrem obvinení zo špionáže, hovorí o hospodárskej sabotáži v prospech kapitalistických krajín. Tieto akty však schvaľovala vláda ČSR i ÚV KSČ a z hospodárskeho hľadiska boli pre ČSR prospešné. To sa ukázalo už po uväznení niektorých členov Slánskeho skupiny. Zmena režimu na stalinistický však už nedovoľovala zastaviť túto mašinériu, ktorá mala zničiť jej odporcov.

Karol Bacílek, vtedajší minister národnej bezpečnosti a jeden z hlavných strojcov tohto procesu i procesov v roku 1953, v dogmatickej obhajobe procesu so Slánskym a jeho „spoločníkmi“ v januári 1953 tvrdil, že USA vydávajú ročne 100 miliónov dolárov na podporu „piatych kolón“ v krajinách východného bloku – špionážnych centrál so svojimi tzv. agentmi v pokoji, ktorí čakali na svoje vystúpenie pri uskutočnení „veľkých cieľov“ proti ľudovodemokratickému zriadeniu. V ČSR mali byť takouto skupinou práve ľudia krivo obvinení v Slánskeho procese.⁶⁾

Po XX. zjazde KSSZ, ktorý začal pomenovávať obdobie kultu J. V. Stalina, sa aj československí komunisti pod týmto tlakom začali vyjadrovať k niektorým „kultovým“ praktikám v ČSR, a teda tiež k podielu „americkej stopy“ vo vykonštruovaných procesoch.

Generálny tajomník ÚV KSČ Antonín Novotný na celoštátnej konferencii KSČ 11. júna 1956 sa k údajnej špionáži vyjadril, že bratia Fieldovi sa na trestnej činnosti nepodieľali, a teda že v tomto bode bola obžaloba proti Slánskeho skupine nepodložená.⁷⁾ Novotný však zvýraznil Slánskeho osobnú vinu na rozpútaní represálií v KSČ i mimo nej, aby tak odľahčil pozornosť od kritiky čistiek v celoštátnom meradle. Slánskeho „mlyny“ napokon zomleli aj jeho samotného a jeho spoluobžalovaných.

Desať rokov po zverejnení Protokolu o procese vychádza v roku 1963 Správa o výsledkoch revízie politických procesov z obdobia rokov 1949 – 1954, ktorá vznikla na základe uznesenia XII. zjazdu KSČ z decembra 1962.

4) Rudolf Slánský bol v čase svojho zatknutia v roku 1951 generálnym tajomníkom ÚV KSČ.

5) LÓBL, E.: C. d., s. 57 – 58.

6) BACÍLEK, K.: *Poučenie z procesu s vedením protištátneho špionážneho a sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava 1953, s. 6 – 7.

7) *Tamtiež*, s. 92.

8) *Tamtiež*, s. 105 – 106.

Po preskúmaní 481 prípadov⁸⁾ bolo rehabilitovaných viac ako tridsať osôb. V rámci Slánskeho skupiny väčšina v plnom znení obžaloby. Rehabilitačné rozsudky konštatoval Najvyšší súd v Prahe 24. mája 1963.

Perfidnosť použitia „americkej stopy“ (domnelých amerických špiónov) spočívala i v tom, že títo (Field...) pomáhali počas vojny zachrániť sa českým a slovenským komunistom útekem z rozbitej ČSR. Bezostyšne sa však neskôr stali sami obeťmi stalinskej justičnej mašinérie ako vykonštruovaný dôvod, ktorý mal v konečnom dôsledku viesť k paralyzovaniu nestalinskej časti komunistických špičiek. N. Field, „odhalený“ napokon v maďarskom procese ako obeť a vnútorne presvedčený ľavičiar, strávil vo väzení štyri roky, aby bol následne po XX. zjazde KSSZ v roku 1956 rehabilitovaný. Obete procesu so Slánskym a spol. však zostali vo väzeniach. Ob-

žaloba z roku 1952 Slánskeho a spoločníkov vinila, že N. Fieldovi sa podarilo „zverbovať“ na protištátne ciele Löbla, Šlinga, Frejku, Hajdu a Simoneho. Bedrich Reicin bol obžalovaný, že predával tajné informácie americkému vojenskému pridelenkovi plk. Woldickemu a plk. Königovi. André Simone údajne pracoval pre amerických špiónov – novinárov Maurice Hindusa a Davida Schönbrunna. R. Slánský a V. Clementis údajne pracovali pre USA prostredníctvom Americkej informačnej služby (USIS) tým, že od roku 1950 umožnili šírenie americkej kultúry v komunistickej ČSR.

Takto bola vykonštruovaná „americká stopa“, ktorá ako jeden z dôvodov zlikvidovania nestalinskej skupiny medzi čs. komunistickými špičkami viedla po vynesení rozsudku Štátneho súdu v Prahe 27. novembra 1952 k jedným popravam a trom doživotiam.

Objevné pohledy na komunistický režim a Securitate v Rumunsku

Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă

(Totalita a rezistence, teror a represe v komunistickém Rumunsku)

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, coordonator științific Gheorghe Onișoru, Colecția Studii, 1, București 2001, 320s.

V letech po pádu komunismu ve střední a východní Evropě se Rumunsko podobně jako ostatní země bývalého sovětského bloku pokouší řešit nesnadné otázky spojené s odkrýváním poválečné historie, s hledáním odpovědnosti za masové pronásledování a likvidaci „třídnic nepřátel“, s označením viníků a obětí, s právním omezením vstupu osob angažovaných za minulého režimu do nových státních struktur, s přístupem k dokumentům bývalé tajné státní policie.

Ve srovnání s historickým vývojem v Československu je třeba zdůraznit, že politické represe v Rumunsku od konce druhé světové války po prosincovou revoluci v roce 1989 patřily k nejrozsáhlejším a nejkrutějším v celém „táboře socialismu“. Tato stránka rumunských poválečných dějin dosud není v úplnosti prozkoumána a popsána. Od devadesátých let se

ji intenzivně zabývá několik rumunských historiků a publicistů, kteří v tomto směru navázali na úsilí exilových badatelů. V současnosti je však na první pohled zřejmé, že v postkomunistickém Rumunsku toto téma nevyvolává zájem širokých vrstev společnosti, u nichž je lhostejnost k minulosti doprovázena soustředěním na okamžité ekonomické, sociální a jiné starosti. Existují nicméně rumunští intelektuálové, kterým jde o uchování paměti národa a jsou v tomto směru velmi činní, nehledě na slabou nebo nulovou podporu ze strany politické reprezentace. V první řadě je třeba připomenout aktivitu představitelů občanské společnosti soustředěných kolem nadace Občanská akademie (Academia Civică), založené v Bukurešti počátkem devadesátých let. Její předsedkyně, básnířka a esejistka Ana Blandiana, stála u zrodu projektu, jehož cílem bylo přeměnit bývalé politické vězení v sedmihradském městě Sighetu (ležícím na Tise u předválečných československo-rumunských hranic) na památník zasvěcený obětem komunismu a protikomunistické rezistenci. Poslání Memorálu, který byl v roce 2000 otevřen v citlivě rekonstruované rozložitě budově, snad nejlépe vyjadřuje spisovatelčina věta, s níž se návštěvník setká ve vstupní hale muzea, pod mapou

PhDr. Libuše Valentová, CSc.

(1945), absolventka FF Karlovy univerzity v Praze, odbor francouzština-rumunština, neskôr si doplnila romanistické vzdelanie štúdiom taliančiny. Pôsobí v Ústave románských štúdií Filozofickej fakulty Karlovy univerzity v Prahe, od roku 2001 je vedúcou rumunského oddelenia ÚRS FF UK.

Rumunská hustě pokrytá značkami pro politická vězení, pracovní tábory a deportace: „*Jestliže se spravedlnosti nedaří být formou paměti, pak jedině paměť může být jistou formou spravedlnosti.*“ Bývalé cely dvoupatrového vězení jsou zaměřeny monotematicky na osudy vězňených osobností, na události jistého období, na situaci společenských vrstev či institucí. V někdejších správních prostorách dnes sídlí Mezinárodní studijní středisko pro výzkum komunismu (Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului), z jehož mnohostranných aktivit by bylo třeba uvést alespoň vytvoření fondu orální historie (zvukové záznamy svědectví od 2 700 pamětníků), vydávání dokumentů a studií v edici *Biblioteca Sighet*, organizování symposií historiků z bývalého sovětského bloku i ze západní Evropy a každoroční pořádání Letní školy, již se účastní středoškoláci z Rumunska a z Moldavské republiky. Obdivuhodný sighetický Memoriál je svou komplexností ojedinělý v celé střední a východní Evropě. V roce 1994 nad ním převzala záštitu Rada Evropy, která ho zařadila mezi muzea „evropské paměti“, vedle polské Osvětimi a Památníku míru v Normandii. V posledních letech se muzeum zaměřuje na prezentaci historie komunistických režimů v širším evropském rámci: po polské expozici otevřené v roce 2003 byl v Memoriálu Ioni slavnostně zahájen československý sál a během letošního roku se připravuje obdobná expozice věnovaná Maďarsku.

Další skupinu rumunských intelektuálů, kteří chtějí přispět k poznání nedávné minulosti, představují historikové a politologové především mladších generací, působící v Ústavu pro soudobé rumunské dějiny (Institutul Român pentru Studiul Istoriei Recente) a v Národní radě pro studium archivů Securitate (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității), instituci vytvořené podle vzoru Německa a střeoevropských zemí, avšak až v roce 1999 a po značných legislativních průtazích. Předsedou jejího kolegia se stal bukurešťský historik Gheorghe Onișoru, podle jehož slov bylo třeba zaměřit badatelskou činnost CNS-AS především na zkoumání archivů do té doby nepřístupných. Již zhruba po roce od stanovení směru výzkumu představili pracovníci nové instituce první konkrétní výsledky na symposiu s názvem *Totalita a rezistence, teror a represe v komunistickém Rumunsku*, konaném v říjnu 2001 v černomořském letovisku Neptun s organizační podporou Nadace Konrada Adenauera. Symposia se zúčastnily tři desítky domácích odborníků a několik hostů z obdobných institucí z Německa a z Bulharska. Stej-

nojmenný sborník, který krátce nato vyšel v Bukurešti, obsahuje 25 referátů, z nichž některé jsou spíše přehledové, jiné mají charakter analyticky zpracovaných studií. V každém případě poskytuje nesmírně zajímavou četbu týkající se nejrůznějších aspektů činnosti rumunské tajné státní policie Securitate a Rumunské komunistické strany v letech 1948 – 1989, přičemž většina informací je nová a často překvapivá i pro rumunistu nebo pro toho, kdo se o Rumunsko dlouhodobě zajímá.

Jako první na symposiu vystoupil Georg Herbristrit, vědecký poradce německého Federálního úřadu pro zkoumání svazků Stasi, který napřed podrobně popsal způsob, jímž se sjednocené Německo rozhodlo přistoupit k nepohodlnému dědictví tajné policie bývalé NDR (o německou zkušenost je v Rumunsku velký zájem), a dále poukázal na rozdíly mezi německou a rumunskou legislativou v této oblasti. Hlavní odlišnost spočívá v tom, že zatímco podle německého zákona nemohou být dokumenty Stasi vztahující se k zúčastněným osobám (až na výjimky) použity bezpečnostní informační službou, v Rumunsku je situace přímo opačná: CNSAS získává svazky Securitate od Rumunské informační služby (Serviciul Român de Informații). Německý host uzavřel své vystoupení výzvou k bilaterálnímu dialogu na téma komunistické moci v NDR a v Rumunsku a podnětem, aby se v rumunských archívech zkoumaly materiály týkající se Německa a vice versa.

Rumunský historik Liviu Țăranu se zabýval kádrovou otázkou u zaměstnanců Ministerstva vnitra v letech 1948 – 1965. Pro období nástupu komunistické vlády byl příznačný akutní nedostatek kádrů oddaných novému režimu; z toho důvodu byla v roce 1949 na MV ustavena Hlavní politická správa, která měla zajišťovat kontrolu komunistické strany nad ministerstvem a současně dohlížet na politické názory důstojníků a poddůstojníků jednotek Policie (krátce nato přeměněné na Milici). Zajištěním politického a odborného vzdělání kádrů byly pověřeny důstojnické školy MV, výsledky však byly většinou málo uspokojivé, což referující dokládá citáty z kádrových posudků, např.: „*Poručík Securitate M. I., původem střední rolník, 7 tříd základní školy, nemůže nikoho řídit ani instruovat, jelikož se nesnažil rozšířit svůj politický a kulturní rozhled. Neví ani, ve které zemi se nachází město Varšava, tvrdí, že je v Rakousku. Problémy domácí a mezinárodní situace jsou mu cizí ...*“

Obecně je dobře známo, že Hlavní správa lidové bezpečnosti (Direcția Generală a Securității populului, zkráceně Securitate) byla vy-

tvorena v roce 1948 především jako nástroj vnitropolitické represe. V roce 1951 je na příkaz sovětských poradců do této instituce začleněna tzv. Správa A – Zahraniční informace. Florian Banu, který prostudoval archivní materiály týkající se cílů a organizační struktury tohoto orgánu, dospěl k závěru, že jeho hlavním posláním bylo až do roku 1956 sledování a likvidace rumunského exilu (seznamy zahrnovaly přes 30 000 emigrantů). Teprve po Chruščovově vyhlášení snahy překonat ekonomicky Spojené státy se i v Rumunsku správa zahraničních informací začala orientovat (avšak bez potřebné profesionální průpravy) na zahraniční hospodářství, vědu a techniku.

Přehled vývoje platů pracovníků Securitate v letech 1948 – 1959 zpracoval Luliu Crăcană. Tabulky výmluvně prokazují, jakým materiálním výhodám se těšila úzká vrstva zaměstnanců tajné státní policie, počínaje generálním ředitelem a konče úředníkem operativy, oproti „obyčejným“ obyvatelům Rumunska. Pro srovnání: v roce 1948 dosahoval základní plat generála Securitate 12 000 lei a plat s funkčními odměnami až 50 000 lei, zatímco architekt si mohl v téže době měsíčně vydělat jen asi 5 600 – 7 340 lei a učitel na druhém stupni základní školy s 35letou praxí kolem 7 460 lei.

Příspěvek Clary Cosmineanu se týká organizační struktury jednotek Securitate v roce 1968. Nutnost jejich reorganizace vyplynula jednak z nového územního uspořádání Rumunska (místo okresů a krajů byly zavedeny župy – větší celky s historickou tradicí), jednak z kritiky závažných nedostatků (např. nedostatečné „pokrytí“ některých území státu během masivních přesunů jednotek v době návštěvy francouzského prezidenta Charlese de Gaulla). Vyšlo najevo, že rozsáhlé oblasti státu – např. severní Moldavsko, střední a severní Sedmihradsko, velká část Banátu – jsou mimo akční rádius jednotek Securitate, jejichž intervence v případě potřeby by byla zdlouhavá. V této situaci Rada bezpečnosti státu získala souhlas stranického vedení se zvýšením počtu praporů Securitate; od září 1968 jich fungovalo celkem 13 a jejich sféra působnosti zahrnovala nejčastěji tři župy. Autorčin závěr: „*Toto rozmístění jednotek Securitate nenechávalo žádná ‚potevřená dvířka‘ pro nějakou akci odporu. Častokrát však nedošlo ani k pokusu o takovou akci, a to kvůli rozšířenému mýtu, podle něhož Securitate byla všude.*“

Dříve nedostupné archivní materiály mění či přinejmenším upřesňují naše dosavadní

představy o působení rumunské ortodoxní církve za komunistického režimu. Zatímco na základě některých oficiálních dokumentů je možné mluvit o kolaborantství představitelů nejrozšířenější rumunské konfese s komunistickým režimem, při zkoumání archivů Securitate objevili George Enache a Adrian Nicolae Petcu četné doklady o tom, jakými nevybíravými prostředky vykonávala Securitate politický nátlak na činitele a instituce pravoslavné církve. Cílem komunistické strany bylo vytvořit poslušnou církev, která by se přesně držela jejich příkazů a zákazů; to se jí však ani za několik desetiletí nepovedlo. K projevům rezistence pravoslavných kněží patřila podpora ozbrojené protikomunistické gerily v Karpatech, poskytování materiální a morální pomoci politickým vězňům a konečně plány na spolupráci s jinými církvemi (např. katolickou a protestantskou) při odporu vůči komunistickému státu.

V osmdesátých letech již Securitate nepoužívala brutální metody uplatňované zejména v prvním desetiletí její existence. Namísto toho však usilovala o dokonalý přehled nad všemi a nad vším. Jak uvádí ve svém příspěvku Ion Dogaru, Securitate v této době zavedla nové „předmětové svazky“, jejichž objektem byly instituce a profesní kategorie, např. tvůrčí svazy, spisovatelé, hudebníci, lékaři, vědecktí pracovníci apod.. Individuální sledování se v této době zaměřovalo mj. na vliv rádia Svobodná Evropa; stačilo zmínit se o poslechu této stanice ve studentské koleji a dotyčný student byl okamžitě předvolán ke kárnému řízení. Securitate v těchto případech nerespektovala základní práva obsažená v Ústavě, ani mezinárodní dokumenty, jež Rumunsko podepsalo.

Navazující referát, jehož autorkami jsou Irina Cristina Anisescu a Cornelia Reinhart, čerpá ze svazku Securitate nazvaného „Otázka tisku“ (Problemă Presă). Materiály dodávali v letech 1970 – 1989 informátoři z redakcí všech tehdejších periodik – *Scînteia*, *Scînteia Tineretului*, *România liberă*, *Informația Bucureștiului*, *Lumea*, *România azi* atd. – jejichž totožnost je ve svazku zaznamenána jednou ze tří možností: 1) skutečným jménem (227 případů), 2) skutečným a současně i konspirativním jménem (55 případů), 3) pouze jménem konspirativním. V tomto posledním bodě zatím nelze stanovit reálný počet informátorů, protože pod stejným konspirativním jménem se mohlo skrývat více osob, anebo naopak jedné osobě byla postupně přidělena různá jména nebo kódy.

Vnitřní organizací Rumunské komunistické strany bezprostředně po uchopení moci,

tj. v období 1949 – 1954, se zabývá ve svém příspěvku Nicoleta Ionescu-Gură, která se zaměřila na způsob, jímž se v těchto letech prosadila reorganizace tehdejší Rumunské dělnické strany (Partidul Muncitoresc Român) podle sovětského vzoru. V létě roku 1949 strávila pětičlenná delegace (v níž byl i budoucí ministr vnitra Alexandru Drăghici) tři týdny v SSSR, během nichž „studovala fungování stranického aparátu“. V důsledku této návštěvy byl v následujícím roce zřízen vedle dosavadních dvou řídicích orgánů strany, tj. sekretariátu a politického byra, ještě další orgán – organizační byro, jehož posláním bylo vypracovávat usnesení a normy, jež musely být napřed schváleny politickým byrem, potom se však stávaly závazné pro všechny stranické organizace. Podle modelu sovětské komunistické strany vytvořil ÚV RDS také politická oddělení ve zvláště důležitých institucích a odvětvích národního hospodářství, např. v armádě, na ministerstvu vnitra, na železnici, ve významných podnicích a na velkých stavbách.

Omezený prostor nám neumožňuje představit, byť jen ve zkratce, všechny ostatní referáty. Za zmínku však stojí, že autoři posledních dvou příspěvků, Alina Ilinca a Liviu Marius Bejenaru, zpracovali komparativní studii, jež

se zabývá legislativou týkající se přístupu k dokumentům státní tajné bezpečnosti v zemích bývalého sovětského bloku. Studie srovnává situaci v Československu, Německu, Polsku, Maďarsku, Bulharsku a Rumunsku, a to z trojího hlediska: jde o prověřování osob ve veřejných funkcích, o přístup k vlastnímu svazku a konečně o vědecké zkoumání příslušných dokumentů. V případě Rumunska autoři konstatují, že rumunský zákon č. 187/1999 a Organizační a funkční statut Národní rady pro studium archivů Securitate (CNSAS) byly koncipovány především podle německého příkladu.

Sborník seznamující s dosud neznámými aspekty komunistického režimu a Securitate v Rumunsku nijak od data vydání nezastaral, neboť způsob, jímž výše zmínění historikové a politologové přistupují ke zkoumání nedávné minulosti, je stále aktuální. Naštěstí v poslední době v Rumunsku přibývají i důkladné historické práce s touto tematikou. Na předním místě je třeba uvést objemnou monografii věnovanou vývoji Securitate v letech 1949 – 1989, kterou její autor Marius Oprea nazval „Banalita zla“. O ní bychom chtěli referovat v některém z příštích čísel časopisu.

ŠIMSOVÁ, Milena: Kdo jsou ti krásní lidé, v šat bílý oděný, lidé co k trůnu přišli z velikého soužení

Zápasy a oběti Akademické Ymky 1938 – 1945. Vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění. Benešov, nakladatelství Eman 2005, s. 255.

PhDr. Petr Koura
(1978), vystudoval Filozofickou fakultu University Karlovy v Praze, obor historie-politologie. Pracuje nyní v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky.

Neobvyklý název knihy je vypůjčen z textu písně evangelického faráře a disidenta Svatopluka Karáska „V nebi je trůn“ a odkazuje na biblickou knihu *Zjevení Janovo* (konkrétně Zj 7, 13–15). Autorka tímto veršem chtěla vyjádřit hlavní myšlenku svého díla – kniha pojednává o lidech z okruhu československých evangelických církví, kteří v době druhé světové války položili život v boji proti nacismu.

Milena Šimsová není osobou v historiografii české protinacistické rezistence zcela neznámou. Již v roce 1967 publikovala v časopise *Odboj a revoluce*, který vydával Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje stať o odbojových pracovnících z okruhu YMCY.

Tento text se stal nejen studií průkopnickou, ale na dlouhou dobu též jedinou; v pozdějších desetiletích z ní bylo hojně čerpáno a citováno. Dnes, téměř po 40 letech, vydává Milena Šimsová k tomuto tématu knihu, která přináší řadu nových zjištění. Autorka má ke studiu tématu odbojové práce YMCY řadu předpokladů – vystudovala historii na brněnské universitě a posléze se provdala za Jana Šimsu, syna někdejšího tajemníka YMCY Jaroslava Šimsy. Při práci na knize se soustředila, a to zcela výhradně, na prameny osobní povahy (vzpomínky, dopisy, deníkové záznamy a další).

Knihla začíná obecnější kapitolou o působení organizace YMCA (*Young Men's Chris-*

tian Association) v meziválečném Československu. Pozornost autorky se poté soustředí na její odnož – Akademickou YMCU (AY), která vznikla z podnětu filosofa Emanuela Rádl a teologa Josefa Lukla Hromádky v roce 1927. Akademická YMCA na rozdíl od „velké YMCY“ sdružovala vysokoškolské studenty a mladé křesťanské intelektuály, a to nejen z prostředí Českobratrské církve evangelické. Angažovali se v ní i lidé, kteří se hlásili k Jednotě bratrské, Římskokatolické církvi (např. Alfred Fuchs) nebo k pravoslaví (Vladimír Petřek). Čtenář knihy se dozví o konferencích, které Akademická YMCA v průběhu 20. a 30. let organizovala, a na nichž byly řešeny jak praktické otázky křesťanského života, tak mezinárodní problematika. Za pomoci vzpomínkových textů účastníků těchto konferencí (např. filosofky Boženy Komárkové) popisuje Šimsová myšlenkový vývoj československých evangeliků od radikálního pacifismu k přesvědčení klást aktivní odpor nacistickému zlu. Kapitola je zakončena soupisem členů Akademické YMCY, kteří byli v době nacistické okupace popraveni nebo zahynuli v koncentračních táborech.

Z těchto 42 lidí se Šimsová následně zaměřuje na trojici sekretářů YMCY Jaroslava Šimsu, Jaroslava Valentu a Rudolfa Mareše. Každé z těchto významných osobností československého protinacistického odboje je věnována samostatná rozsáhlá kapitola. Nejvíce prostoru je věnováno Jaroslavu Šimsovi (1900 – 1945), vystudovanému psychologovi, sociologovi a filosofovi, který pracoval jako sekretář AY v letech 1933 – 1938, poté byl zaměstnán jako programový ředitel YMCY a ředitel jejího vydavatelského oddělení. V knize je popsána jak jeho organizační činnost v rámci pražské evangelické komunity, tak především jeho činnost odbojová. Šimsa se stal pracovníkem odbojové organizace *Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ)*, podílel se na vydávání ilegálního tisku (časopis *V boj* nebo tzv. detektivky – proti okupační časopisy s obálkou slibující dobrodružný či detektivní příběh). K rozvíjení odbojových aktivit využíval též bohaté přednáškové činnosti, kterou vyvíjel v evangelických sborech po celém území protektorátu. Autorka detailně sleduje Šimsovy osudy i po jeho zatčení v únoru 1940. Využívá k tomu bohaté legální i ilegální korespondence manželů Šimsových a také zápisky, které si Jaroslav Šimsa vedl ve vězení. Čtenář tak má jedinečnou možnost nahlédnout do myšlenkového světa vězněného intelektuála, který při svém křesťanském smýšlení vycházel z masarykovských hodnot. Šimsa psal ve vězení nejen dopisy, ale i modlitby a filosofické traktáty, které dosti při-

pominají v podobné situaci psané texty německého evangelického teologa Dietricha Bonhoeffera (ne nadarmo nazýval Jan Patočka Jaroslava Šimsu „českým Bonhoefferem“). Šimsovy vězeňské texty byly vydány pod názvem *Úzkost a naděje* v roce 1969 a znovu v roce 2002. Šimsa byl sice německým lidovým soudem ve Stuttgartu pro nedostatek důkazů osvobozen, byl však záhy transportován do koncentračního tábora Dachau, kde v únoru 1945 zemřel. Právě kapitola o Šimsově pobytu v Dachau patří k nejzajímavějším pasážím knihy – pomocí jeho dopisů a motáků, ale též za využití svědectví jeho spoluvězňů rekonstruuje Milena Šimsová nejen jeho pocity, ale i „duchovní rozměr“ jeho věznění.

Autorka se následně věnuje blízkému Šimsovu spolupracovníkovi JUDr. Jaroslavu Valentovi (1911 – 1942), který se v r. 1938 stal Šimsovým nástupcem na postu sekretáře AY. Valenta nastoupil též na Šimsovo místo v odboji a záhy se stal nejen významnou postavou *PVVZ, ale i Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD)*, které sdružovalo domácí nekomunistické odbojové organizace. Valenta pracoval zejména na zpravodajském úseku, byl v kontaktu s představiteli vojenského odboje a zabezpečoval též radiotelegrafické spojení s Londýnem. Podle některých pramenů přišel též do osobního kontaktu s parašutisty ze skupin SILVER A a ANTHROPOID. O atentátu na Heydricha však nebyl evidentně předem informován – byl totiž zatčen při rozsáhlé policejní akci v noci z 27. na 28. května 1942, a to v bytě Šimsovy manželky Marie. Valenta neměl v pořádku doklady, a proto byl policisty odveden. Teprve později byla jeho identita a úloha v odboji prozrazena a Valenta byl popraven 24. října 1942 v koncentračním táboře Mauthausen.

Trojlístek hlavních odbojových pracovníků z prostředí YMCY doplňuje JUDr. Rudolf Mareš (1909 – 1944), který pocházel ze smíšené česko-německé rodiny. Mareš pracoval od r. 1938 jako sekretář „velké YMCY“ a byl blízkým přítelem Šimsovým i Valentovým. Jeho činnost v domácím odboji byla podobně jako u jeho dvou přátel velice rozsáhlá a zasahovala do všech sfér rezistentní práce. Po zatčení Valenty převzal jeho odbojové aktivity, ale ne nadlouho – 11. července 1942 byl zatčen na prozrazené schůzce v Kinského zahradě v Praze. Přestože se pokusil spáchat sebevraždu, nacisté jej zachránili a krutě vyslýchali. Popraven byl 20. října 1944 v pankrácké sekyrárně.

Jak je uvedeno již v podtitulu knihy, autorka při jejím psaní vycházela především z pramenů osobní povahy – vzpomínek, svědectví a záznamů vyprávění. Programově bohužel nevyužívá dokumenty z proveniencie německých bezpečnostních orgánů, neboť k nim nemá důvěru. Na jednu stranu lze tento přístup pochopit – zatčení odbojářů často své vyšetřovatele záměrně klamali a proto je nutné jejich výpovědi brát s rezervou. Na druhou stranu se v archivních fondech z okupační éry nenachází pouze výpovědi zatčených odbojářů, ale najdeme zde i řadu dalších pramenů – obžalovací a vězeňské spisy, hlášení bezpečnostních orgánů o odbojové činnosti jednotlivců i organizací nebo zprávy o smýšlení jednotlivých skupin obyvatelstva. Tyto prameny by mohly objasnit řadu „bílých míst“ v historii československého domácího odboje, když budou ovšem náležitě využity a samozřejmě podrobeny historické kritice. Spoléháním se na lidskou paměť se Šimsová dopouští některých chyb. Českého policistu Břetislava Smolu, který pracoval na pražském gestapu, označuje za „konfidenta gestapa“ a uvádí, že po prozrazení jeho spojení s odbojem byl nacisty zatčen a popraven (str. 80). Smola byl však popraven v roce 1947 v rámci poválečné retribuice.¹⁾ Dost zmatené líčí též Šimsová případ britského letce Ronalda

Littledalea, jehož ukrytí v roce 1942 zaplatilo životem 6 pracovníků AY. Nejenže Šimsová zanechává v líčení tohoto případu řadu nejasností, ale u některých událostí uvádí i několik verzí, neboť každý z pamětníků vzpomíná na tuto záležitost odlišně. Konfrontace s archivními dokumenty by však do celého případu vnesla jasno.

Knihy je doplněna bohatým fotografickým materiálem z archivu Jaroslava Čvančary. Některé fotografie jsou dosti unikátní a byly pořízeny s nasazením života (např. fotografie z terezínského Malé pevnosti). Dávají tak čtenáři nejen poznat, jak vypadali lidé, o nichž se zde píše, ale přibližují i autenticky prostředí nacistických věznic a koncentračních táborů. V závěru knihy je připojen též bohatý soupis pramenů a literatury, zejména vzpomínkové stati z poválečného tisku jsou pro zájemce o problematiku domácího odboje důležité. V knize bohužel chybí poznámkový aparát – někdy je tak těžké poznat, když autorka cituje některého z pamětníků, zda tato vzpomínka pochází z jeho vlastního článku, rukopisných pamětí či rozhovoru s autorkou. Přes všechny výhrady je velice důležité, že tato kniha spatřila světlo světa, neboť pojednává o lidech, jejichž mravní poselství neztratilo nic ze své síly ani po více než 60 letech.

RŮŽIČKA, Daniel: Major Zeman – propaganda nebo krimi?

Zákulisí vzniku televizního seriálu. Práh, Praha 2005, s. 200.

Mgr. Juraj Kalina
(1976), absolvent histórie
a archeológie FiF UK
Bratislava, pracuje v ÚPN.

„Má smysl se po třiceti letech vracet ke vzniku tohoto televizního seriálu? Nemůžeme jej, spolu se stovkami jemu podobných filmů a televizních pořadů té doby, už jen prostě přejít jako dílo pro pamětníky? Je nutné o něm donekonečna vést emotivní diskuse? A musejí televize, které jej nasazují do vysílání, pokaždé čelit ostré kritice části společnosti a trestním oznámením?“ Tímto slovy začíná autor Daniel Růžička (*1971) úvodní kapitolu knihy *Major Zeman – propaganda nebo krimi?* Úvod plný otázok, na ktoré je nutné nájsť odpovede viac ako tridsať rokov od začiatku natáčania kontroverzného seriálu. Už o stranu ďalej však možno nájsť jednoznačnú odpoveď: „*Knihy, ktorou ste otvorili, není jen příběhem vzniku jednoho televizního seriálu. Na tomto konkrétním případě odhaluje jeden ze způsobů, jakým v minulém režimu vznikala komunistická propaganda v oblasti umělecké tvorby, a ukazuje*

je konkrétní vnitřní metody práce – lež a falzifikaci historie. Proto má smysl se k němu i po třiceti letech vrátit.“

Ako už bolo skonštatované, seriál *Tridsať prípadov majora Zemana* dodnes vyvoláva rozporuplné diskusie (mimochodom ako prvá ho po nežnej revolúcii odvysielala slovenská komerčná televízia Markíza). Ich hlavnou otázkou je stále fakt, v akej miere je v ňom zastúpená politika, či v rovnakej ako v ostatných seriáloch normalizačného obdobia, alebo viac. Čím viac sa spoločnosť vzdaluje koncu komunistického režimu, tým jednoznačnejšie možno tvrdiť, že je k seriálu zhovievavejšia. Hlavne pre mladšie ročníky znamená niečo ako „retrozábavu“, dokonca seriál dostal hlavne v internetových diskusiách označenie „kultový“.

Z bežnej seriálovej produkcie sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa odlišuje hlavne dôvodmi prečo a ako vznikol. Začiatky možno jednoznačne vysledovať na federálnom minis-

terstve vnútra, kde si zamestnanci tlačového odboru na začiatku sedemdesiatych rokov jasne uvedomovali, že dôvera spoločnosti v bezpečnostný aparát je hlavne po udalostiach rokov 1968 a 1969 silne otrasená. Seriál mal kombináciou umeleckej tvorby a publicistiky na verejnosť zapôsobiť a získať tak stratené pozície. A tejto myšlienke v sedemdesiatych rokoch vyhovárala práve televízia a široko obľúbené seriály. Pôvodný zámer vytvorí kriminalistický seriál detektívneho charakteru dostal úplne inú dimenziu, stal sa jedným z popredných propagandistických diel tej doby a mal „dokumentovať dramatický triedni zápas o vybudovaní socializmu v našej zemi za tridesiat let“, v skrytejšej či úplne otvorenej forme mal divákovi ponúknuť jediné možné východisko prezentovanej „zložitej politickej doby“.

V úzkej spolupráci s Tlačovým odborom sekretariátu ministerstva vnútra ČSSR, resp. s IX. správou Federálneho ministerstva vnútra (FMV), ho pripravila Ústredná redakcia armády, bezpečnosti a brannosti Československej televízie. Pod dramaturgickým vedením Ing. Jiřího Procházku a mjr. Leoše Jirsáka ho v rokoch 1974 až 1979 natočil režisér Jiří Sequens. Svojimi tridsiatimi dielmi sa stal najrozsiahlejším projektom vtedajšej štátnej televízie.

Autor knihy čerpal nielen zo scenárov, porovnávajúc ich jednotlivé varianty a fotodokumentácie z natáčania (ktorá excelentne doložila niektoré sekvencie, ktoré sa na obrazovku z politických dôvodov nakoniec nedostali), ale hlavne z „odporúčajúcich“ zápisov a stanovísk nejroznejších orgánov, ktoré sú názorným príkladom cenzorského vstupovania do natáčania. Dokonca sa stretol aj so zainteresovanými osobnosťami, napr. režisérom Sequensom alebo ideologickým tajomníkom KSČ Fojtíkom. Žiaľ, stretnutie odmietol vtedajší pracovník tlačového odboru FMV Jan Kovář, ktorý bol jedným z iniciátorov vzniku.

Detailnému štúdiu archíválií rekonštrujuúcemu vznik seriálu možno vytknúť iba fakt, že tu niekde sa autorova práca prakticky akoby skončila a nepostúpila viac do analýzy samotných príbehov, aspoň na príklade tých politicky najzávažnejších. Množstvo už dostupnej faktografickej literatúry o pôsobení Štátnej bezpečnosti v porovnaní s podrobným rozborom jednotlivých dielov by určite prinieslo nesporne zaujímavú mozaiku, ktorá by názorne odlišila pravdu a lži na konkrétnych príkladoch.

Jednou z najzaujímavejších kapitol knihy je popis zložitých okolností vzniku seriálu. Od pôvodných kriminálnych príbehov, napísaných Jaroslavom Šiklom a Oldřichom Železným na jeseň 1973, vzišlo a padlo rozhodnutie natočiť seriál líniovo politický. Šikla ako autora a režiséra vyradil dramaturg Jiří Procházka, ktorý spoločne so známym režisérom Jiřím Sequensom

dal majorovi Zemanovi definitívnu podobu.

Ani táto dvojica, jednotná v myšlienke jednoznačne velebíť komunistický režim, sa neubránila počas natáčania skrytému boju podriadenému vízií zisku vyšších autorských honorárov za literárne scenáre až do extrému, keď dramaturg Procházka o režisérovi Sequensovi vyhlásil, že: „si text úplne prísvoji, prohlásí původního autora za idiota, začne se považovat za autora jediného, a chce tedy také patřičný, teď už prakticky celý honorář“. Spor sa nakoniec dostal do fázy, keď je Jiří Sequens uvádzaný v titulkoch ako autor scenárov a autori pôvodných textov iba ako autori námetov a poviedok.

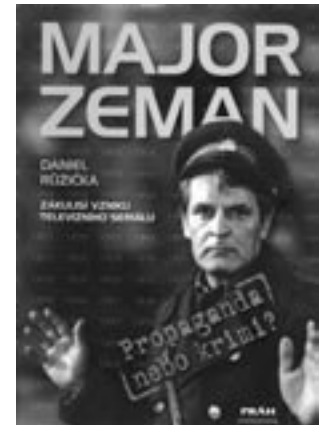
Hlavného hrdinu mali spočiatku hrať kultoví herci – Slovák Štefan Kvietik, resp. Radoslav Brzobohatý, neskôr sa uvažovalo o Petrovi Kostkovi. Pôvodný režisér Jaroslav Šikl napokon napísal iba niekoľko scenárov. Príchod Jiřího Sequensa neznamenal iba nového hlavného hereckého predstaviteľa Vladimíra Brabca, rozhodlo sa tiež definitívne, že hlavná postava sa bude volať Zeman, namiesto pôvodne plánovaných mien Hurých, Herych, resp. Horák.

Vhodným doplnením publikácie je kapitola Príloh (spolu 8) a Dokumentov (spolu 38). Ich výber dopĺňa pilotnú štúdiu a rozsiahlu fotografickú prílohu. Nesporne zaujímavou kapitolou publikácie je divácke prijatie seriálu. Okrem vysokých čísel sledovanosti sa predstavitelia televízie zhodli vo fakte, že: „diváky namlsal a nemohou se dočkat“, pravdepodobne však neprekvapí fakt, že najnižšiu sledovanosť mali čisto politické diely a najväčšiu kriminálne. V tejto súvislosti vyznieva až groteskne publikovaná báseň diváčky z roku 1976:

Evidentne tak aspoň sčasti svoju hlavnú úlohu seriál splnil, aj keď už vtedy bolo časti spoločnosti jasné, že obraz prekrúcania minulosti je natoľko absurdný, že vyznieva priam groteskne.

Z predstavenej publikácie je zrejmé, že „kultový seriál“ je vo svojej nahej podstate silne skresleným, priam obludným pomníkom komunistickej totality a mal by stratíť to jediné, čo ho drží nad vodou prakticky až do súčasnosti – svoju charizmu síce absurdnej, ale po spoznaní širších súvislostí možno povedať krutej „retrozábavy“.

„Seriál mjr. Zeman je věnován 30. výročí osvobození Československa slavnou sovětskou armádou. Je věnován tisícům komunistů a vojákům sov. armády, kteří v boji za novou lidově demokratickou republiku položili své životy. Je obrazem toho, čeho dosáhl pracující lid pod vedením KSČ v boji za vybudování socializmu. Chceme ukázat, jakou

cestou se ubíral nový bezpečnostní Sbor a jakou úlohu sehrál v bojích proti třídnímu nepříteli.

Seriál chce ukázat, za jakých potíží vedla strana pracující lid na cestě budování lidově demokratické republiky, při upevňování moci dělnické třídy v ostrém a neúprosním třídním boji. Na této cestě položilo své životy

stovky funkcionářů KSČ, Národních výborů a příslušníků SNB.

Je to příběh 30ti let práce komunistů a funkcionářů, kteří obětovali všechny své síly za lepší život našich národů. Je to příběh lidí, kteří prožívali velké drama nedávné minulosti i současnosti...“¹⁾

ČELOVSKÝ, Bořivoj: Slova do větru

Tilia, Šenov u Ostravy 2006, s. 495.

PhDr. Petr Blažek
(1973), absolvent FF UK
Praha, pracuje v Ústave
pre súčasné dejiny AV ČR
v Prahe.

Historik Bořivoj Čelovský (nar. 1923) patří k nejnplodnějším žijícím českým historikům. Po návratu z kanadského exilu, kde strávil čtyřicet let, vydal na své vlastní náklady řadu knih věnovaných zejména moderním československým dějinám. Ačkoliv mají různou formu, typické je pro ně viditelné autorovo zaujetí pro osobní příběhy. Za všechny stačí připomenout knihu *Strana světlí prostředky* (2001), v níž popsal utrpení čichoštského faráře Josefa Toufara. Čelovský se ovšem nevyhýbal ani aktuální publicistice, jak to dokládají například knihy *Mnichovský syndrom* (1997) a *Konec českého tisku* (2002).

Základ poslední Čelovského knihy tvoří články z osobní internetové stránky, kterou si autor pořídil v létě minulého roku (www.celovsky.cz). Většina z publikovaných textů je proto spíše reflexí a komentářem k aktuálním událostem a odborným sporům. Nejobsažnější kapitola je věnována historickému dílu a veřejnému životu prof. Jana Křena, jemuž autor vytýká zneužívání historické vědy k politickým cílům. Čelovský se na rozdíl od řady jeho vrstevníků nebojí kriticky používat dokumenty StB jako historický pramen. Velmi zajímavé jsou v knize otištěné faksimile osobního svazku s krycím jménem „FALMER“, který ke svému ideovému spolupracovníkovi a dnešnímu předsedovi KSČM Vojtěchu Filipovi

vedla v druhé polovině osmdesátých let komunistická rozvědka. Čelovský také sarkasticky komentuje a jednoznačně odmítá snahu některých historiků a politiků omezit přístup veřejnosti k svazkům StB.

Patrně největším přínosem knihy je rozsáhlý soubor doposud nepublikovaných rozkazů federálního ministra vnitra Richarda Sachera, kterým byla k 16. únoru 1990 „zrušena“ komunistická tajná policie. Uvozovky u slovesa jsou zcela na místě, neboť rozkazy se ve skutečnosti netýkaly značné části tajné policie. Stranou zůstaly I. správa SNB (rozvědka), III. Správa SNB (vojenská kontrarozvědka), IV. správa SNB (sledování), V. správa SNB (ochrana ústavních činitelů) a VI. Správa SNB (zpravodajská technika). Rozkazy „ve věcech personálních“, otištěné v knize jako faksimile, obsahují tedy několik tisíc jmen pracovníků StB z krajských správ SNB, II. správy SNB a Správy pasů a viz, kteří byli tímto aktem převedeni „do zálohy pro přechodně nezařazené příslušníky“. V rozkazech nechybí jejich hodnosti, datum narození a služební číslo.

Pro slovenského čtenáře poznámka – rozkaz č. 267/90 se týkal celkem 485 příslušníků StB ze Správy SNB Hlavního města Bratislavy a Západoslovenského kraje, rozkaz č. 268/90 celkem 357 příslušníků StB z KS SNB Banská Bystrice, rozkaz č. 269/90 celkem 360 příslušníků StB z KS Košice. Nechybí zde ani 19 příslušníků StB ze Správy pasů a viz SNB Bratislava (rozkaz č. 258/90).

